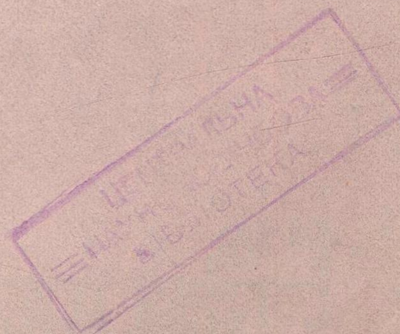
ГАРТ

ПОЕЗІЇ: В. СОСЮРА, М. БАГДАНОВИЧ, ЯКУБ КОЛАС, ЦІШКА ГАРТНИ, А. ВОЛЬНИ, Н. ЩЕРБИНА, І. БАГРЯНИЙ, А. КЛИН. ПРОЗА: Г. ЯКОВЕНКО — СПЕЦІЯЛІСТИ ВИСОКОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ. Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ — ОКОЛИЦІ. К. ГОРДІЄНКО — СЛАВГОРОД. СТАТТІ: А. КАЧАНЮК — ІВАН ЛЕ. І. ЛАКИЗА — ЛЕНІН В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.

№ 6
1928

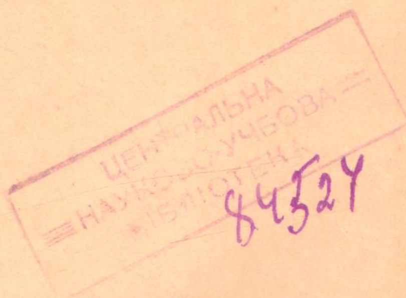
ДЕРЖАВНЕ
ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНИ

ГАРТ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ ТА
КРИТИЧНИЙ ЖУРНАЛ ВСЕ
УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕ
ТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

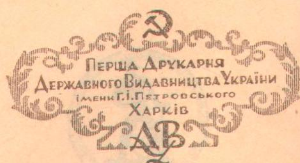

РЕДАГУЮТЬ: В. КОРЯК, І. КУЛИК,
І. МИКИТЕНКО, В. СОСЮРА, П. УСЕНКО,
М. ДОЛЕНҐО, В. ЮРИНЕЦЬ

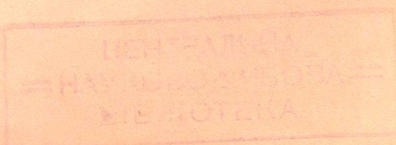
№ 6 ЧЕРВЕНЬ 1928

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Укрголовліт № 1342 - к. 7/VI 1928. Зам. № 1480. Тираж 1500.

ЗМІСТ

В. СОСЮРА

ГПУ

(Уривок із поеми)

Надхненному чекістові — поетові
М. Шульзі - Шульженкові — присвячую.

I

Не пелюстки зорі — троянди
розвіяв вітер на снігу,—
у тьму, на розпач і на банди
ідуть загони ГПУ.
Ідуть на вітер і багнети...
Вечірній сніг, як смерть, кругом...
І небо зоряним рядном
накрило чорні силуети.

І плач, і крик, мов цілий світ
гримить розривами невпинно...
Це розгулявся, як бандит,
скажений вітер України
і, наче відьма навісна,
чекістам шлях перетина...

1-й голос:

Товариші... Кругом бандити...
Все менше в нас людей і сил,
щоб боронить червоний тил
і йти вперед у тьму і вітер...
Все дужче вужчають фронти,
навколо зрада і туман...
І вже на півночі Каплан
стріляла в Леніна...

2-й голос:

Ех, ти!..
Од слів твоїх на серці шкряба.
Ти не чекіст, а просто баба.

Не треба нам таких розмов,
коли кругом сніги та кров.
Нехай і холод, і вогонь,
та ми йдемо все вгору, вгору.
Невже боятися кого
синам Червоного Терору?
Пробили ми до сонця люк
у морі чорному шаблюк.
І що таким печаль, знемога,
коли у них одна мета?
І тільки дзвонять копита
на чорних вітряних дорогах...

II

В ярку огні і тихі кроки,
а круг огнів бандитів стан.
Сидить, задумався глибоко
їх чорновусий отаман.
В очах кривавиться туман...
В яких згадках і де він бродить?..
А угорі — мільйони ран
на чорнім тілі небозводу.
Десь кінь ірже печально й тонко...
В душі отамана зима...
А в хлопців сало й самогонка
і жодних споминів нема.
Нехай горить і стогне край,—
їх про ідею не питай.
Ідея їхня у спідниці
гладкої кралі молодиці.
За ними йдуть розгул і жах,
розбиті вікна і надії...
І кров побитих червоніє
в сумних Ізраїля дворах...

Де награбоване майно
в тачанках смутно туманіє,
бандити сплять уже давно,
лиш вартовий заснуть не сміє.
Уп'явся він у тьму терпку,
сторожко дивиться навколо...

ГПУ

Це що за тіні на снігу
беруть ярок у чорне коло?..
Все ближче, ближче... Вартовий
забив тривогу... Буде бій.

Отаман: — На коні, гей!.. Вперед, за мною.
До бою, хлопці! Це — чека.
І от на конях із ярка
біжать бандити сараною...
Біжать і падають, і знов
рука борні змикає коло...
„За всіх замучених, за кров,
за наше витоптане поле,
вперед, вперед, товариші,
беріть живого отамана!
Й червона кара неблаганна
на лави лавами біжить.

Схилилась ніч і чорні руки
до бою в зорях простягла,
де серце мли востаннє стука
і захлинається імла,
де білий вітер по наметах
розносить пісню кулеметів...
Криваву пісню... Поле бою,
мов маком, трупом зацвіло...
Взяли отамана в полон
чекісти дружною юрбою
і прикрутили до коня
міцними й тонкими ремнями.
А на снігу — розривів ями
і кулеметів гризотня.

Копита коней у крові
дзвенять об сніг яркий іскристий..
О революції вартові,
чекісти, зоряні чекісти!
Ви знов туди, до димарів,
де все бетонами залито.
І тільки вітер похмурнів,
рида над трупами забитих,
та припада до чорних ран
лицем заплаканим туман...

І в небі місяць білорогий
шука між хмарами дороги.

Чекісти мчать у дзвоні віт,
що голий гай простяг над ними.
І скорбно дивиться бандит
у тьму кривавими очима...
Він уявляє море трун
і крик безжалісний: „Огонь!“
коли потилиця його
від кулі репне, мов кавун...
Він упаде, його не стане,
замре його останній сміх...
І мозок білий, як сметана,
забризка руки вартових...

Чекіст:

— За що ти б'єшся, отаман,
за що руйнуєш нам дороги
і рвеш мости?.. Яких оман
шукаєш ти в ці дні тривоги?..
Чому не йдеш, як ми йдемо,
за всіх нужденних до загину?
Нащо ти скинуте ярмо
надіти хочеш селянину,
щоб знов поміщик і куркуль
прийшли сюди у свисті куль,
щоб у містах робітника
буржуя стиснула рука...
Невже ніщо у серці твому
не ворухнулося тоді,
коли йшли матері бліді
в сльозах на згарищі погрому
своїх дітей, синів шукать?..

Голос:

— Та брось його агітувать,
напевне, й сам він із буржуїв.
Його лиш куля загітує.

І чорні коні в чорну тьму
летять у ночі океані,
й біжать, мов привиди незнані,
за ними тіні на снігу...

(Далі буде)

ГР. ЯКОВЕНКО

СПЕЦІЯЛІСТИ ВИСОКОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

„ . . . Сам он ничего не стоит и подбирает еще хуже себя, и оба чудака ничего не могут сделать“.
(З промови тов. Орджонікідзе на XV московській партконференції 18-го січня 1927 р.).

РОЗДІЛ I

в якому розповідається про несподіване роззброєння „революції“ в с. Великих-Перепічках і про ті сумні наслідки, що по тому сталися.

Історія ця доволі давня, досить сумна і, коли до правди, кучерява силою неприємних спогадів. Головне ж — остогидла вона всій громаді до тремтіння в печінках . . .

Кінець їй поклав голова сільради. Говорив він цього разу коротко, виразно і, зневажаючи традиції, до смішного зрозуміло. (Начальник райміліції поки-що тримав себе пасивно і лише вряди-годи, позіхнувши, свистів у рурочку нагана).

Зібрання почтиво мовчало. З хвилину так спочивши, голова раптом схопився на ноги і п'ятьома гучними ударами кулаком по столі довершив свою переконуючу промову. Ніхто й бровою не ворухнув. Тиша. Обвівши зібрання пильним поглядом, голова стомлено повалився на ослін. Правильно! . . Все, що мав і міг оддати, все те віддав він своїй громаді. Хто б наважився вимагати од його більшого? . . Ніхто, очевидячки.

Тоді з-за столу повагом підвівся начальник райміліції. Чвиркнувши на бік, він сперва почухав наганом за вухом і лише по тому, звернувшись до зібрання, виголосив:

— Граждани, я коротко . . . Я до вас . . . Скільки там вас чохом? . . Ходи до мене, — хутко! . .

Хлопці — чоловіка з тридцять — отарою повалили до столу і вмент оточили його щільним напруженим кільцем. Як і подобає, перед усім вів Микита Марченко, головний ватажок Велико-Перепічанської самоохорони, заснованої . . . Коли? . .

Ніхто не міг довести, коли саме, хто і на підставі якого такого декрету подбав про безпеку Великих - Перепічок?.. Питання це часто - густо спричинялося до гострих суперечок і кінець - кінцем розбило громаду на три або чотири табори.

Ми маємо низку історичних фактів, а тому сміливо заявляємо, що й Велико - Перепічанська громада не була виїмковою. І в її протракторизованих нині глибинах безславно доживали свого віку своєрідні „хахлацькі в'язальниці" великої пролетарської революції. (Не плутайте — не французькі, а саме хахлацькі в'язальниці). Як вам відомо, мешкають вони переважно навколо церковного майдану, поблизу з колишніми монополькою та „стребилівкою руських". Це маленька географічна подробиця.

Доводам їхнім не бракувало підстав. Продубівши всеньку революцію за хвірткою з півфунтом насінньової лушпайки на спідній губі, — все бачили вони і все чули на власні вуха. „Гоп, кума, не журись, — в Махна гроші завелись!" Пам'ятають вони такий стан в революцію, — до його й відносять подію, звязану з організацією самоохорони.

Однак, їм не йняли віри. Існувало й таке крило, що вперто вважало основоположником велико - перепічанської „історії" гетьмана всея України Павла Скоропадського. А, мо, і Маруська Нікіфорова рук додала... Хтось з них двох: або Маруська, або Павлушка — безпремінно!.. А, може, і сами згарнізувались — захочеш шамати, так... Конешно, коли б вони, барбоси, та без реквізиції... А то!..

Начальника ж міліції, видимо, не так захоплювала сама історія заснування самоохорони, як найхутчіша її ліквідація. Тому він неухильно провадив свою власну лінію:

— Куцаки, лимони, шпаера — на стіл, живо!..

Хлопці заметушилися, порозстібували кожухи й разом потяглися до столу. Вмент на йому позначилася гора того, що взивалося колись смертоносною зброєю.

— Кажіть, більше немає?.. Признавайтесь, бо накажу трусити...

Підвівши сумні очі, учорашні герої докірливо дивилися на начальника. Тепер їм можна вірити...

— Вірю...— погодився начальник, запалюючи цигарку.— Ну, а тепер гайда хто куди!.. Всіх коропів, анахтеми, по Самарі бомбами виглушили... Стійте!.. І я вам скажу, що то ни є протирелігійна пропаганда — чіпляти отцевій Серафимовій кобилі диряве цебро до хвоста... Тепер, товариші, 24-й рік... А хто в прасола Псюньки тієї ночи проломив стіну і реквізнув поросят та дві парі нових наритників?.. Признавайсь — нічого не буде!..

Признаватись, проте, було вже нікому. Хлопці загодя змилися з сільради. Звичайно, і тут перед усім вів Микита Марченко. Неприємна розмова з начальником ніяк не приваблювала його.

Відтоді революційна діяльність Велико-Перепічанської самоохорони припинилась. Пропахану переможним порохом і окроплену вражою кров'ю зброю звалили на воза і на волах поправували до міста. Славнозвісних борців волею фатуму було поставлено замежі громадської діяльности.

Несподіваний і печальний кінець, думав Микита, повертаючись городами додому. Він, Микита Марченко, що майже п'ять років свого двадцятилітнього життя подарував революції, сконав для своєї громади. Нічого йому тепер робити в рідних, одбитих у контр-революції, Великих-Перепічках. Дивацька політика радянської влади вигонить його з милого оточення. Воліє він десь в іншому, більш вдячливому місці шукати поля своїй діяльності.

За тиждень невизнаний герой революції покинув Великі-Перепічки й подався до столиці.

РОЗДІЛ II

малює ученого економіста й подає зразок того, як складати доповідні записки про відновлення текстильної промисловости у всесоюзному маштабі.

Велико-Перепічанський Микитин земляк Федір Нагорний здавна мешкав у столиці і десь там посідав визначну посаду. До його й подався розчарований Микита Марченко.

Яку саме посаду в столиці обіймав Федір Павлович, земляк достотно не знав. Але ж, цілком слушно, гадав приблизно так. Раз Федько Нагорний ще за старих часів років скільки крутився у волосного писаря Лапшички за головного підпомічника, то тепереньки він, принаймні, або ощадні вірші в селянських газетах пише, або завгоспом панує. У всякому ж разі, він, певно, добре заробляє, і Микита не намулить йому шиї, поки не підшукає собі підхожої посади.

Проте ж Микита жорстоко помилився.

Перше. Нагорний, виявилося, не носив захисного кольору бекеші з сивим коміром. Друге. Не дхнуло од його ввечері бензиною і не пахло на ранок одеколонем та горілкою. Третє. Ні разу за два тижні не приніс він додому діткам погратися... друкарської машинки. Головне ж, Микита й про це встиг дізнатися, земляк його не грав на піяніні „яблучка“ одним пальцем...

Коли так, то ніколи не був він завгоспом...

Віршів так само Нагорний не писав. Виявилося, що посідав він більш, аніж скромну посаду. На все-про все служив він у комісаріяті якимся там „ученим високої кваліфікації, економістом-консультантом". Обов'язки його обмежувалися мізерною роботою: на його покладалося писати висновки на річні баланси трестів республіканського значіння.

Микиті було прикро й ніяково за земляка. Той образив його. Скривджені надії велико-перепічанського громадянина, що помилився в здібностях свого кревного члена, ледве було не примусили його залишити столицю. Велико-перепічанців ніхто й ніколи не вважав за йолопів. І коли Федір Нагорний, мавши високу освіту, здобуту під рукою такої людини, як писар Лапшичка, не дослужився до завгоспа або до поета, то в тому його власна провина? Велико-перепічанська громада зрікається перейняти на себе подібне невдальство. Рішуче одмовляється!..

А втім, Нагорний діставав дві сотні з половиною на місяць і завжди носив при собі величезний портфель. Це, до певної міри, примирило Микиту з недотепним земляком. Звичайній смертній людині, що не мала щастя походити з Великих-Перепічок і не зазнала Лапшичкиних рук, напевне, не дали б такої суми грошей. А до всього — портфель... Жовтий, блискучий, а юхту побито на вузенькі гона, ще й срібна цяцька на вусі.

Чудовий портфель! Власне, не портфель, а втілення надземної мрії. Ну що, якби йому такий?..

Страшенно вподобався Микиті земляків портфель. Довгими годинами міг він милуватися з принадної іграшки. Нагорний навіть до шухляди почав ховати його. І не без підстав. Граючись портфелем, Микита мало був не розгубив усіх його планів.

Тижнів так через два, повертаючи коштовного портфеля, Микита, ніби мимохідь, зробив деякі не зовсім звичайні натяки землякові. Зміст їх, очевидячки, склався під нестямним захопленням розкішною цяцькою. Принаймні, Федір Нагорний тільки цим пояснив собі безмірну землякову наївність.

Чи бачите, Микита, довго міркувавши, дійшов того висновку, що, власне, не було б великою бідою, коли б і він при земляковій протекції став у комісаріяті за вченого економіста... Зрозуміло, за платнею він кріпко не стоїть. Поклали б сотню-півтори на місяць — йому б і того вистачило. Держава переживає грошову скруту — свідома людина не може не зважити на це. А посада, видимо, особливих мудрощів у собі не криє. Він навіть в деякій мірі призвичаївся до неї. Поки Федір спав, пообідавши, Микита вчився на економіста високої кваліфікації.

— Питаєш, як саме?.. Чудак!.. Аж надто просто...

Заклавши руки в кешені, Микита з виразом незахованої переваги наблизився до столу.

— Дивись, коли одразу не віриш!..

На столі гонористим чваньком пузанився вагітний портфель. Живим рухом схопивши його, Микита почав демонструвати перед неймовірним земляком свої досягнення з немудрої науки, що економікою взивається.

Нагорний вражено підвівся на ноги. Безперечно, досягнення Микитині були поважні. А проте — дурне хлоп'я! — захоплюється й перебільшує їхню вагу. Це ж не більше, як тільки перші кроки на терновій стежці економіста-консультанта.

Дійсно, Микита навчився надзвичайно вдало жонглювати важким портфелем. І за такий обмежений час?.. Візьме, приміром, за держачок, так уже несе його майже при самій землі, здається, от-от борозну ним прооре, а ні... Іде, собача пара, оком не моргнувши, — стрункий, поважний і лише китицею руки, мов піп той кадилом, непомітно рухає — портфель, ніби хитун на дзиґарях, — уперед-назад, сюди-туди і знов назад... І раптом, пуць його під ліву пахву, а далі під праву, а потім одразу між коліна: стоїть, анциболот, і запалює цигарку... Шкура!.. Ніби й на світ появився з вдачею страшенно відповідального робітника.

І це не все. Призвичаївся одмикати й замикати портфеля з ключем і без ключа. Добрав, скільки в йому розгородок, і досконало засвоїв, за яку саме ховати розрахункову книжку, за яку щітку з ваксою й за яку саме хліб із сиром на підсніданок.

Демонстрація закінчилась. Вичерпавши всі свої дотепи, Микита побідно повернувся до Нагорного. — Ну, що? — питав він гордсвито. — Бачив?.. Переконався?.. Хома неймовірний! — Нагорний осміхнувся й дружньо обняв його за плечі.

Так то воно так, — обережно зауважив він, — а проте краще почекати. Робота надто складна і при тому суто відповідальна. На його думки, Микиті до деякої міри небезпечно одразу ставати за вченого економіста. Насамперед треба не аби-як розумітися на фінансовій політиці в міжнародньому маштабі. Не засвоївши, прикладом, всіх тонкот фінансової коньюнктури свого й закордонного ринків, марно мріяти за цю посаду. Без сумніву, Микита уявляє собі всю складність цього питання?..

З одного боку, треба досконало второпати собі, що таке, приміром, реалізація й ліквідація, а з другого — амортизація й консервація. Бо трапиться, не помисливши, а так — зпрожогу, як ушквариш фінансово-економічну аналізу сучасній торговельно-промисловій

ситуації, то потім чорт-зна-що виходить!.. Єдиний порятунок, щоб не схибити — вивчай та вивчай фінансовий словник за редакцією Сокольнікова... А бува спіткнешся з „ліквідацією неліквідних цінностей“, що тоді?..

— Одного разу, — розповідав економіст про свою недобру пригоду на посаді, — складав я доповідну записку про те, якими б такими найліпшими заходами відновити нашу текстильну промисловість?.. Питання пусте, звичайне — любому контористові під силу. Мені ж воно просто за іграшку вдалося. Слід тобі відати, що мене в комісаріяті вважають за найздатнішого висновко-писателя та відновлювателя промисловости. Лучалося й не такої ваги питання обмізговувати. Не віриш?.. Послухай-но!..

— Колись, починаючи свою кар'єру, я протягом двох годин написав докладний висновок до двадцятип'ятирічного плану Наркомзему. А в ньому, братухо, 1564 друкованих сторінки й 357 діяграм... Коли на вагу, то, повір мені, Микито, фунтів 15 забирав... Он яка рахуба!.. Щось коло двох років потіло біля його півсотні найвидатніших професорів, а коштував він утричі більше, ніж Великі наші Перепічки продподатку за рік здають. Ну, розгорнув я його й одразу пересвідчився, що він доброго слова й того не вартий!.. Уяви собі, Микито, — шрифт — не шрифт, а вилита тобі кашка манна — з силою оком літеру спіймаєш... І хоч би ж тобі, песиголовці, на вершок чистого поля зоставили — одним словом, ніде й олівцем ткнути. Це з формального боку. Було й по суті. Коли вірити ученим, виявлялося, що на Чернігівщині селяни виховують в палисадниках добірний цукровий тросник і вагонами спродують його безпосередньо на Канаду... Чи не штукарі!.. Коли б почули наші хахли?..

— Ну, от — пишу, значить, доповідну записку. Розумієш, Микито, як би тому запобігти, щоб у нас у всіх ззаду не світилося? Пишу тиждень, два й три тижні. Пишу місяць. Нам дозволяється. Раз питання складне й відповідальне — можеш хоч півроку працювати й не приходити на службу. Написав. Друкарка щось з тиждень на машинку клацала. Солідна записочка вийшла... Сторінок, коли не помиляюсь, на двісті з гаком. Так... І не порадься я, друже з словником, і вліпи я замість „амортизації“, та прокляту „консервуацію“... Лихо!.. Ледве був навіки авторитету не позбувся.

— Слухай-но!.. Пишу я в записці: „Край необхідно поставити на консервацію всю нашу текстильну промисловість. Це — єдиний і при тому найрадикальніший захід. Тоді лише ринок наш не відчуватиме мануфактурного голоду і, більш за те, спроможеться закидати власним виробом ринок західньо-европейський... Лягай,

Микито!.. Стався нечуваний міжвідомчий скандал... Навколо моєї пропозиції здійнявся страшенний ґвалт. Трестовики мало були не побили нашого начальника, що, не читаючи, подав мою записку до економради і цілком прилучився до моєї висококомпетентної думки... Ухвалили були самого мене, кишнувши з посади, поставити „на консервацію"... В силу викрутився... На друкарку всю провину звалив... ну, при яких же я тут, коли вона переплутала?.. А як би друкарки не було?..

— Да-а-а, Микитко... Такі наші діла учені... Важко й нам. Слухай — амортиція — консервація... Візьмімо навпаки — консервація — амортизація... І так і так — рвація... Ніби одинакові слова, а май на виду, величезне протилежне значіння в собі ховають... Амортизувати — по-нашому, перепічанському — полагодити, допустімо, відновити старого чобота. А вже консервувати — це зовсім не те. Тут і не пахло новими головками... Це визначає — зачинити, прикладом, парового кооперативного млина на п'ять замків, поставити біля його діда з калаталкою і нехай собі горобці на горищі свистять.

— Отак і ти, Микито... Я ж хоч п'ять років словесні жалоби до настольного реєстру записував, а ти що?.. Візьмеш буває, так собі — здуру, та й виключиш з чистого річного зиску трестів усю суму виданих їм дотацій та санацій... То й побачиш звичайнісінький собі пшик!.. А за це по головці не гладять — тільки, мов той Ілько-пророк коляскою, додому загуркотиш!..

— Я тебе питаю, яким же ти побитом склав би зводну відомість за формою № 137 літера „К" про розмір прибутків від республіканської промисловости?.. Ну?.. Ага, мовчиш!.. Дурашка ж ти всьому!.. Вона ж порівнюється сумі дотацій та сумі пролонгованих векселів... Затям же собі раз на завжди: що в балансі позначено, то суть чистий прибуток. До позабалансових справ тобі, економістові, зась!.. То, товаришу дорогий, прокуророве діло... Не бери на себе чужих функцій.

Довго ще розповідав Нагорний і переконував земляка не ставати одразу до роботи, що вимагає досвіду й високої кваліфікації.

Микита уважливо слухав і під кінець, наляканий земляком, без особливих вагань погодився проміняти портфель ученого економіста на... розносну книжку кур'єра.

РОЗДІЛ III

наводить приклади сумлінного і в найвищій мірі ретельного виконання службових обов'язків.

Рекомендую вам, читачу: триста п'ятдесят сім „одиниць" штатного і сто сорок вісім таких само „одиниць" позаштатного „контингенту".

Далі. П'ять поверхів і два придомки у дворі, триста сорок чотири кімнати й сімдесят два великих і малих кабінетів. (Великі — для великого й малі — для малого начальства). Далі. Неймовірний галас і гам: чотири автомобілі, тридцять дев'ять звичайних і вісім автоматичних телефонів, півсотні друкарниць, три ротаторщика, вісім шоферів і одинадцять стенографісток. Одна з них обслуговує, правда, виключно особистого секретаря члена колегії. Досить і цього.

Це — комісаріят таких-то й таких-то справ, такої-то й такої-то соціялістичної республіки єдиного у всьому всесвіті СРСР. Кожна одиниця приносить з собою портфель з сніданком, загорнутим у розліновану відомість. Повертаючись додому, кожна одиниця обох зазначених контингентів ховає в портфель: блок-ноти, неписані бланки, олівці, прес-пап'є, брошури, пляшки з атраментом, гумирабику, цв'яхи, ножиці... Казенні ножиці, казенні цв'яхи, казенні бланки. В комісаріяті все було казенне. Що було свого власного, то лишалося подарунком установі: в лівій шухляді столу, в кошиках, в плювальницях і на стінах в убиральнях...

Виникає сила питань: скільки, скільки й скільки?? Проте, ні на одно з цих запитань ми відповіди не дамо, бо не маємо належних повноважень. Портфельна болість нашого суспільства і її руйнацькі наслідки уже зацікавили кого слід. Нас же задовольняє хоч би те, що по-трьох роках упертого лікування, не кожний швайцар біля дверей стоїть зараз з напханим портфелем.

Повернімось же до теми й скажімо, що Микита не без захованого тремтіння переступив поріг комісаріяту. І не дивно... Раптом не стало Микити, звичайного представника революційного парубоцтва нашої хахлацької країни. Його місце заступив повноправний державний службовець — товариш Марченко, а по-українському — Марченков.

І почалося...

Перше. На т. Марченка було заведено особисту картку, сім анкет, службовий кондуїт в зеленій обкладинці, розрахункову книжку п'ять чи одинадцять особистих рахунків в центральній і трьох допоміжних бухгальтеріях, а також вісім статистичних відомостей: до місцевкому, до комісії охорони праці трудівників, до спортивного осередку... Існували ще якісь установи та організації, що й на мислі не мали цікавитись видатною персоною т. Марченка. Державний-же службовець, так само т. Марченко, ніколи про них не чув і рішуче ними не турбувався.

Друге. Трохи згодом, видали дві книжки: одну на велике й другу на мале боргування й заставили розписатися у вимоговій

віодмості. Довгенько воловодились і посилались на обкраяний, мов Тришкин каптан, відомчий кошторис. Зрештою ж погодились і виписали ордера, бо т. Марченко натякнув щось на інспектора праці. Разом з кур'єрською спецодежею обурений несправедливістю адміністрації службовець, одержав на руки й головні ознаки своєї посади: шкуратяну торбу й дві розносних книжки: таку й про всяк випадок.

І почав відтоді т. Марченко виконувати безпосередні свої службові обов'язки. Так.

Сподоб же, господи, і нас з вами хоч на тридцятому році революції служити своїй вітчизні так ретельно й сумлінно, як служив їй т. Марченко.

Кому ж дякувати за виємкову Микитину вдачу?.. Великим-Перепічкам, безперечно. Тільки їм!.. Дух... Дух Великих-Перепічок. Чи чули ви про них?.. Отак Самар-річка глибока, геть праворуч — колишній панський ліс, де й за наших переходових часів легко заховатись з краденим конем; на горі руїни свято-дівочого мачастиря... П'ятдесят шість верстов од залізниці й тридцять сім од району, де, звичайно, отаборився начальник міліції з двома міліціонерами.

Широкогрудий, повнокровний дух Великих-Перепічок, насичений гострим запахом крадькома зрубаної сосни, і розбурханий сласними легендами про колишні пригоди христових-наречених... Цей дух непокою й набубнявілих жадань не мирився з освяченим сталою традицією порядком праці в комісаріяті. Всією істотою своєю протестував Микита проти звичайної розноски бумаг.

Мов у тебе під пахвою боденька з салом, а за спиною куркуль з баштармаком. Ніби ти допіру розмалював Парасці Домриній нові ворота дьогтем або повибивав вікна в сельбуді. Мов за тобою... Віхолою, барбосом, стригуном мчався т. Марченко по сходцях і демоном носився по установі, розкиданій на п'яти поверхах з двома придомками. Бумаги в торбі, в обох руках бумаги, по кешенях, за пазухою, за халявами... Являйте собі — казенні, офіційні бумаги?.. Жах...

Отак сумлінно виконував свої обов'язки новий кур'єр, потоптавши всі давні звичаї. Незабаром, допріжня назва розносної книжки зникла під новою наліпкою: „Швидка книжка М. Марченка, що з самих Великих-Перепічок".

Проти номерів тих бумаг, що розліталися й губилися на-бігу, він поперваx ставив хрестики, а згодом, почав сам розписуватись.

Видимо, так і слід було чинити кожному порядному службовцеві, що поважав себе й свою установу. За посіяні бумаги ніхто

й ніколи не згадував. Навпаки. Чим менше приносив т. Марченко бумажок якомусь завідувачеві, тим охотніше той ставив хвоста в книжці.

Микита тримав при собі власний свій велико - перепічанський кантор. (На лихо собі!). На ньому й важив він усі „за“ й „проти“, що самохіть повставали на полі нової його діяльности. Він почав розчаровуватись... Дійшовши ж певної вартости того, що писалося рукою й друкувалося на машинці, Микита безнадійно засумував. Казенна бумага доконечно позбулася в очах його своєї чарівної сили й повстала перед ним безсила й жалюгідна. Не варта ж вона була відтоді ні поваги, ні сумління...

Нікуди й ні для чого було поспішати. Погас вогонь в душі. Микита нехотя діставав з полиці призначену йому порцію паперів і надовго замикався з ними в швайцаровій кімнаті.

Кляузні, неприємні і загалом не варті доброго Микитиного слова доповідні записки, прозьби, рапорти, заяви, протести, скарги та подання — негайно потрапляли до грубки. На важливих же й термінових він власною рукою писав резолюції.

І важко, розуміється, збагнути Микитину радість та обурення, коли він власними очима читав відповідь на своє „дозволити“, або різке „відмовити“. За дозвіл гаряче дячили й настирливо вимагали що - раз нового й нового дозволу. За відмовлення ж нещадно кляли й загрожували „Ка - Кòю“.

— Точнісінько, як у Великих - Перепічках... Сумно порівнював Микита... Поки даєш — Іван Іванович, а покинув давати — раптом собачий син!..

Брав тоді Микита бумагу й зневажливо виводив на ній червоним олівцем:

„Та видайте вже йому тисяч п'ять. Хай не бузить!..“

А втім, служилося т. Марченкові не погано. Повага до нього, як найсправнішого службовця, зростала що - дня.

Ні нахил до громадської роботи, ні революційне минуле не загинули для Микити марно. Організаторша жінок доручила йому розповсюджувати проміж спеціялістів журнал „Комунарка“. І треба відзначити, журнал розходився надзвичайно кволо. Микита дивувався. На його думку, спецівським супругам навряд чи коли доводилося мати коштовніший подарунок од своїх чоловіків.

З часом, дійшла справа і до значків, і до членських внесків „Повітрофлоти“. По двох же місяцях служби т. Марченка обрали за члена редакційної колегії стінної газети „На гачок!..“

Ожив одразу Микита, піднісся духом і гаряче віддався творчій роботі. Зрадлива фортуна вдруге осміхнулася до його. Мов на долоні, бачив він перед собою широкий і славний путь громадського діяча.

Спеціялісти високої кваліфікації

Під покришкою республіканського блакитного неба все можливе, припустиме й немає нічого химерного. Так міркував молодий діяч. Чому б цій, стревоженій гомоном двох автобусів, столиці не стати йому замість безславно покинутих Великих-Перепічок?.. Серйозно. Там загубив, а тут знайшов. А хіба так не буває?..

Бумаги... Бумаги міг розносити хто завгодно — хоч би й... білий ведмідь, тільки не Микита... З його громадським навантаженням?.. Ви глузуєте?..

Так і велося. Велося й велося аж доти, поки не призначили нового начальника.

На події цій, однак, зупинятись не варто. Вона надто звичайна. Важно тут лише відмітити, що т. Марченко задовго до приїзду нового начальника набув собі портфеля жовтогарячого кольору. З держачком, двома замками і монограмою при боці. Як у всіх порядних спеціялістів та рахівників. І коли т. Нагорний, обдивившись портфеля, обурився на Микиту за те, що той чрезмірно дорого заплатив за його, земляк цілком резонно відповів йому:

— Ми, т. Нагорний, не такі багаті, щоб дозволяти собі розкіш витрачатись на дешеві речі... Розумієте?..

І тільки.

За поясненням значіння приїзду нового начальника, звертайтесь до останнього розділу. Без сумніву, новий начальник поважав солідні реформи.

РОЗДІЛ IV І ОСТАННІЙ

коротко розповідає закінчення службової кар'єри двох земляків і мимохідь підкреслює чудовий оптимізм одного з них.

Останнє слово завжди належало підсудному. Автор замовкає і вдумливо слухає т. Марченка. Матеріял, поданий в трьох попередніх розділах, до виправдання земляків не зовсім поважний. Можливо, Микитин лист до Нагорного додасть нових фактів до алібі двох друзів-земляків. Послухаємо.

„Земляче!

Я згодний з тобою. Правда на твоєму. Двісті п'ятдесят сім далеко легше діставати, ніж, допустімо, сорок два з копійками. Та й то добре, що хоч за молодшого реєстратора за загородку посадили, а могли ж і зовсім пугонути... Щоб тобі?.. Посада секретаря сільради у нас не вільна. Хіба б за сторожа став при консервованій олійниці нашої кооперації?.. Мати кажуть, добре було, коли на вигоні стояли громадські гамазеї. Чим, чим, а вже вахтером громада безпремінно настановила б тебе.

Передаю ж тобі дядьком Дмитром Полупаном три паляниці, рукав горішків і мало-мало ковбасного діла. Звиняй, коли малувато. Кажеш, проїв уже й останнього портфеля з монограмою?.. Шкода. А проте, духом не падай, бо на кому ж, як тільки не на реєстраторах уся конституція держиться?.. Хай там комусь іншому морочать голову, а не мені.

Я знаю. Доволі покуштував державної служби, активної роботи й стінної газети. Раз реєстратор, швайцар та кур'єр реб'ята свої, то й вся установа тепла. Це — закон.

Не хочеться навіть і говорити за спеціялістів високої кваліфікації. (Я не про тебе). Розкусив я їхню спецівську мудрість. Вони навмисне зробили наше времня надто вумним. А таких спеців і в нас на селі, хоч греблю гати.

„Я, каже, т. член колегії, піду з установи на ввесь день, може й завтра на службу не прийду. Треба в Наркомземі погодити питання про відрахування з лісових прибутків до республіканського бюджету". Звичайно, т. член колегії підводяться з-за столу та й кажуть: „Пожалуста, пожалуста, Валентин Миколайович, не стісняйтесь... Раз до республіканського бюджету, то кройте!.." А я біжу до Раднаркому з пакетами й бачу: сидять мої Валентин Миколайович у Мироносицькому парку на ослоні, читають книжку й сміються. Біля них мадам у панчохах, а з боку цуценя на ланцюжку. Оце, думаю собі, наші Великі-Перепічки матимуть цього року хоч фершала на дві тисячі дворів, коли отак погоджуватимуть республіканський бюджет?.. З мадамою і цуценям.

Ти не забув т. Зело-Русапетова?.. Він там трохи одаль тебе в кабинеті сидів. Начальник якогось довгого, мов мотузка, відділу. Теж спеціяліст називається!.. Його питають на перевірці з української мови: „Ваше походження?.." А він стримано, суворо так відповідає, хамлет: „Почтово-телеграфное. Двадцать лет почталіоном і десять лет в посилочном отделе служил". Ті подивилися, подивилися на його, а далі й питають: „Як ви себе почуваєте?.. Може жалієтесь на якийся фізичний, чи психічний брак?" „Так точно, відповідає Зело-Русапетов, маю брак: втретє жонатий на Катерині Володимировні — їй 28, а мені 57"... Йому махають рукою: „Ідіть, мовляв, товаришу, годі!.. Ви щирий українець..." А він підійшов до дверей, повернувся, розгладив бороду та й каже: „Еще імею, товариші, за безпорочную службу мендаль..." „Яку саме?.." Гукають з-за столу. „Бронзову, каже... В пам'ять трьохсотлетія царствованія дома Романових..." Тут усі як зарегочуть!.. Я відхилив двері. Чую — Русапетов бурмочить: „Вот окаянні петлюровци! Всю Расею загадили, штоб ви подохли!"

Та ти його добре знаєш — ще й досі голубий ґант з картуза не зійшов. Кличу я його на загальні збори колективу. Цього ж таки спеца, т. Зело-Русапетова. Я тоді активно працював за делегата від нашої кур'єрської бражки. Кличу раз — сидить, кличу вдруге — сидить, я втретє — не піду й не піду, і в одну тобі шкуру — не хочу! Тоді я підійшов до столу, взяв його за руку та й кажу йому так, по-хорошому: „Коли, кажу, всі ми отак одвідуватимемо наші спільні збори, то навіщо ж нам професійні організації?.. Хто ж тоді захищатиме наші інтереси?.. До чого ж тоді було засновувати інститут делегатів?..“ Мовчить і знай на рахівницях клацає. Я знов своєї: „Революція, кажу, вимагає од нас, пролетарів, дисципліни, свідомости й тривкости. Англійські тред-юніони...“ Словом, переказав йому все, що почув на лекціях т. Ройзмана. І знаєш, Федоре Павловичу, що він мені зробив?.. Взяв мене, пробач на слові, однією за спину, а другою за потилицю і ніс на руках аж до самісіньких дверей. А там двинув мене коліном по штанях і сказав: „У меня ведомость № 37 не готова, а ви мне, т. Марченков, пустякамі голову морочіте... Вон!..“ Я пішов. Власне, не пішов, а рачки поліз...

Ну, чому при мені куцачка мого рідного в той час не було?.. Комусь би з нас не жити в той момент...

Революція — пустячок?.. Пустячок, я тебе питаю?.. Одним словом — специ почтово-телеграфного походження... Де ви були, приміром, року 1918?..

Так, чи інакше, а нас мішалкою наладили, а вони служать і понині. А защо поспитати б хоч би й нового начальника?.. „Кур'єрам, каже, не покладено писать резолюцій. Для цього, каже, існує відповідний штатний контингент“. Добре, знаю, але що мені було робити?.. Я за тим штатним контингентом з розносною, а він од мене, мов собака од мух... Того ж таки Зело-Русапетова не раз і не двічі з-за архивної шахви виволікав. Почує оце, що я захеканим хортом з бумагами мчуся, візьме, та й ховається або за шахву, або в убиральні навмисне замкнеться. А я, значить, дубій біля дверей, жди його?.. По дві години, личина, в убиральні висиджував. Повіриш, днів по три воловодюсь було, поки бумаг позбудусь. Що, думаю, мені робити з вами?.. Між тим, бачу — діла важні, нагальні: там завод став, там село репетує за продподаток, там якийся бумтрест прибутків у казну не здає, а той аж бугаєм реве за добрим малахаєм. Сам знаєш наші державні ситуації? Не можна, думаю, так — треба щось робити. А робити нікому, а тут ще дачний сезон розпочався. (Я не про тебе — ти саме тоді відновлював важку індустрію у всесоюзному обсязі). Запрігся я сам. Стало

важко одному, швайцарового Льоньку присогласив. Удвох діло пішло хутчіше. Коли я на зборах або газету пишу, тоді Льонька деякі бумаги сам обмізговує. Найважні ж, до мене приносив. Так і працював, поки не вигнали.

Та нехай вже мене. А тебе за що?.. Велика біда, коли перенавантажена людина актив пасивом назвала або баласт з балансом переплутала?.. На практиці всього трапляється. Не дурно ж сказано, що на помилках своїх ми вчимося і вони корисні нам.

Тепер, як кажуть, за себе напишу. Живу я, можна сказати, так що й не зовсім пагано. Ну, конешно, не так, як у столиці, а проте, жити можна. Найнявся до кооперативу й збираю крашанки по слободі. Роботаю од сотні. Назбирав сотню і так далі — гони два злотих, бо загубиш, каперація!.. На цьому тижні три з половиною загнав. Іноді, правда, і збитки несу. Не навчився ще як слід у яйцях розбиратись. А бабочки наші, знаєш, які?.. Прямо з-під квочки преть, анахтемська личина! ..

А так нічого.

Ти говорив, т. Нагорний, що я марно потратив гроші. А я тобі знов кажу, що портфель і в хазяйстві річ не зайва. Я ним тепер крашанки збираю. Вистругав, чуєш, чотири розтопірки, приладнав, як слід — і кошик на могилу сідай... Чорно!

По-дурному, виходить, плакав я той раз. То мої мати вернулися тоді ж таки, як одвідати приїздили мене, і прихопили з собою портфеля. Бачить стара: торбочка, з державчком — дай візьму, на віщо вона Микиті?.. А їм таки ні в чому було держати квасолі на горищі. І візьми стара, а тепер і мені, мов нахідка...

У неділю Анісифор Лопушків — знаєш, кривий?.. з гармошкою, Граченя з балабайкою, а я з портфелем, — ну, брат, закройся!.. Як пройдемось вулицею, держись хахли!.. А в сільбуді, що витворюємо?!.

Прощавай. Не сумуй і не нарікай на долю. Роби так, як я — пошли її, анахтемську, під три чорти...

Не вистачить буває шамовки, пиши. Замість самоохорони, ми засновуємо тут (це між нами) одну дуже симпатичну гарнізацію. Що-що, а сало буде. Звісно, де сало, там і ковбаси. Пиши і не нервуй.

. . . .

. . . .

М. БАГДАНОВИЧ

ПУГАЧ

Загорілись кров'ю очі. Ось злітає
з темних сосон гук і сміху, й туги,
і далеко голос той лунає,
і луна відгукується вдруге.

І, лякаючись, кінця чекаєш ночи.
Все здається: встав лісун великий, —
червоніють, відбивають кров'ю очі,
не змовкає сміх, глухий і дикий.

ОЗЕРО

В темнім келисі глибокім
плеще й піниться вино;
хмелем світлим і холодним
коливається воно.

І п'яніють буйні лози,
і шумить високий бір,
а в душі не замовкає
струн веселих перебір.

* * *

Мудрої мови
мед золотистий,
липець пахучий —
нам до сподоби.

Але ще більше
серце чарує
мед своїм хмелем,
світлим, солодким.

Перекл. **М. Драй-Хмара**

З СУЧАСНОЇ БІЛОРУСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

I

ЯКУБ КОЛАС

ВОРОГАМ

Ще не зотлів у полі дріт колючий,
Огидний слід руїни та війни,
І ще по могилках буяють бур'яни,
Де тисячі голів лягло в кривавій бучі;
Не вирівнялись ще накопанії кручі
І не засіяно розложисті дерни.

А ви, льокаї ненажерного Ваала
Вже знову гострите закручені дзюби,
Із уст запінених слинявляться клятьби:
Вам треба крови, ще її проллято мало;

Рожном в горлянці вам братерство
наше стало,
Де владарі — самі недавнії раби.
Ну, що ж, брехню й хабар пускайте
в хід старанно,
Нацьковуйте на нас собачі зграї зрад:

Розгону волі вам не спрямувать назад, —
Він шириться, безмежний, безнастанний,
У порох він стирає всі кайдани,
Щоб інший заснувать, новий закон і лад.

II

ЦІШКА ГАРТНИ

З ПІСЕНЬ ГАРБАРЯ

(Фрагменти)

Гей, не томіться ви, руки,
Ноги, покиньте дрижать!
Стільки в майбутньому муки
Ще доведеться прийнять...
Гнися ж ти, витяжко, гнися,
Сили, брат, більше давай!
Стій над столом, не хилися,
Часу не трать і не гай.
Шоргай, собачко [1]), поволі,
Шкіру поважно скреби,
Нам не позбутись недолі,
Що ти собі не роби.
Гей, ні на що не дивися,
Ока нічим не блазнуй!
Тут бо і шлях твій розкрився,
Стій же, браток, і працюй.
Дня хоч не бачиш і ночі,
Плечі хай корчить, щемить,
Піт заливає хай очі —
Треба робить і робить.
Шоргай, собачко, поволі,
Шкіру поважно скреби,
Нам не позбутись недолі,
Що ти собі не роби.
Треба робить, як потрібно
День - у - день голод стомить
Чорним кавалочком хлібним,
Треба робити, щоб жить.
Доти робить, доки сили
Нас не покинуть тримать,
Кров не застигне у жилах,
Серце не кине вдарять.
Шоргай, собачко, поволі,
Шкіру поважно скреби,
Нам не позбутись недолі,
Що ти собі не роби.
. . . .

[1]) Скребло до шкіри, що його вживають гарбарі.

Не здавайся, гарбар,
Ти за працею, гей,
І на щастя прихід
Не заплющуй очей!
Пісню вільну співай,
Чи задуха, чи дим,
Хай надія твоя
Квітне квітом ясним.
Бо де сила живе,
Де робота кипить —
Долі кращої там
І насіння лежить.
Йому мукою сам
Ти готуєш ґрунти,
Сам і сієш його
В землю зорану ти...
Не здавайся, гарбар,
Ти у праці своїй,
Ґрунт ти пильно готуй,
Й в ньому щастя, брат, сій!
. . . .

III

АНАТОЛЬ ВОЛЬНИ

МИКОЛКА

Хіба ж
це
коли
забудеться?
Хіба ж заросте
бур'яном
шлях там,
Де розбещеною
польською
блудницею
Мужика
катувала
шляхта?..
Єх, Миколко з Гродненських гонів.
Одгримів час гармат... пройшов...

Миколка

Тих днів буремна погоня
Коли принесеться знов?
Ми зустрілись на простих законах,
Комсомольці двадцятого року
В штурмових більшовицьких колонах
Третього взводу, першої роти.
Ми зустрілись у сільській околиці,
Разом навіть у розвідку йшли.
Ти і я — ми були комсомольці,
З Білорусі обидва були.
Ну, і от подружилися раптом,
Дружбу ту аж до смерти звязали ми,
У розстрільні обвітрені разом,
Гартували в іспиті полум'яному.
Тямлю вечір з тінями різьбленими,
Пан тіснив поріділу рать.
Верст із тридцять зробили за день,
І село довелось з бою брать.
У той вечір замовкли гармати,
В синій шолом вдяглася земля...
Ми пішли у селянські хати
Тихо глянуть на триб життя.
А в селі все дзвеніла „жалійка“ [1]),
Мов розстрільна за ним не лягла...
Та чомусь та журба — лиходійка
Кучерява у серце текла.
Ех, Миколко, бо ми, з диму, бурі,
З смутком, смутком разом блукали.
Наші села й хати понурі
Визволення з надривом чекали.
— Ех, рятуймо той край, що з суглинками, —
Білорусь, край стриножних піль! —
Ти сказав, і, здається, сльозинками
Збіг з очей твоїх журний біль.
Але, може, мені тільки здалося...
Ну, звичайно, буває, що вирветься,
Бо такий хмельовий був той вечір
І хатки так лучинили щиро.
Тр-р-ри-во-га! —
Раптом заревли гармати...

---

[1]) Сопілка.

Анатоль Вольни

Тр-р-ри-во-га!!!
Серцем забив кулемет.
Десь „ур-ра-а!“ занялося загравою
І командував взводний:
— Вперед!
Миколка рідний, з рідних гонів,
Рвонувся наступати перший,—
З гарячим серцем бойцям в шоломах
Не стримати в удилах серця.
Миколка з перших — першим бився:
Розстрільну ззаду ген покинув,
В розстрільні гомін:— Ач, сказився,
Зарвався хлопець — значить, згинув.
Не зрозуміти було і друзям,
Чого один поліз вперед він.
Ех, коб повідати, сказать їм,
Що хлопець Білорусь угледів.
На перевірці, як вщух вже пломінь...
Миколка з тими, що впали в герці.
З гарячим серцем боєць в шоломі —
В удилах він не стримав серця.
Схили ж прапори, рать комуни,
Він Білорусі — не вгледів більше!
Не чув він, мертвий, і того глуму,
Що пан чинив над ним зловтішний...
. . . .
Хіба ж
це
коли
забудеться?
Хіба ж заросте
бур'яном
шлях там,
Де розбещеною
польською
блудницею
Мужика
катувала
шляхта?

З білоруської переклав **І. Ю. К.**

Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ОКОЛИЦІ [1])

Роман

ЧАСТИНА ПЕРША

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

19

Марфуша зайшла в тупик.

Вона взялася знайти дружину Тихону Амосовичу, але в Пустограді знайти її не могла. Це вона знала і тому навіть не пробувала шукати, розсудивши цілком правдиво, що Тихін Амосович пустоградських жінок і сам усіх знає, і коли б котра з них до вподоби була йому, він би не звертався до когось за допомогою.

Ясно, треба було шукати на стороні, десь в іншому місті. В цьому був вихід.

Петро Павлович мусив не знати про участь Марфуші в одруженні Тихона Амосовича.

Він дотримувався думки, що одружіння єсть справа цілком особиста, що поради сторонніх людей тут не лише зайві, але й шкідливі (не так для того, кого радять, як для того, хто радить... Порадиш йому одружитись, а житиме нещасливо, ввесь свій вік тебе буде клясти. Краще й не радити).

Отже, треба було знайти важливу причину для того, щоб виїхати до іншого місця. Іншим містом мало бути те, де народилась Марфуша й де проживали її батько - мати — містечко Глухе.

У Глухому, думала Марфуша, знайти підходящу жінку буде не важко.

Не відкладаючи справи, вона під'їхала до Петра Павловича, завела розмову здалека про життя, про молодість, про те, як вони побралися, про царство їм небесне, Петра Павловича родителів...

Відціля течія розмови звернула до її батьків.

---

[1]) Дивись Гарт ч. 4 — 5.

— Давно вже я мами не бачила, — хитаючи головою, зідхнула Марфуша, — мабуть, посивіли вже...

— Не дуже й давно, — відповів Петро Павлович, що трохи менш лірично настроєний був і абсолютно не визнавав поетизації буденних явищ. — Два роки всього... Та й не має двох років — на спаса тільки буде. А сивіти їм вже далі нікуди і так голову наче сметаною облито...

— Два роки! — Сплеснула руками Марфуша і на її повному рум'яному обличчі, в її маленьких очах з'явилися непідроблені здивовання й жаль. А час як швидко йде... Я думала ще й року немає.

Вона замовкла, вичікуючи слушної хвилини, щоб далі продовжувати свій наступ.

Петро Павлович сидів коло розчиненого вікна й дивився як Льонька й Сонька, накресливши паличкою на землі класа, стрибали на одній нозі. Льонька саме перестрибував „пекло", а Сонька напружено стежила за ним.

— Зрадив! Зрадив! — пронизливо заверещала вона, помітивши, що Льонька став ногою на риску. — Зрадив!

Льонька меланхолійно вийшов з „пекла".

— Ну, стрибай ти.

Сонька кинула черепок в якусь клітину класа і приготувалась стрибати.

Льонька розкопував поклади в носі.

— Не колупайся! — крикнув йому з вікна Петро Павлович таким громовим басом, що волосся на його ж голові заворушилося з переляку.

З переляку зрадила й Сонька. Вона вже переходила до раю, коли разом стала на обидві ноги.

Петро Павлович одвернувся од вікна.

— Дітки! — роздратовано заворушив він вухами. — Де вони такі й беруться?! Інші діти граються по людському, а у тебе тільки в носі колупають...

— Чого ж у мене? Вони мої такі, як і твої, а ти тільки й знаєш, що на них гримати... Другий батько подумав би про те, як їх виховати, а в нас все на матір...

— Ну, а що ж тобі робити?

— А в мене, думаєш, роботи немає? Зранку до вечора товчешся, як отой Марко проклятий, а як управишся, так рада, що лягти можна. А тут ще діти...

— Ну то й що, було б не родити.

— Хто б говорив, Петю? Було б... Я хіба скаржуся? Боронь боже, хіба я не люблю дітей... Тільки обридає — день-крізь-день:

хата, корови, гиндики, діти... Льонька носа розбив, Сонька вразила ногу, Васюні треба сорочечку чисту... Знаєш, Петю, я б поїхала до мами на день-другий?!

Ах, як не любить цих скарг Петро Павлович! Він згодний зробити все, щоб не чути їх.

— Їдь, хіба я що кажу... Тільки хто ж тут хазяйнуватиме?

Марфуша й це передбачила.

— А Оришка? Я дітей з собою візьму, а вона тобі і зварить, і догляне.

— Ну, їдь.

Марфуша вдячно глянула на Петра Павловича. Вона зовсім не чекала, що дозвіл поїхати до матери їй вдасться так легко дістати. Правда, лишалося ще просити грошей, але це зробити було вже не так важко.

20

Тихін Амосович і Марфуша стали готуватися і приготування їхнє йшло майже в одній площині.

Тихін Амосович замовив собі новий синій костюм. Саме сукно коштувало не дешево, а ще кравець заломив неймовірну суму грошей за пошиття... Тихін Амосович морщився, торгувався, а все-таки костюма довелося замовляти. Як-не-як, а вигляд треба мати гарний.

Марфуша також замовила собі нову сукню, сіру у синеньких смужках... Кравчиха шила її вдома у Марфуші.

Зранку помешкання сповнювалося стукотінням швацької машинки, розгубленою біготнею Марфуші і криком:

— Льонько, іди доглянь Васю!

— Пацьь-пацьь-пацьь-пацьь!

— Сонька, витри ніс!

— Тіпу-тіпу-тіпу-тіп-ті-і-іп!

— Що ви кажете, Григоровно?

— Васінька, може ти вип'єш моні?

Кравчиха Григоровна, окрім Марфушиної сукні, шила ще костюмчики дітям. Після довгої семейної наради, вирішили шити всім однакові: синенькі штанці хлопцям і спідничку Сонці й усім білі блузки з одкидними матроськими комірцями.

— А шапочки я замовлю сам, — сказав Петро Павлович.

У неділю він забрав дітей і пішов до шапошника Перельсона знимати мірки.

Від усіх останніх шапошників Пустограду Перельсон відрізнявся тим, що з неможливого матеріялу виробляв чудесні кашкети,

брилики, шапки. Правда, чудесність його виробів була ілюзорна й усі це прекрасно знали, але дешевизна приваблювала замовців і вони замовляли собі кашкети з перелицьованого шевйоту та гвардійського сукна на мусліновій підбивці з старих блузок та спідниць. Перельсон і сам знав ціну своїх виробів.

— Без претенсій, — заявляв він, — по Сенці й шапка... За хороші гроші і товар хороший, а у вас хіба гроші? Копійки!

У Перельсона Петро Павлович застав Тихона Амосовича. Той теж прийшов замовляти собі кашкета. Власне, не замовляти. Він приніс свій старий піджак і торгувався з Перельсоном за ціну.

— П'ятнадцять карбованців, Перельсон, — така була ціна піджакові Тихона Амосовича.

— За що? — не одриваючись від машини, спитав Перельсон.

— За піджак...

— За оцю дірку?

— Добра тобі дірка... Він мені самому двадцять п'ять вартий.

— З штанами? І скільки ви його носили? Три карбованці...

— Дайте десятку...

— Три карбованці...

— От вредний єврей!

Перельсон схопився од машинки.

— Вредний єврей? Перельсон вредний єврей! А скажіть, будь ласка, що я з вашої дірки зроблю? Ви думаєте куражки, а я думаю — нічого не думаю... Оце у вас зветься піджак? Дивіться, Петре Павловичу, оце в нього зветься піджак...

Перельсон ткнув під ніс Петрові Павловичу протертий на ліктях піджак. Петро Павлович затулив двома пальцями носа і заплющив очі, наче збирався поринати, але ріки не було й близько, просто від піджака дхнуло мішаниною тютюну і нафталіну, пересипався від моли...

Льонька, Сонька і навіть найменший Васька засміялися, дивлячись на батька.

Тихін Амосович вирвав у Перельсона піджак, загорнув його в газету і намірився йти.

— Він ще правий! — зірвався з місця Перельсон, що встиг уже сісти за машинку і вистрочити козирка. — З його піджака я зроблю три куражки, за куражку візьму по карбованцю двадцять, а йому заплати за всю дірку десять... Знаєте що? Даю два карбованці і вам куражку з вашого матеріялу...

Тихону Амосовичу цього тільки й треба було Він знав ціну своєму піджакові. Він так і намірювався віддати його за два - три карбованці, але така вже натура Тихона Амосовича, що він не може

не бажати більшого, коли навіть бажання це неможливе: а може вдасться? А може, Перельсон дурень і дасть не п'ятнадцять, не десять, а п'ять? Все може бути. Усе треба передбачити. Битися треба за кожну можливість... Е, та хіба ви не знаєте Тихона Амосовича?!

Петро Павлович пояснював Перельсону, яких йому шапочок, треба для дітей.

— Ви б підождали мене, — повернувся він до Тихона Амосовича, — підемо разом...

Тихону Амосовичу неприємно залишитися після всього, що було, в майстерні, але йому й незручно відмовити...

Петро Павлович! Добре йому зараз в душі сміятися над ним, Тихоном Амосовичем... йому карбованець — раз плюнути, а Тихону Амосовичу... Господи, як же б'ється людина за карбованець і мусить іще боятись чужого глузування!

— Матросочки, — продовжував Петро Павлович, — з ленточками...

Перельсон кивнув головою. Він розуміє. Йому не треба пояснювати...

— І скільки здерете за все?

— Вже й здеру? Кому-кому, а вам би не слід було балакати... Ми ж таки свої люди, не посваримось.

Перельсон на хвилинку перекинув погляд на Тихона Амосовича, наче хотів сказати йому: з людьми й по-людському... От розбійник! Десять карбованців?!

21

Виходили з Перельсонової майстерні — спочатку діти, потім Петро Павлович, а ззаду плентався Тихін Амосович.

— З неділі Марфуша до родичів їде. Сьогодні на базар ходила, хрукти купувати... Ходімте до нас, мабуть, варення свіженьке є.

Діти побігли вперед.

Тихін Амосович мовчки йшов поруч Петра Павловича. Він почував себе відданим на катування. Йому б легше було, коли б Петро Павлович одверто поглузував з його скнарости, а то говорить людина з тобою, наче нічого й не сталося, однаковим голосом, а насправді повна зневаги до тебе, прийде додому, залишиться наодинці з Марфушою і розкаже їй:

— А Тихін Амасович отакий виходить скнарий...

І вже на третій чи на п'ятий день, коли прийде Тихін-Амосович у п'ятисотку грати, — Марфуша не так, як завжди, дивитиметься на нього, подаючи морелевого або малинового варення, а з якоюсь єхидною усмішечкою.

— Кушайте, Тихоне Амосовичу. Ви ж чоловік нежонатий, у вас такого нема... От як оженитесь, тоді-і-і...— і вона так яхидно протягне оце „тоді“, що зразу ясно стане, що вона думає. Ого! Що б же їй іще думати, як не те, що в Тихона Амосовича й після одружіння не буде ні морелевого, ні малинового ні вишневого варення, бо ж Тихін Амосович скнарий... Хі-хі!

Та коли б тільки це!

Коли б тільки Петро Павлович та Марфуша.

Про це взнає й Микола Григорович, отой „козак“ у білих штанях... Той просто першого чи п'ятнадцятого, запрошуючи в „Баварію“, прогремить:

— Вип'ємо дюжину, козаче? Чи ти в ощадну касу понесеш? Ко-озак! Пішли, Федько?!

Отакими думками терзаючись, Тихін Амосович ішов і не чув, що казав йому Петро Павлович. Дивна натура була в Тихона Амосовича. Його внутрішній психічний стан моментально відбивався в нього — не на обличчі — на краватці... Був він у прекрасному рівному, бадьорому настрої — краватка лежала рівно на вишиваній сорочці, наче пришита до неї; настрій підвищувався—Тихону Амосовичу ставало весело — краватка якимсь майже непомітним зломом виказувала цю зміну в його настрої; так само, як в інших барометром настрою буває кашкет, так у нього цим барометром була краватка і тепер вона висіла безсило, охляло, наче не її так старано вив'язано було зранку і приколото до сорочки... Тепер і шпилька десь зникла, краватка теліпалася двома сумними хвостиками, символічно змальовуючи розбрат, що панував у його думках.

22

Дві цеглини поставлено біля ґанку. Між цеглинами палають дрова. На цеглина стоїть закіпчена мідяниця, а в ній булькоче, кипить вишневе варення... Дим і пара за вітром летять у вікна. Марфуша сидить на низенькому стільчику й ложечкою знимає рожеву пінку з варення на блюдечко. Льонька, Сонька й Вася, що вже прибігли додому, з окрайцями хліба очікують на ту пінку і кричать, коли одному достається швидше, ніж іншим. Марфуша на них не зважає: Її улюбленець — Льонька й Льоньці першому. Потім уже Васі, бо він батьківський улюбленець, а Соньці — на останнє, бо вона не є нічиєю улюбленкою.

— Здрастуйте, Марфушо! — Вітається Тихін Амосович, а Петро Павлович підхоплює Васю на руки і цілує його в забруджену липкою піною вишневого варення щічку.

— Здрастуйте, Тихоне Амосовичу... Сідайте. Як поживаєте?

Тихін Амосович сідає на ґанку і відповідає.

— Живемо, спасибі, нічого собі.

Йому приємно розмовляти з Марфушою. Між ними двома таємниця. Це надає якогось особливого обарвлення їхнім взаєминам. Інтимности, начеб-то. Правда, ще приємніше було б, коли б Петро Павлович не був свідком торгуванням в майстерні Перельсона. Він неодмінно розповість про це Марфуші...

— А я цими днями в Глухе їду... — Наче нехотя, кидає Марфуша.

О! Між ними відчувається нікому непомітна близість. Тихін Амосович у тембрі її голосу, у виразі її обличчя відчуває намірену байдужість... Так і треба. Це від того, що йому не байдуже знати куди вона їде. Вона натиснула на Глухе, значить його дружина буде з Глухого... Чого ж? Хай буде з Глухого, аби по душі прийшлася.

— Надовго?

— Та на тиждень, може, а може й менше, — відповідає Марфуша й кидає погляд на Тихона Амосовича. Погляд цей мусить значити: „А може й на більше. Все залежить від обставин, тільки ви не сумлівайтесь — все буде гаразд, я для вас постараюсь“.

— Щасливої вам дороги, — каже Тихін Амосович і в думці додає: — „хай вам бог щастить“, — а Марфуша цю думку відчуває.

— От що я вас хотіла просити, Тихоне Амосовичу, — каже вона, — моєму Петі тут скучно самому буде, так ви в нас ночуйте...

Петро Павлович прислухається.

Починається стара історія... Марфуша боїться його самого залишити. Ревнує! Та ще й Орина ввесь час буде в хаті... Навіть до Орини ревнує! От женщина так женщина, вона ладна ревнувати його й до своєї старої спідниці... Нічого, Марфуша, якось обдуримо тебе, коли схочемо, — думає Петро Павлович і приєднується до Марфушиного прохання.

— А справді, Тихоне Амосовичу? Га? Ми з вами тут по холостяцькому... Хай вона там собі до мами їде, а ми дівчат у хату й пошла гулять! Га? Ха-ха-ха!

— Хе-хе-хе, — піддакує Тихін Амосович. — А коли ж ви їдите, Марфуша?

— Мабуть, у середу... Петре Павловичу, а шапочки?

— Замовив, — кидає Петро Павлович. Він грається з Васею. — На вівторок на вечір будуть готові... Ах ти ж карапуз! Ах ти ж бутуз, ах ти ж... Ах ти ж... — Петро Павлович захоплено шукає ще слова, щоб закінчувалось на „уз“, нарешті випалює. — Ах ти ж... червоний туз! — і сам задоволено сміється...

— Ну і скільки з тебе здірали?

— Я ще не торгувався... — Вдавано спокійно відповідає Петро Павлович. Він знає, що може ховатися за таким запитанням.

— І так завжди, — вже до Тихона Амосовича звертається Марфуша. — Ніколи не умовиться, а як зроблять роботу, деруть з нього скільки схочуть... Людські чоловіки торгуються за копійку, а йому все ні по чому...

Тихін Амосович остаточно задоволений. Йому нічого боятися втратити свою заласність в очах Марфуші. Вона не вбачить в його вчинкові скнарости. Та й Петро Павлович тепер вже напевне нічого про це не розказуватиме.

— Ну й хай собі людські торгуються, а я знаю, з ким діло маю — з мене Перельсон не здере... Правда, Васю? Кажи!

— Плавда, — каже Вася і підскакує на батьківських колінах. — Не зделе...

На цей раз сміється навіть Марфуша.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

23

Обідав Тихін Амосович у Петра Павловича, після обіду пив чай і грав у п'ятисотку. По тому пішов до себе. Уже вечоріло. Газета лежала на столі, принесли, як його не було. Він розгорнув її, пробіг очима по шпальтах і, згорнувши, поклав знову на стіл. У номері не було фейлетона Остапа Вишні, а починати з чогось іншого читати не хотілося. Зайшла Тетяна Гавриловна, стала, біля дверей і сказала:

— А ви мені сьогодні знов таки снилися... Будто вже десять годин, а ви на роботу не йдете... Я й заходю до вас, і-і-і, господи боже мій! — А ви лежите на ліжкові і горло в вас перерізане, а кров! кров так і ллється, ллється, ллється...

Тихін Амосович зіскочив з місця.

— І завжди вам чорт батька зна які дурацькі сни верзуться!

— Чого ж? — образилася Тетяна Гаврилівна. — І зовсім не дурацькі... А кров — це прибавленіє семейства.

— Тьфу, — плюнув Тихін Амосович і вибіг з хати.

І завжди так. Який би не був гарний настрій, Тетяна Гаврилівна зіпсує його своїми снами. Кожної ночи їй що-небудь сниться. Як не те, так інше. Як не Тихона Амосовича ріжуть, так Тихін Амосович когось ріже... Навіжена якась... Ходячий сон! У неї в хаті на столику, під образами лежить євангеліє і „сонник": євангеліє читає ввечорі, а „сонник" зранку, от воно в голові й плутається.

Тихін Амосович пішов ходити по місту. Шумних вулиць він не любив, так і пішов провулками та заковулками, — аби ходити... Не дуже часто, але траплялося часом, що йому хотілося бути десь самому, одлюдно, думати свої думки, обмірковувати свої справи... І так чи інак, навіть коли б не Тетяна Гаврилівна з своїм сном, він пішов би сьогодні блукати завулками...

Злість на Тетяну Гаврилівну минала.

Ішов, не поспішаючи, між двома рядами низеньких будиночків, обнесених парканами, мимоволі зазирав у розчинені вікна, бачив в одному велика сем'я сиділа за столом, а може й гості, сиділи й розмовляли, сміялися... У другому будинку над вікном схилилася дівчина і дивилася на дорогу...

Дорога погасала — сонячні відблиски бігли на захід і впали за обрій наздогін сонцю...

Дівчина дивилася на дорогу... До вікна підійшов сивий старик і став щось казати дівчині.

— Мабуть батько, — подумав Тихін Амосович, проходячи мимо і ще подумав, що й він буде стариком і може так само біля вікна розмовлятиме з своєю дочкою...

Стомився.

Сів біля воріт веселого будиночку на стовпчику відпочити. Посидів кілька хвилин і хотів іти вже далі. Підвівся, подивився знов на веселий будиночок, що так упав у вічі — на розі табличка і білим напис: „Закопанська вулиця, буд. Роговенкової".

Отут живе Орина.

Зразу ж прийшов до пам'яти ліс, столочена трава на галявинці. Краскою взялося обличчя і, посміхаючись одними губами, Тихін Амосович зайшов у двір.

Орина зустріла його від несподіванки зніяковівши, але видно було зраділа і від радости розгубилась, не знала, як його прийняти, де посадити. В неї тримтіли від хвилювання руки і голос звучав неприємно натягнуто.

— Ви не турбуйтеся, Орино, — сказав Тихін Амосович, — я на хвилинку... Зайшов, гуляючи.

— Уже й на хвилинку! Сідайте, я вас так швидко не відпущу. Може, чаю вип'єте? — І, не чекаючи відповіди, вийшла з хати наставляти самовара.

Тихін Амосович залишився на самоті. Він роздивлявся на Орину кімнату і дивувався, як усе в ній було на своєму місці. Речей було небагато. Стояло в кутку ліжко, вкрите червоною, ватяною ковдрою, над ліжком висіла олеографія „Авраам омиваєт ногі трьом ангелам". (Три ангели з великими гусячими крилами за спиною

сиділи під деревом, а Авраам мив одному ліву ногу з емалірованої миски і зазирав у вічі. Авраамова дружина Сара виглядала з дверей). На підлозі біля ліжка лежала зшита з різнокольорових шматочків простілка, стіл стояв біля вікна, вікно було заставлено квітками в глиняних горщечках, обгорнутих кольоровим папером, ще один стіл стояв у кутку, накритий ветхою скатіркою. З-під нього видно було якісь кошики й коробки. На стінах, крім олеографії із Авраамом, висіли ще малюнки в більшості вирізані з різних ілюстрованих журналів. Образів у кімнаті не було. Натомість у кутку висів пучок сухих трав і квітів... Все це було в надзвичайному порядку і пасувало одне до одного. І так само, як з пісні не можна викинути слова, щоб не порушити її змістової й ритмічної цілости, так само й тут здавалося треба було зняти зі стіни „Авраама“ або горщечок з квітами з вікна, щоб кімната разом спорожніла.

24

Зайшла Орина. Вона вже помітно заспокоїлася і говорила рівним глибоким голосом:

— От і моя хата гостей діждалася... Чого ж ви картуза в руках держите? Давайте його сюди.

Тихін Амосович намагався не дивитися їй в очі. Він уже жалкував, що зайшов до неї, було трохи неприємно і вже не хотів, як перед фірткою, а боявся повторення близости.

— Чого ж ви мовчите? От гість! Може, лямпу запалити?

Тихін Амосович замахав руками.

— Не треба, не треба... Дуже прохаю! От як би вікно одчинити, душно в вас...

Орина підійшла одчиняти вікно.

— Дуже мабуть вам скучно, — сказала вона, — коли до мене ріщились прийти. До мене ніхто не приходить...

— Чого ж? Не скучно... А хіба ви не така, як усі?

Тихін Амосович думав про те, що Орина не дурна і розуміє своє становище і його становище й від того йому було ніяково. Він би краще мав справу з дурненькою якоюсь, а ця розуміла кожний його крок, кожне несказане слово, кожне невисловлене прохання.

— Любите хіба поночі сидіти? — раптово сказала Орина, — чи, може, зо мною тільки так? Неприємне в мене обличчя... Я сама на себе в дзеркало дивитися не люблю... В мене й дзеркала через те немає.

Тихін Амосович ще раніше помітив це. Але тепер йому було байдуже. Він образився.

— Я піду, Орино, коли ви так зо мною говоритимете,— підвівся Тихін Амосович.

— Сідайте. Нікуди ви не підете. Я знаю.

Дійсно, Тихін Амосович і не збирався уходити. Він навіть злякався, коли сказав про це.

Орина вийшла і вернулася з самоваром.

— Будемо чаювати. Скидайте піджака, Тихоне Амосовичу. Чого? Скидайте, будьте як у себе дома. Вам краще буде і мені приємніше... Ви як любите: в прикуску чи так?

— Все одно, Орина...

— Якби все одно, так лазили б у вікно, а то в двері ходять, Тихоне Амосовичу! — І Орина поклала йому в склянку дві грудочки цукру, налила чаю собі і сіла близько Тихона Амосовича. Він колотив ложечкою у склянці й мовчав. Було темно. Співав самовар і в піддувалі тліло кілька вуглинок.

— Тихоне Амосовичу, — майже прошепотіла Орина, — ви людиною будьте... Ви не бійтеся, я розумію, я вас не хочу звязати... Я по-людському. Тільки скажете слово і я забуду — не підійду до вас і близько, тільки ви не обманюйте мене і сами — не бійтесь... Тихоне Амосовичу! — з благанням тихенько крикнула вона, бо Тихін Амосович все ще мовчав і колотив ложечкою чай у склянці.

Орина встала, пройшлася по кімнаті і вернулася до столу.

— Тихоне, я ж знаю, чого ви прийшли...

Вона наступила йому на ногу й притиснула. Тихін Амосович скрикнув од болю.

Орина нахилилася до його обличчя, гарячими сухими губами найшла його губи і не поцілувала — зубами вгризлася.

Тихін Амосович, важко дишучи, відштовхнув її.

— Божевільна баба! — прошипів він і став у темряві шукати свого кашкета.

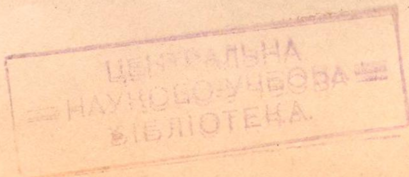
— Ось він,— якось тихо й несподівано спокійно підійшла до нього Орина. — Йдете? — І раптом засміялася, наче впала з столу склянка і розколота покотилася по підлозі. — Не підете! Ха-ха...

Тихін Амосович кинув кашкет і з злістю схопив її за руки.

25

Тетяна Гаврилівна відклала на бік євангеліє, зсунула окуляри на лоба й подивилася на годинника. Було вже більше одинадцяти.

— Загулявся мій Тихін Амосович, — подумала вона, встала, зняла окуляри зовсім і підійшла до годинника. Підтягнувши гирки, випила води й стала перед образами молитись. Молилася довго,

ставала навколішки, христилася дрібненьким квапливим хрестом, наче намагалася найбільше хрестів покласти, найбільше поклонів ударити.

Образами було заставлено увесь куток і впродовж усю стіну над ліжком. Були нові свіжого письма, ще блищали лаком; були й давнішні, писані на товстих дошках, без оправи, без риз — засиджені мухами; були, нарешті, зовсім древні почорнілі густо, так що лише рука або чоло виднілося з-під товстого шару мушиного посліду.

Тетяна Гаврилівна поклала останній хрест, востаннє вклонилася, зідхнула й встала з колін.

Тихона Амосовича все ще не було.

Вона взяла євангеліє і поклала на столик перед образами, поправила поплавець у лямпадці, підлила оливки і замість євангелія взяла з столика сонника.

Розкрила „на випадок“, випало на сторінці тридцять п'ятій: „Коли сниться кавунове лушпиння і лушпиння дині, бути неприємності невеликій, але коли між лушпинням побачите уві сні не надкусану скибку кавуна чи дині — ваше щастя: маленька неприємність закінчиться для вас радісно“.

Тетяна Гаврилівна подумала над кавуновим лушпинням, прислухалася,— здалося, що Тихін Амосович стукає у вікно, але нічого не чути було. Тоді вона закрила сонник, поклала його собі під подушку і стала швидко роздягатись. За хвилинку вона вже погасила лямпу і ворочалася в ліжку.

Їй здавалось, що вона й не почала дрімати, коли почувся знайомий стук двома пальцями у віконце. Накинула на плечі ковдру і пішла відчиняти.

— Це ви, Тихоне Амосовичу? — запитала, не одчиняючи дверей.

— Я-я, Тетяно Гаврилівно...

Тетяна Гаврилівна одчинила двері — в темні сінця впало передранкове сіре світло.

— Та воно й світ уже! — скрикнула вона.— Де ж це ви були, Тихоне Амосовичу?

— Загулявся з товаришами,— стомлено відповів Тихін Амосович,— ви не лягайте, я тільки переодягнуся, бо вже на роботу пора йти, дайте чого-небудь поїсти...

— Зараз, зараз... Тільки ви поодчиняйте віконниці.

Тихін Амосович пішов відчиняти віконниці, а коли повернувся до помешкання, Тетяна Гаврилівна була вже одягнена і ставила йому на стіл холодну вечерю. Тихін Амосович умився і сів до столу їсти.

— Оце так загулявся! — похитала головою Тетяна Гаврилівна.— Як ви й на роботі стоятимете? А мені оце сон снився... Ціла купа

кавунового лушпиння, а я риюся в ньому й шукаю, може де ціла скибка знайдеться. Так і не знайшла... Мабуть, буде невелика неприємність.

Тихін Амосович нічого їй не відповів і вона вийшла з кімнати.

У передранковій тиші густо й гулко прозвучав гудок шістнадцятого млина, а коли обірвався, стало чути тонкий і уїдливий гудок четвертого.

Тихін Амосович уже брав у руки кошика наготовленого Тетяною Гаврилівною ще звечора і виходив із хати. Тетяна Гаврилівна замкнула за ним двері, позіхнула, перехристила рота і пішла досипати...

ЧАСТИНА ДРУГА

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

I

Сонце припікає.

Прибита порохом дорога стомлено впала і будинки стоять обабіч, ніби здивовані — лежить дорога.

Пантелеймон Капитонович Похитун п'є воду прямо з чайника і чайник знову ставляє у переріз із льодом, де стоять пляшки квасу, сітра й пива.

У крамниці напівтемно.

Підлогу полито водою і всипано жовтою тирсою.

Віконниці причинено і таємничими гронами здаються кільця ковбаси, в'язки бубликів та сухої тарані над прилавком.

За прилавком амбразурами шухляд націлюються в покупця штандари повні яшних, перлових, гречаних круп, пшона, цукру та соли.

Полутарки з оселедцями стоять перед прилавком. Одну стіну завішано хамутами, наритниками, вшивальниками, під другою стоять бочки з гасом, олією.

„Універмаг“.

А Пантелеймон Капитонович, стоючи за прилавком, чи там важучи покупцеві на три копійки соли або пшона на гривеник—зідхає. Як-не-як, хоч і невеликим купцем він був, а ця крамничка в порівнянні з минулим ніщо. Все є. Сіль є, цукор є, дьоготь, олія, бублики, цукерки у бляшаних банках — все. Тільки всього в кільканадцять та ще стільки разів менше, ніж колись.

Не розуміють люди власної вигоди! Не дають і вгору глянути. Може збився хто на якогось карбованця, вклав у справу, пішло все на лад. Ні ж — таки побачили, росте чоловік, зразу на нього податок — і знову виходить при копійках і знову починай тієї самої... Чи не

краще було б допустити? Хай розвиває людина справу! Чим багатша була б і податку більше брали б, бо на мілкоту надія мала. У нього раз узяв, він і закрився. А у більшого хоч бери, хоч не бери, так усе грошей вистарчить. У нього обороти. Хоч правда і з оборотами важко. Кругом давлять. Розказують у Прилуці один докрамарювався. Збожеволів од податків. Олійними фарбами торгував. Не аби які гроші були. Тепер сидить біля столу, головою на руки сперся і сам до себе промовляє, вголос думає:

— Фарби й олії в мене на сімнадцять тисяч. Як продам, вторгую тридцять чотири. А податку тридцять п'ять. Правда, власть у нас бідна, треба допомогти. Та де ж я ту тридцять п'яту тисячу візьму?

Жінка плаче, діти плачуть, а він усе тієї:

— Фарби в мене на сімнадцять тисяч...

А фарби вже давно немає, з торгів продали.

Ясні, голубі очі Пантелеймона Капитоновича тмаряться, брови збігаються хмуро, усмішка біжить від очей, губиться в густих вусах, у довгій білій бороді.

Йому теж не легко. Оце три тисячі вніс, а там хто його знає як буде. Робиш, робиш та все на когось. На себе копійки витратити боїшся.

Покупців немає.

Пантелеймон Капитонович виходить з-за прилавку і стає на дверях. Його широка постать заслоняє їх. Здається, міцний сосновий причілок вгинається під його залізним плечем.

Юрчика щось довго немає.

Такий тобі розбишака: пошлеш його кудись по справі на хвилинку, а він годину цілу десь гасає. От і зараз: послав його додому однести круп, а він наче у воду впав. Мабуть крупу по дорозі розсипав та на очі з'явитись боїться. Не йому, не Пантелеймону Капитоновичу. Його Юрчик не боїться. Дружині його Ангеліні Любомирівні, або просто по-містечковому Похитунші. У дому вона верховодить. Пантелеймон Капитонович лише слухняний виконавець її волі. Йому б десь із голубами вожатись, а Ангеліна голубів з двору звела. Іншого тобі занятія, каже, немає... Яке ж може бути інше занятіє. Сторчи тут у крамниці цілісінький день, заробляй і знов таки ж не для себе, а для кого вам відомо.

Зовнішністю Ангеліна Любомирівна проти нього ніщо, червяк. Він статний, широкоплечий, лицем як апостол, а руки в нього, як у вантажника. Вона ж підстаркувата дзиґа, як дівча проти нього.

Обличчя гостре, пташине. Язик довгий — усе з роту вискакує, через те й говорить не перестаючи. Не говорить — шипить.

Ну як тут Юрчикові її не боятись, коли сам Пантелеймон Капитонович перед нею тримтить, хоч і склав їй дразливе ім'я—Д'яволіна Лицемірівна.

Немає Юрчика. Та Пантелеймон Капитонович не лише його й чекає. Одержав листівку від дочки — мусить сьогодні приїхати. Ангеліні не сказав. Хоче сюрпризом. Він таки любить її, хоч яка вона не єсть.

Витягає з жилетки кишенькового годинника — вже ніби недовго й чекати.

Знову заходить у крамницю, п'є воду з чайника і, повертаючись до дверей, бачить, як Юрчик біжить вулицею.

— Казали тітка, щоб дали тарані нестіко штук, до борщу...

— Візьми там... Стій! Куди ж ти біжиш? — Дивиться Пантелеймон Капитонович на годинник.

Юрчик прикипає до місця.

Стоїть хвилинку, потім починає хвилюватись.

— Так же ж лаятимуться, що довго...

— Мовчи, дурню!

Юрчик мовчить.

З-за повороту у вулицю в'їжджає підвода. Візник сидить над двома кошолками. З-заду труситься, наче м'ячі в лантусі, рихле тіло Марфуші.

— Тепер біжи додому,— чомусь пошепки каже до Юрчика Пантелеймон Капитонович, — кажи: гості їдуть.

— Хто? — так само пошепки запитує Юрчик.

— Гості! От хто... Марш!

Юрчик вже мчить вулицею.

2

Юрчик доводився далеким родичем Пантелеймонові Капитоновичу. Коли три роки тому померла Юрчикова мати, Пантелеймон Капитонович забрав його до себе. У нього з Ангеліною дітей, крім Марфуші, не було. Жили одлюдно, а так зайва людина в хаті — все таки веселіше.

Батька свого Юрчик не пам'ятав. Хто знає, може й не було в Юрчика батька. Відколи пам'ятав себе — завжди жили з матір'ю по людях. Мати у наймах робила. І от яке життя було — нуждене, важке, а Юрчик виріс веселим хлопчиком.

Йому чотирнадцять років. Він тонкий, в'юнкий, як лозинка. У нього русява голова динькою, веселий носик угору кирпочкою, а голубі широкі очі по-дорослому насмішкувато дивляться на світ білий чи то злякано темніють, ніби дивляться в себе.

Йому б зовсім добре жилося. Пантелеймон Капитонович ставився до нього не зле, навпаки, з якоюсь грубою любов'ю. Іноді — це коли настрій добрий — починав говорити з ним про своє життя, замріяно розповідати про минуле. Там чи цікаво, чи не цікаво — тільки все ж це краще, ніж слухати сичання Ангеліни Любомирівни.

Похитунша з раннього світання до пізнього смеркання не зачиняла свого великого тонкогубого рота. Говорила вона зі швидкістю неймовірною, а мислила ще швидше, тому думки випереджали одна одну й сплітались чудними реченнями без крапок.

На її ім'я Похитун орендував у міськгоспа своє колишнє подвір'я.

Будинок стояв глибоко у дворі, розподіляючи двір на дві нерівних половини. Меншу половину за будинком займав густий садок, на більшій — до вулиці — зарослій веселою яркою травою паслося троє білих кізок і чорний бородатий цап вперто намагався рогами звалити собачу халабуду.

У халабуді на довгому міцному ланцюзі дрімав великий рябий пес, що мав двоє імен: офіційне — Чекан і неофіційне — Чека.

Чорний цап з розгону вдаряв рогами в дошки Чеканової халабуди. Чекан спочатку гарчав, не підводячи голови, тільки розумним оком позираючи, потім люто кидався на цапа. Йому рідко вдавалося покарати свого ворога — цап встигав відбігти. Відбігши, він ставав за крок від Чеканової морди і хитаючи дурною, бородатою головою, глузливо дивився на розлютованого собаку.

На ніч Чекана спускали з ланцюга і тоді чорта з два чи хто наважився б перелізти через високий втиканий гострими цвяхами паркан, чи пролізти під ворітьми. Чекан хапав кожного за ноги, звалював і хрипким довгим брехом викликав хазяїна.

3

З криком — „гості їдуть" ! — Юрчик кулею влетів у хату.

Ангеліна Любомирівна збентежено стала добиватись хто саме, але Юрчик вперто торочив своє — „не знаю". Тоді вона нашвидку розгублено схопилася прибирати помешкання. Вихопила з Юрчикових рук тараню й невідомо для чого поклала їх під подушку на ліжко. Переставила на столі глиняну попільничку, обсмикнула на собі спідницю, кинулася в кухню винести помийницю і на дверях зіткнулася з Марфушою.

Марфуша держала за ручки Льоньку й Соньку, а стомлений Васька сидів на руках у щасливого діда, бородате обличчя котрого виглядало з - за Марфушиного плеча.

— Марфушо! — радісно простогнала Похитунша, кидаючись до дочки. Та нагнулась, щоб поцілувати матір.

— Цілуйте бабусю,— сказала потім до дітей і взяла з рук у Пантелеймона Капитоновича Васю.

Пантелеймон Капитонович вийшов з хати і стежив, як візник знімав з підводи кошики та ставив їх біля порогу.

— Ого, скільки всячини привезла Марфуша,— посміхнувся він.

У ту ж мить на двір вибіг Юрчик.

— Кличуть у хату...

— Зараз,— відповів Пантелеймон Капитонович і став розплачуватись із візником.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

4

Після Марфушиного від'їзду першу ніч Тихін Амосович ночував у Петра Павловича. Особливо приємного в цьому нічого не було Петро Павлович любив спати в темноті, а Тихін Амосович навпаки ніколи не гасив на ніч лямпу й тому не міг заснути. Він ворочався в ліжкові до світанку і не встиг проспати двох — трьох годин, як уже треба було йти на роботу. На другу ніч Тихін Амосович до Петра Павловича ночувати не прийшов і Петро Павлович з цього був дуже радий.

— Куди ти вже підеш тепер? — сказав він до Орини, коли віддавши йому вечерю, вона стала прощатись.— Залишайся, місця вільного багато, не перележиш хати.

Орина залишилась. Вона стомилася за день і заснула міцно. Їй снився Тихін Амосович — її другий мужчина. Першим був якийсь невибагливий салдат, якому не доводилося дивитися на красу женщини. Уві сні вона віддавалася Тихону Амосовичу, цілувала йому руки вдячно...

Чуття вдячности Тихонові було в неї не лише ві сні. Він дорогий був Орині. Він не обійшов її, не погербував нею, як женщиною, не дивлячись на її потворне обличчя. Тепер він вже не піде від неї. Тепер він знає, що некрасиві жінки вміють любити так само, як і красиві, коли не більше, коли не сильнішою й глибшою любов'ю.

Ві сні сльозами подяки і любови плакала Орина і поцілунками палила руки Тихону Амосовичу.

Прокинулася нагло від грубого дотику холодного повітря до шкіри. Хтось обережно знімав з неї ковдру, стояв над нею й дихав коротким відривчастим диханням.

— Хто тут? — тихо скрикнула Орина й сіла на ліжкові.

— Я... я... Це я, Орино!

— Хто ви?

Орина злякано не приходила до пам'яти. Вона не могла пригадати, що ночує в Петра Павловича, думала, що хтось вдерся до її кімнати в роговенчишиному будинку.

— Я, Орино!

До неї простяглася суха, гаряча рука. Від дотику її Орина здригнулася і кинулася в куток ліжка.

— Чого вам? Гетьте! — видихнула вона з шумом повітря.

Петро Павлович не уходив.

Між ними зав'язалася боротьба.

Темінь.

— Орино, — хрипів Петро Павлович і тягся до неї сухими й гарячими руками. Руки його обхопили її стан. Орина нараз нахилилася і вгризлася зубами в плече Петру Павловичу. Той скрикнув і розняв руки. Вона одштовхнула його і віддихуючи скочила з ліжка.

— Сволоч! — тримтіла Орина, відшукуючи помацьки сірники на столі.

— Я тобі покажу сволоч...

Вона знайшла сірники, запалила лямпу і стала одягатись.

— Ото ви такий, значить? — трохи заспокоївшись, промовила до Петра Павловича. Він не озивався, лежав на своєму ліжкові одвернувшись до стіни. — Що ж вам дружини своєї мало?.. Скажіть спасибі, що я кричати не почала... Замикайте двері.

Вона вибігла з помешкання.

Темніло небо і в небі тримтіли дивовижні зорі. Було небо, як вишня рясно обсипана ягодами. Ось-ось хтось трусне вишню і соковиті, повні вогненної крови ягоди-зорі попадають на землю...

Орина йшла з чуттям якоїсь переможної гордости в серці. Була гордою перемогою над Петром Павловичем, перемогою над собою. Раділа з того, що не віддалася йому, що залишилася чистою перед Тихоном.

— Тихоне!

Така любов горіла в ній до вусатого миршавого помішника вальцового, що вона й сама дивувалася з цієї любови.

— Тихоне!

Вона бачила, який він є, бачила всього його наскрізь, уся дріб'язковість його натури поставала перед її очима та вона знала лише двох мужчин за життя і він був її другий мужчина. Заради нього вона билася з Петром Павловичем допіру, заради нього вона встояла б проти спокуси ще сильнішої.

— Тихоне

... Блукала по місту.

Вертатися до Гвоздика не хотіла. Не хотіла також іти до себе, до Роговенчихи, стукати серед ночи.

Роговенчисі тільки попадися на язик, зараз усе місто заговорить про те, що Орина десь по ночах тягається. Треба зовсім не ночувати вдома.

Починало сіріти... Одноповерхові будинки сонно дивилися крізь примружені вії розгойданих віконниць. Десь хрипко брехали собаки, півні били крилами і горланили застужене: кукуріку. Поодинокі ліхтарі непотрібними жовтими крапками висіли над вулицею. Орина аж тепер відчула себе стомленою. Від прохолоди і від цього ранкового світла було так приємно, що захотілося знову бути молодою дівчиною, бо в молодості навіть некрасиві дівчата щиро вірять у те, що вони казкові красуні і невибагливих салдатів вважають за прекрасних лицарів... Захотілося лежати в ліжкові, дивитися у сірий проріз вікна, на росяне листя обшарпаного клену і почувати себе щасливою...

(Далі буде)

Н. ЩЕРБИНА

ПАСТУШКА

Балада

Сипучі коси — шум потоків,
а кучері — лини.
Спішать стрункі, бадьорі кроки,
усмішка пломенить.

Мов льон, на сході ранок русий.
Базар клубком глейким.
Вона у чорнім капелюсі,
на серці сонцем „КІМ".

Я йду. Це хто цвіте рум'яно?
Зіниці полинем.
Галино! Злотокрилка рання!
Чи пізнаєш мене?

Очиці в землю. Сміх — світання.
На щоки — світлий мак.
Горить, і міниться, і тане,
і не пізна ніяк.

То ж я горілиць бивсь у житі —
у чорних смугах ран.
По мні топтався кінь з бандитом
і рани роздирав.

А ти, розвітряна, — до мене
із хусткою, з плачем;
в крові розрубані рамена
омила ще і ще.

На ранах хустка й зілля - ліки,
в меду жита й полинь.

Пастушка

Охриплий ворон падав з криком
і кров гарячу пив.

А ти що-ранку рани мила,
останній хліб несла.
Заграла в мене кров по жилах,
я радісно устав.

Твою хустину, що од рани,
як вічність, бережу.
Ці плями крови — гуркіт ранній
за радісну весну.

„Прощайте!“ — кинула в-останнє
і до корів пішла.
Була ж пастушка — пам'ятаєш —
разюча, як стріла.

Я встав шумкий і юнокровий,
і знов — у грім, у дим!
Розбиті брязнули закови,
а в серці спомин — ти!..

І малиніє хвильно-рясно:
— А ось той перстінь Ваш.
Дали й сказали: „На́, згадаєш!..
Повстанець твій Никаш“.

Я — до корів, і впала личком,
Ви стали на горбу:
„Моя маленька більшовичка,
ти комсомолка будь!“

. . . .

Пішла, і бризнули підкови.
В ясній ході граніт.
Спішать стрункі, бадьорі кроки,
усмішка пломенить.

К. ГОРДІЕНКО

СЛАВГОРОД[1])

Бродять уми в Славгороді. Старий актив селища — дід Каракай, Триндиричка — в сфері громадського життя. Віком нижче стоїть голова земельної громади Щусь, та чи не вище громадською енергією, завзяттям. Разом — про деякі милі звичаї славгородські. І наша дійсність не без чудес.

Лише над славгородськими ланами задзвеніла перша пісня жайворонка, одержано циркуляра Окрвику — в Славгороді скликано сходку.

Недільного сонячного дня, не встигли навіть славгородці по обіді перехриститися, — на дзвіниці вдарили в дзвона — гупав у кожну хату тупий гук той (перед тим голова сільради надіслав до церковного старости бомагу: „На прохання сільради, пропонується вам негайно вдарити в дзвона") — на сходку. Перед тим, ще виконавці, по сотнях, оголошували: важливі справи — посівкампанія. Недбало махали руками: е, мовляв, засіємо і без сходки! — Будуть насіння давати, кредит на машини.— „Над цим треба помаракувати". — То ж, зачувши того дзвона, дехто ліг спати, а дехто, взявши ціпка в руки, поважно потяг до сільради (або, як ще називають — „думи"). З усіх кутків, завулків — Веселої гори, Смітниківки, Крученого Яру, Лисогірки, Кургану — чвалав люд славгородський; паркий дух олії, дьогтю, громадської думки густо стелився побіля сільради. Парувала земля... Лиця врочисто світилися... До обіду сподівалися дощу — гремів перший весняний грім. Дід Каракай ще по рибу збирався — сукав волосні на подвір'ї з молодшою дочкою (що, до речи, дратувалася: не пустили до сельбуду).— „Пішов геть, чорти б тебе взяли!" — гримнула дочка на „Руслана", що під ногами крутився. А грім — тарарах! А дід: „чого ти чортихаєшся, чорти б тебе взяли! Грім гремить, а вона чортихається! А каглу закрили?" Аж дощу таки не було — покрапав маленький, прибив подекуди вуличну порохняву весняну. Засяло вмите сонце, блищали дахи. Густо пахло землею. Гурт селян попідпирав паркани біля сільради, гомонів про справи сільські, господарчі. Ось що про це писав сількор „Око"

---

[1]) Див. „Гарт" №№ 2, 3.

до окружної газети: „кожен розумів, що виконує свій обов'язок, твердо пам'ятаючи, що він вільно працює в вільній і оновленій країні, що його праця не пропаде марно, а піде на користь та добробут усіх працюючих. Це написано було на обличчях селян. На насуплених, вусатих, пописаних зморшками трудового життя лицях було написано: працюй, і твоя праця не пропаде марно, бо вже нема поміщика, капіталіста-визискувача твоєї праці, ти вільний владар своїх земель, продукта праці своєї. Все це було написано на вусатих, подзьобаних лицях“...

Сиділи на дубках, спиралися на коновязь, стояли, а то й сиділи на землі насуплені, добросердешні, волохаті, мляві, заклопотані, жваві, думали думу глибоку — про англійську політику, квашені кислиці. Особливо жваві дискусії точилися навколо громадського бугая. Критика здорова, поважна і безхибна. Чимало також було балачок про новий побут та ремонт злучного пункту. Думок — гострих, рішучих. Про політику, скріплення яру, англійських твердолобих, скотарські товариства, англійських свиней... Чого, чого тільки не наговорено? На які тільки теми? Дід Приблуда говорив про школу, глибокі колодязі, цистерни знаннів радянських учнів. Молода, русява вчителька — член сільради (недавно з ІНО) бідкалася чорновусому страх'агенту: „ну як ти його опишеш? Вивели її з хліва, а з нею дванадцятеро поросяток — по два місяці такі маленькі, біленькі, кувікають так хороше, бігають навколо, рожевими рильцями товкмачать, до морди все силкуються дістати, такі дрібненькі-дрібненькі... ну як же ти його опишеш?“ Гомоніли, мовчали, зідхали, позіхали, ждали сходки. Славгородці — люд поважний — чвалають на сходку громадські справи вирішувати, мов воли до цукроварні по жом. Поважно, спроквола наближалися, прилучалися до гуртів, слухали, собі гомоніли, думки просівали, смоктали слова, крутили справи,— дільно, обережно, мов сипали махри сусідові на „козячу ніжку“. На колодці вряд сиділи... Е! Тут, що не постать — то портрет, що не чинарка — то постать. Засмалені мудрістю сиві бороди! — Дід Триндиричка — почесний громадський діяч — літа лише надавали йому громадського завзяття (хто бугая для громади придбав?), невтомний і незамінимий радник на сходці, до його тверезої, збагаченої життєвим досвідом думки (хто подав ініціятиву викопати копанку мочити коноплі?) всі прислухалися — всі підписувалися за дідовою радою чи то в справі контрактації буряка, — що до участи в демонстрації,— в справі використання патоки, жому... Кожне слово дідове авторитет тут (волячи добра — то він подав думку незаможним зорганізувати артіль для перевозки вапна на церкви). Ось хто такий був дід Триндиричка, народній радник.

Дід, не зважаючи на свої літа, брав активну участь в революції: ще й досі він носить штани з гумового плаща, що в маєткові придбав. Багато лиха зазнав дід за життя своє, многотрудове. Вперту боротьбу вів за правеє діло. Дід Триндиричка, що був полісовщиком та лановим ще за часів Сорокасобаки, і тепер служив громаді — за сторожа в селянському лісі був, з енергією та завзяттям провадив боротьбу із свавільною порубкою. Одного сонячного дня, ідучи просікою, дід побачив на дубку напис: „Мартин Триндиричка — сьогодні тобі смерть“. На другому дубку: „заклинимо тобі руки в пень“. Хоч і який там уже був завзятий дід, а все ж хотілося на старості ще трохи пожити. Тому він кинув полісовське діло (злі язики плещуть, ніби-то поріділи просіки не без участи дідової) і його обрано за сторожа до церкви. Дід з честю виконував і тут свої обов'язки. Страшенно полюбив дід свічку божу. Нагрієш, бувало, кінчик, стромиш у кварту, дивись, який семигривеник за тиждень і прилипне. Коли церква згоріла, діда обрано, що єдиний розумівся, між иншим, на рахівництві (це було величезним козирем на сходці), за голову ревізійної комісії славгородської сільради (да, дід чудово ще робив хрести з льоду, на водохреща. Витеше, бувало, налой зробить, усе буряковим квасом покрасить, синькою — краса!). Це було тоді, коли з дідом сталося щось таке жахливе, несподіване, що від одної згадки йому й тепер дух забива, волосся вгору устає! А сталося ось що: весняного чудового дня, коли лаштував дід синові воза на ярмарок — він забув, уявіть собі, забув, як зав'язати шворку! Довго, після того, мов у тумані, блукав дід. А дід бувалий! Чого тільки на віку свому не забачив, не зазнав? Скільки лиха, утисків? Ще в перші роки революції дід на сходці палко обороняв ліси обчеські, та, на лихо, не зміг здолати представника з центру. Міцно запала ця образа в уперту голову дідову. Ідучи з сходки, потім другого дня на ярмарку, він наспівував сумним голосом:

„Черемушанське — не наше,
Вільхове — не наше
І Оникинське — не наше.
А де ж буде наше?“

Діда тоді, як за контр-революцію, притягнено було до відповідальности. Мабуть і суд був би, так спасибі синкові — визволив. Старший синок діда Триндирички... Не нахвалиться, бувало, дід на синка свого. — Герой! Ну ж і герой! Плечі — во! Голос — мов з кадуба! А ходить! — мов по воді! Ех! А відважний! Смільчак! Вже другий рік баштан держить! Отакий був старший синок діда. Молодший в міліціонерах служив — у Козіївці на ярмарку буйну

голову зложив. Пригадує все дід, немов учора було... В глибокому горі ішов дід за домовиною. — „Ой, сину мій, сину,“ — тужив дід. — „Не плач, дідусю, — втішав його Люшня, — твій син помер славною смертю“. — „Бодай вже вас“ — у невтішному горі махнув рукою дід, — „казав, сукин-сину, не ходи, так ні, не послухав... Тепер вони будуть чай пити, а ти... сину мій, сукин сину“...

То ж такий був дід Триндиричка, мов старий корч глибоко вріс у громадську товщу села.

Дід Каракай (читач ще, певне, не забув діда?) — давній приятель Триндирички — не менш почесна людина в Славгороді, — завзятий баштанник, палкий громадський діяч, природний філософ (хто краще за його раду, яку дасть на сході, кабанця вихалаштає?), сивобородий мрійник (а шкуру з теляти хто краще його здере?). Літа теж ані трохи не позбавили його громадської активности, навпаки, навіть збагатили, він зміг би навіть, якби належне устаткування, сам, власноручно вичиняти шкури — за молодих літ чинбарював навіть, та тепер уже старість, руки послабли, зате на сході дід виступав як! — завжди перший слово бере, ніхто його не переговорить — хіба, що дід Триндиричка і то... Палка якось суперечка між славгородцями завелася — хто кого перебалака — дід Триндиричка діда Каракая, чи навпаки. Одні були тієї думки, що дід Каракай — діда Триндиричку, а другі — Триндиричка — діда Каракая; на думку ж третіх — діди обидва гарно балакали, нарівні. То ж не нам тут суддею бути, читач скоро сам матиме нагоду переконатися в тім. Отже, не зважаючи на літа свої, дід Каракай на згорблених життям кістлявих плечах носив важкі громадські обов'язки (член ревізійної комісії славгородської сільради, незмінний ходак у земельних справах) так само завзято, мов мішав ячні висівки з вареною картоплею та буряком. Дід парив мудру голову в заячій шапці на сонці, розповідав у гурті, що обліпив його, мов рій приломок, цікаву новину... „Пригода в Чаколапівці“ — так би можна назвати це фантастичне, а разом — дід у цьому божився — достоїменно правдиве оповідання (сам полтавський страх-агент, що був на козіївському ярмарку, розповідав дідові про це, а він же брехати не стане). Пригода ця збурила весь чесний люд чаколапівський (Чаколапівка — велетенське селище між ярами, балками — на Полтавщині, що з давніх-давен, відомо, вславлена всілякими чудесами, старовинними манастирями, відьмами, а тепер навіть — електростанціями), околишні села, шкереберть перевернула всі надбання нової культури, так, що навіть один комсомолець палкий антирелігійник (той, що в батюшки вкрав курку) прибіг до комосередку, здав квитка та й скрикнув: єсть таки бог на світі! Пригода ця ще

більш уславила благочестиве селище (славгородська дівчина аж ніяк не вийде туди заміж і хлопець дівчини не візьме відтам, ну ніяк! — там, кажуть, усі тини закаляні! А хто жениться на чаколапівщині — на сміх і глум візьмуть: вона тобі, кажуть, усі тини глиною та кізяком замурує!). Єсть села на нашій сонячній Україні! Де вони тільки беруться? Пригоди та чудеса там квітнуть, мов луки по весні.

Глупої ночи,— каже дід,— коли вдарили великодні дзвони (дід на хвилинку зробив павзу, немов заслухався), поїхав чаколапівський селянин паски святити. В яру на його напали бандити, звязали, кинули в яму, а сами сіли на воза та й поїхали („ги“ каже дід Триндиричка). Як воно вже там сталося, — веде далі дід Каракай,— що розвязався той Макуха (всі заніміли, розуміючи, що настає напружена хвилина) — чи звязали його зле, чи, може, мотузок перервався, а тільки вистежив він тих бандитів (він, може, і не простежив би, та шина на колесі лопнула, за три верстви було чути тарахкання), що приїхали край села до хати під бляшаним дахом, розпряглися, як дома, стали ждати господаря (а господаря не було дома — пішов з жінкою паски святити). Макуха отой тоді мерщій до міліції (запам'ятав подвір'я добре — ще й клуня з фронтоном, нова)... Прийшла міліція, бандити побачили та у вікно і втекли.

— Ги! — каже дід Триндиричка.

— Утекли! — зідхнув глибоко кирпатий селянин.

Тут гурт почав був жваво гомоніти про політику, на всі боки обмірковувати, та коли дід Каракай згадав про коней, всі враз стихли.

Був суд: того, що переховував конокрадів, засудили на три роки...

— Через рік вернеться,— недбало, переконано сказав дід Триндиричка.

— А то й через шість місяців,— також недбало додав сусіда.

— А то й через шість місяців,— погодився кирпатий селянин.

... Ну ніяк не хотів виказати спільників! Каже: нічого знать не знаю. А що ж то за люде? питають. — Не знаю, — каже. А коней господар, звісно, забрав.

Сиділи всі мовчки, немов посмутніли з цього щасливого кінця, мов нічого було сказати.

Та це лише передмова (о, дід майстерно вмів розповідати!).

Забрав ото господар, отой Макуха, коней та й сам не радий.

Ги! — дивується дід Триндиричка.

Чого ж бо то?..

Всі зашморгали: що то, мовляв, за причина, що коням своїм не радий?

Присуваються ближче, набирають багато повітря, мов збираючись пірнути в глибінь мудрих речей дідових і вже як почав дід! — ніхто пари з вуст — тільки і встигали, що — кліпати очима, хлопати ротом та зідхати глибоко, вражено.

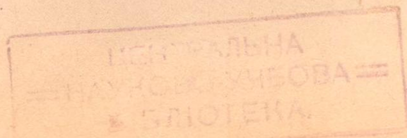
З тої пори,— вів далі дід,— пропала моя головонька! — як почала його, отого Макуху, нечиста сила маяти, як почала! Що-ночи на горищі щось товчеться та шкребе, та шкребе, а то свище та виє... Гупа в стіни, сміється та страшно так зубами скрегоче, що аж мороз по-за шкурою йде. Кликали вже сусідів ночувати, одного навіть мисливця, а що то вже за сміливий народ нема що й говорити, так ніхто не пішов, усі бояться, а один мисливець як переночував (не той, а другий), то вранці, мов мертвяк блідий, з хати вийшов. Ну, що не зробе, що не вдіє отой Макуха, — жінка хліба напече — розріжуть — наспіл з кізяком. Їсти наварять — нечистий попелу насипле. В коморі мішок крупчатки стояв — кинулися — сама полова. Всю картоплю в льоху потовкло та погризло. Пшона було трохи — почорніло. На горищі полова зсипана була — мишей накидало. Або шмаття випере жінка, повісить на подвір'ї — нечиста сила геть чисто засипе золою, потопче, пожвакає, закаляє. Старий був шапку на ярмарку купив, у скриню сховав — кинувся на хрестини їхати — нема шапки. Потім, коли вивозили гній у поле — так найшли — згнила та шапка. А то, бувало, тин займеться ні з того, ні з сього. Тільки-що виносила жінка золу — нема нічого; прийде до хати — дивись, стіжок соломи зайнявся. Рибу якось отой Макуха сіттю ловив — так морочило з досвіта, з самого досвіта морочило, плутало, водило — вже люди худобу вивели напувати так раду дали. Наварила якось у неділю жінка вареників — сіли за стіл, а від них гасом тхне. А то олії, бувало, нечистий наллє в молоко, соли жменю насипле. Розорився, вкрай розорився отой Макуха. Все на нівець перевелося. Ось що воно на світі діється...

Глибоко, важко зідхнув люд не в силі збагнути загадкової пригоди. Невиразні думки, мов би хто довбнею по голові гупнув, товклися в головах, думки в рівчаку загрузли...

Лише в діда Каракая голова ясна: „то ж воно так, часом конокради на людей туману напустять" — мов добрий геній виводив дід заплутані думки безпорадні з хаотичного кружляння.— Кажуть, свічка є така: обійде тричі навколо хати — що хоче зробить — спатимете, мов убитий — хата займеться — не прокинитесь...

— Що воно тепер за політика? — розвів дід Триндиричка руками,— ніяк не втну. Ну, хай вже бога нема...

Вузлувата рука оповідача мимовільно якось зробила рух, мов смикнула за мотузочка: панькаються з отими конокрадами, панькаються...

— Раніш, як надінеш, було, колесо на шию,
та санки літом попотяга,
борону поповолоче,
п'яти розпеченою кочергою почешуть,—
то воно і коні ночували в хлівах,
і люди вечеряли на столі...

А тепер:

як посадять їх у ДОПР той,—
то їм і спектаклі,
і яловичина,
і до лазні, що-не тижня водять!

Дід Каракай — володар думки громадської, народній радник, дай боже йому здоров'я.

Гомонить люд, похитує кострубатими, мудрими головами, думає глибоку думу, крає політику, заводить державні реформи, фільтрує суспільство, начиняє душу словами, ще більш охоче, ніж кишки гречаною кашою.

Осторонь, біля хліва, другий гурт оточив славетного голову земельної громади Щуся, що, бувши ще унтер-офіцером, виїздив усі кордони, скрізь побував, усього надивився, то ж розповідав тепер дивовижні речі про чужі краї:

... в Німеччині-то дороги пообсаджувані скрізь яблунями, і ніхто тобі не зірве... На дорозі лежатиме — не візьме. А їдуть на станцію—корму для коней не беруть, ні. Приїздить додому, то він уже від ясел не відійде, аж поки скотину не нагодує. Скотина їсть, а він стоїть. А що вже шляхи — мов скло... Та що вже на станції чисто — в нас у хаті не буде так, та й чому ж і не бути — коли корму, сіна, чи там вівса з собою не беруть...

Присутні глибоко зідхали, похитували головами, обвисали вуса в задумі, мов у борщ намочені.

... Був і в Австрії... Пригадує, біля Дріатическог о моря то на Юрія колос жито викинуло. Ще товариш з Києва був, то він і каже йому: дивись, Іване...

— Що то воно культура! — глибокодумно зауважує хтось.

... В Італії... перлового супу, чи кулішу там не варять, ні! Кукурудза в полі стоїть, весь час стоїть, то ламають, варять та їдять. А води не п'ють, ні! Замість води вино п'ють...

— Ось добро! — блаженно світліють лиця...

... А що вже девочки! — причмокує, мружиться, махає рукою Щусь, бо не вистачає йому слів, — ов-ва!

При цих словах старі поблажливо чмихають в бороду, молоді пирскають у вуса...

Бісів той Щусь! Де він тільки не побував? Чого тільки не забачив? То ж не дарма він тепер верховодить усією громадою, крутить людом, мов пишним чорнявим усом. Та й досвід який! Сказати легко — об'їздив усі краї! Хто в земельних справах більш його тямиться? Хто кращих дубків собі в лісі вибере, кращий клапоть луків прибере? — Стукне молотком — ліс рубають, возять, з жалібним стогоном падають столітні дуби, — покладе молотка в кешеню — ліс росте, буяє, пташки співають, — пишний, дубовий, будівельний ліс. Та такий вже густий дубовий дух у тому лісі, що коли б то не вертався відтіля Щусь — чи вдень чи вночі — голова так і кружиться, ноги заплітаються, сам синій, мов бузина. Ходить з молотком, мов чарівник з магічною паличкою. Під його владою всі пеньки. Молотком стукне — сокири гатять, пеньки трощать, аж долина гуде! Молоток — у кешеню — пеньки стоять, понурі, мовчазні, і тільки пташки мостять собі кубельця в дуплах, звеселяють померхле життя байраче. А може хто знає де випас буде? — Махне рукою — толока, лясне в долоні — лани буяють, жайворонок співає, гречка цвіте, овес, ячмінь колос викидає, а худоба пасеться в лісі. Вся громада в його руці. Щусь знає, кому кращий клапоть луків нарізати, а кого осокою та явором самим наділити. Може дозволити навіть тополям на великім Полтавськім шляху рости. Хто виклопотав у столиці грамоту, що Славгород — село, а не місто — ослободив громаду від зайвих податків? Як би не хвилювалася громада, як би не голосувала — чи то за бугая, страховки — Щусь тільки гляне — мовчать. Сам голова сільради (а що то вже за впливова людина — відомо) перед ним пасує. Якось зимою на весіллі гуляв Щусь (і що то за весілля без голови земельної громади?), сидів проти молодої. Чарівна усмішка червона прикрашала лице дівоче ще більш, ніж вінок яскравобарвний, шовкові бинди та оксамитова керсетка, що облягала стрункий дівочий стан молодої. Молода була сором'язна, на радість чоловіків, що задля зайвої чарки ладні осипнути — в запалі надривали горлянки вигуками „гірка", дико верещали, розпалюючи млосність масного поцілунка, заливали оскому чаркою. Молода чи не молода спричинилася до того — проте, випито було чимало — музика, танці запалювали душу бурхливим чуттям, набрякали електроенергією кулаки Щуся, що в ентузіязмі гупав у дебелі спини сусідів, метався, ходором ходив на потіху гостей, що з диким галасом „голова гуляє" в екстазі кружляли навколо його і він у центрі їх, мов сонце в колі своїх планет — вистукував, викаблучував... В момент розпалених гульбою душ,

розхристаних почуваннів (розгулялася душа українська!), нахабна рука виконавця, холодна, мов льод, сунула повістку Щусеві: „з'явитися негайно на пленум сільради". Та й ще хто підписав? — Сам Кривохата — голова сільради. Щусь обурився. Марудне чоло тер. Тоді гукнув: мерщій чорнила! Весілля було перервано, замовкла гармонія, спинилися танцюристи, перестали жвакати, смокати, сьорбати щелепи, всі з острахом, настороженo обступили Щуся, що важно, мов міністр, сів за стола, де господиня клопотливо прибрала кістки з драглів, узвару, шкоринки хліба — щирою рукою змела додолу. Кинулися по чорнило — і де тільки не шукали? — в стайні, коморі — все перекинули, все перевернули — ніде нема! — Нечиста його сила знає де воно, — щиро дивувалася господиня: було ж, на власні очі бачила... Зрештою, найшли... Власне — не чорнило, — воно то було, — соромливо виправдувалася господиня, — ще коли чоловік з Манчжурії вернувся, то привіз цілу пляшку, — не без гордощів зазначила, — та на лихо діти випили, — безпорадно розвела руками. — Ось у мене є, — кинувся сусіда, поважно беручись за шапку (задля такого дорогого гостя, як голова земгромади, він ладен і не на таку послугу). Всі нетерпляче чекали — люди ще більш, ніж пляшки, — нерішуче смоктали, кривилися, чавкали, чмихали, несміливо всміхались, червоніли, пітніли. Щусь глибокодумно крутив жорсткого вуса, аж поки не вернувся сусіда. Господиня, гості, господар до його: ну що? Сусіда відкашлявся, обвів розпарені лиця спокійним поглядом... — Ще коли 6-й гусарський полк переходив Збруч, — не гуланський, а гусарський — в гуланськім молодший брат його служив — носили вони сині штани, а гусари червоні, — пригадує, літом це було, косовиця в них почалася, він ще каже приятелю з Полтавщини: дивись, як у них косять — кумедно покіс кладуть, — так придбав був чорнильницю, власне австріячка йому подарувала, її чоловік теж на війні був, хороша така із срібною покришкою з орлом...

Глибокий стогін виліз із десяти грудей: де ж чорнило?

Адже він і каже, — невдоволено знизав ставними плечима чолов'яга, — австріячка подарувала йому чорнильницю, така молода, красива, щоб з дороги листи писав, то він і привіз її з собою, разом з самоваром з-під самого Перемишля, такого самовара мабуть у всьому селі не найдуть, на комоді стоїть, як захочуть, він їм покаже...

Пукастою досадою пирснуло з двадцяти очей: де ж та чорнильниця? Чолов'яга недоуміло розвів руками: то ж він і каже — самовар зостався, а чорнильниця хто зна де, чи...

На нього замахали руками: годі! Клопотом набрякали лиця. Перебрали ще всіх сусідів. Послужливий чолов'яга тут же згадав: у яру єсть

там один кривий—горілка, кислиці є в його, та не знатиме, чи чорнило... Раптом лиця просвітлили: а вчитель? То ж поблизу їх живе вчитель. І як це нікому не здумалось? В нього-то вже напевне є чорнило. Кого ж послати? Виконавця ж і послати. Дали чарку на дорогу, виконавець хильнув, на хвилинку замислився, глибокодумно зауважив „пішла“ — почвалав закусюючи солоним огірком. Знов нетерпляче томління, господар ніяково брязка пляшками, господиня мисками совга — запрошують — та нікому не йде в глотку питво те. Дехто згадав, що снігу в цьому році випало багато, худоба худа і ціни на жито низькі. Та всі враз стрепенулися, нагострилися, коли загавкав собака. Зідхнули полегшено, глибоко—виконавець. — Ну, що, як? — Виконавець, поважно здіймаючи шапку, не кваплячись розповідав: приїхав ото інспектор з округи, переполоху на всіх нагнав, відчиту зажадав, так що вчитель на засіданні педради і тому чорнила не дав, а дала Явдоха, що в його за наймичку служить, — витяг він з кешені чорнильницю і переможно поглядав на всіх. Виконавцеві справили бурхливу овацію, господиня піднесла власноручно чарку...

Отут-то почалося! Щусь зразу як вмакне перо в чорнило! Всі наволом облягли, дихали в потилицю, розпарювали уяву Щусеву. — Пиши,— каже сусіда, яхидно примруживши праве око. — Не заважай,— каже Щусь — тоді зразу перо в чорнило! Молодиці дух притаїли, підводилися на шпиньки, в захваті налягали грудьми на широкі спини. Шалена радість обняла всіх, троядами вигравала на спітнілих лицях жіночих. Затаєні, веселі думи забруднили куточки вуст.

— Пиши, — каже чолов'яга, хитро моргнувши колючим усом. — Не заважай,— каже Щусь („не заважай“,— кажуть усі), та як почав пером мотати над папером, як почав! Всі так і завмерли. Думки каскадом били в його голову і він не знав з якої починати. Коли ж, нарешті, заскрипіло перо, закапали літери — перестали битися серця. Вдоволено відхекуючись, витираючи спітніле, марудне чоло, Щусь прочитав: „голові сільради: предлагаю вам негайно з'явитися на свадьбу“.

Мов шина лопнула на колесі, або ж обруч на діжці з капустою — розляглася реготом хата, луснула сміхом. В захваті клацали гострими, білими зубами, гоготали на всю глотку. „А ну ще, а ну-ще“, лютіючи в нестримній радості, дико розмахували руками, трусилися животи, груди, деренчали широким, дужим сміхом, що від його бряжчали шибки. „А-ха-ха“ — заходилася хата. „Кхи-кхи-кхи“ — тряслися тулуби. „Тю-тю-тю“ — блимала лямпа. Лиця мало не лопалися від напруження. Молодиці в екстазі верещали, воркотливим подивом милували рішуче, вусате обличчя Щусеве. Довго

ще між чарками бородатим сміхом заходилися гості, молодиці тихо пирскали, воркували.

Засмальцоване млосними поглядами жіночими червоно-повне обличчя Щусеве сповнилося самоповаги, булькало гордощами, палохкотіло відвагою. Отакий був Щусь! Що йому голова? Він може і без голови... О-такі були мужі в Славгороді.

То ж нічим пишатися славгородцям?

Люшня верховодить весняною сходкою, з тяжким чуттям переконується, що будувати державу не легка річ, а шлях до соціялізму важкий, тернистий... Перша сутичка „Веселої Гори" з „Крученим Яром", до чого спричинилася миротворна постать діда Триндирички.

Суворий та кремезний, з виразом державної задуми на опуклому обличчі, діловою ходою прямував Люшня до сільради, техесенько наспівував: „ой час, мати, жито жáти, колос похилився"...

Залюднілий майдан заворушився. Підводилися з дубків, землі, чухмарилися, порожніми поглядами сунулися до сільради, що крізь розчинені двері дмухала випарами громадської думки, диму, де повита, мов у тумані, щезла ділова постать в синьому галіфе. Пора вже, пора! — загуло, захвилювалося на майдані.

Винесли стола, табуретки (шелестів вітер діловими паперами), розташувалися всі як слід, при чім кожний намагався стати як найближче до столика, щоб не проґавити жодного дорогоцінного слова, а в тім, що слова ці будуть непомірної ваги знали всі і не сумнівалися — та ж хіба перше їм доводилося чувати Люшню? Адже його промовницька слава гула в Славгороді, мов велетень-дзвін на дзвіниці Спаса в час урочистої літургії, коли Булька вертався від Червяня... Бугаєм ревла!.. Відомо всім (о, ви ще таки почуєте його промову на з'їзді мисливців!) — так промовляти, як промовляв Люшня, міг тільки Люшня! Отже, не встиг він поправити пишного з рудим підпалом чуба, як всі враз заніміли, насторожилися. З блокнотом у руці почав Люшня свою доповедь. Весь люд з Веселої Гори, Крученого Яру, Кургану скупчився навколо промовця і він серед них — холодний, рудий монумент! О, Люшня вмів, знав, як себе скрізь держати! Промовляти з приводу премійованого бугая треба інакше, ніж на весіллі, а про відремонтований місток (звертаючи свій голос до шуму хвиль), або ж з мішків зерна — інакше, ніж з трибуни на воловому майдані в міжнародній жіночий день. О, Люшня вмів, знав... Знали також усі — Люшня робить доповідь, та ще й блокнот у руці — не ждіть кінця...

Доповідач, тимчасом, набравши в могутні груди повно повітря, поважно, плавно, мов масло бив, бовтав руками, вітав у безмежних

просторах вступного слова, зважував слова, милувався думками, мов дівчина намистом, рішуче, енергійно, мов стружки стругав — робив доповідь.

Насамперед він одмітив дуже прикре явище: що на сходку завжди збирається в них третина виборців. А тимчасом на порядку дня важливі справі.

„Товариші, — говорив він, — ми вступаємо в нову фазу життя. Незабаром сівба. Основні завдання, що кладе собі Радвлада в аграрній політиці, це перебудова, раціоналізація сільського господарства. Менше гречки, проса, більше технічних культур. Наше завдання зробити господарство рентабельнішим (слухаючи ці слова, авдиторія раз-у-раз чмихала, мов думки заложили її носа, а один дідок тугий, мабуть, на вухо, то просто так і сказав: „про що це він говоре?“).

„І ось тут доводиться відзначити досить прикре явище. Радянська влада іде назустріч бідноті. Щоб допомогти засіяти весь ярий клин, Сільгосп дає кредити. В Сільгоспі є тисяча карбованців на засів та оранку земель безкінних господарств“.

Голос з дубка: „та я ще з осени здав землю, завдаток проїв!“

Люшня зробив зовсім невелику павзу (репліка з дубка викликала легеньке замішання в юрбі, що чмихнула сміхом), виждав, поки всі вгамувалися, вів далі (певне цей вигук не долетів до його заложеного доповіддю вуха).

„Що ж тут получається, товариші? — здивовано розводив руками. — Нас жмуть. Кажуть — „ви нічого не робите“. Але наша біднота не хоче нічого знати. Через тиждень оранка, товариші, а з тої тисячі карбованців на тяглову силу використано лише п'ятьдесят... Сільгосп дає нам використати ці гроші (голос з дубка: „дурний, хто дарма гроші даватиме!“), без усяких процентів до нового врожаю. Каже — „беріть“. А ми не хочемо. Ми мусимо коло ста десятин бідноті виорати, а договори складено лише на п'ять (голос з дубка: „ви нам зорете, а хто привезе?“). Радянська влада як-найменше хоче з бідняка взяти (голос з дубка: „а як не хочуть дешево орати?“). Є в нас люди, що навіть не знають свого клаптя землі. Як здав літ десять тому орендарю, то й забув“...

Голоси з дубка навперебій загукали: „та це то правда“... З чого видно було, що авдиторія досить гостро реагувала на доповідь Люшневу. Це надало промовцеві більше певности, переконання в своїх словах.

„Ми хочемо вирвати бідняка з кабали куркуля“ — рубав він. Тут нічого не криється, товариші, в кредитах, ми просто хочемо вам допомогти. Товариші! Всім відомо, що в Славгороді 20% безкінних? Хто їм зоре? Ясно, коли держава не допоможе“...

Рішучий, хриплявий голос дертої свитки настирливо заглушив поважну доповідь Люшневу.

— Та я ще з осени фіртку робив, тин городив, ще городитиму, та ще баба за зиму два півмітка напряла, то він мені і зоре!..

Люшня авторитетно відповів:

— Це поодинокі випадки...

—... Ось і моя жінка тиждень буряки копала, — галасувала заяча шапка з дубка.

Люшня махнув рукою.

„Отже, найскладніше завдання в наступній посівкампанії... Нам кажуть: тисячу карбованців, що асигновано вам на організацію тяглової сили, ви неодмінно мусите використати... Нас жмуть. Кажуть: „ви нічого не робите!“ На Сільгосп покладено округою завдання... Сільгосп мусить організувати групи для оранки землі бідняцької. Практично це робиться так. При кожній сільраді, вам відомо, є п'ятьорки. Ці п'ятьорки з'ясовують потреби населення (дід Каракай гукнув... Він, певне, хотів щось дуже мудре сказати, та перебили, і тому він гукнув: „а як тому жити, хто вмер?“), одержують заяви. Ми, товариші, твердо поклали собі завдання: вирвати бідноту з економічної кабали шляхом інтенсифікації...“

Голос з дубка: „чи на довго дається кредить?“, обірвав думку Люшневу.

На гадку видатних авторитетів репліки в процесі промови, хоч і мають певні позитивні ознаки, инколи ставлять наголос, роблять гострішою увагу до теми, а инколи навіть, мов стерно човна, повертають промову, — все ж чи не більше шкоди вони роблять — плутають думку промовцеві, хвилюють його, а невитривалого збивають зовсім так, що сповнений вагання промовець зовсім вибивається з колії... А инколи навіть авторитет підривають... Так що є два способи, на думку тих же видатних промовців, реагувати на ці репліки: або ж зовсів не відповідати на зауваження, або ж відповідати, проте, аж ніяк не порушуючи єдности своєї думки, не обривати нитки своєї промови. Третього тут способу бути не може, хіба що коли хто так припре „до стінки“, що не знатимеш, що відповісти, але, на думку тих же осіб, таке може статися лише з малодосвідченими промовцями, яким аж ніяк не був Люшня. Якої методи держався Люшня в своїй многогранній промовницькій практиці, важко сказати, — певне, комбінованої, проте, його ніколи не могли ніякі в світі запитання „приперти“ до стінки“, — він удавав, ніби не чує, або ж просто не відповідав, чи то відповідав зразу. То ж і тепер, він без жодного вагання відповів:

„Кредити даються без жодного проценту до нового врожаю“.

Задоволена цією відповіддю авдиторія уважно слухала далі промову Люшневу.

„Товариші, — говорив він,— у нас єсть такі люди . . . Хай, мовляв, у бідняка курай, бур'ян росте, а ми машини під замок! Держава бачить це, знає . . . То ж ми кажемо вам . . . Ви знаєте, що в нашому Сільгоспі одержано сівалки і ніхто їх не бере. Ми кажемо вам: організуйтеся душ п'ять господарів і беріть ці сівалки на виплату — біднота на чотири роки, не ждіть, поки вони поіржавіють, щоб ніхто не сказав, що сівалки нема . . .“

Голос з дубка: „що ж, я і сам би взяв сівалку, так куркулем назвете!“

Люшня виразно підкреслив: „Ось бачите, охочі єсть; якби Сільгосп хотів, то він би давно розпродав ці сівалки, що не іржавіли б вони на складі, та хіба ж ми . . . Радянська влада в першу чергу хоче забезпечити незаможника, середняка, а не окремого, заможненького господаря, Радянська влада піклується про добробут бідняка, всю політику повертає на користь диктатури незаможного класу на селі, що провадить свої ідеї в тій чи иншій царині будівництва (Люшня любив красномовно поговорити). Коштує сівалка ця 180 карбованців для незаможника на виплат на чотири роки. Ось і тепер ви бачите, Радянська влада в першу чергу намагається задовольнити незаможника. Ми кажемо вам: скорше гуртуйтеся по кілька душ сусідів, подавайте заяви й беріть“.

Голос з дубка: „як нам брати разом сівалку, коли в нього п'ять десятин, а в мене три?“

Люшня щиро посміхнувся, мовляв — „діти ви діти!“

„Товариші, — сказав поважно, сповнений легкорадісного передчуття в своїй непохитній аргументації, неминучій перемозі, — нема такого становища, з якого не можна було б вийти, — зробив павзу, милуючись заздалегідь тим несподіваним ефектом, що справлять на авдиторію сповнені державної мудрости слова його (всім промовцям добре відоме це чуття легкорадісного напруження, певности в своїй силі). — Нема такого становища, з якого не можна було б вийти, товариші, — сказав ще раз з притиском Люшня. — Коли в вас, приміром, п'ять десятин, то з'єднуйтеся з тим, у кого теж п'ять десятин! У кого ж три десятини, хай теж єднається з трьохдесятинником!“— сказав дуже легко (видко було, що голова його без усяких труднощів обміркувала це питання), весело знизав плечима, ро. вів руками, тішачись замішанням юрби, що отетеріло кліпала очима. Мають наочний доказ — для людини з досвідом роз'язати хоч яку складну проблему річ цілком легка. І як це раніш нікому не спало на думку?— дивувався щиро Люшня, тріюмфуючи позирав на зніяковілу юрбу.

Та славгородці народ упертий. Хоч і як шанували вони свого радника, проте, коли була потреба, ладні завжди і своє слово докинути, коли б навіть довелося наперекір іти, мовляв — хіба в нас нема своєї громадської думки?

— ... Як мені з ним сівалку купляти, — піднісся голос з громади, злякав ворону, що сиділа на вербі, — коли б навіть у мене та в нього було по п'ять десятин, так який мені рощот з ним сівалку купляти, коли б у нас рівно землі було, який кажу, рощот мені з ним сівалку купляти, коли моя земля побіля хати, а його за 12 верстов?

„Правда це, правда", — загула, захвилювалася сходка, що ніколи не в силі придержати пекучі думки на кінець промови.

— ... один клапоть на шпилі, другий під Чаколапівкою, третій за Брехунівкою, четвертий за Веселою Горою...

— ... та ще як до моєї сівалки Сільрада втручатиметься та списки складатиме — не треба! — вигукувала заяча шапка з натовпу, низькоросла свитка на дубки дерлася, руками розмахувала, пнулася розчервонілим завзяттям, пирскала рішучістю: не треба!..

— Правильно! — аж роздиралися роти від напору солідарности, вилазили очі, зсувалися шапки на пітну потилицю. Правильно! — галасувала сходка.

Тріумфатор аж ніяк не сподівався такого ефекту. Орлиний погляд його заплутався в чорних кучмах... Зав'язали думи в гущі народнього шуму. Людське море довго хвилювалося, булькало громадською думкою. Де ж покричати, де ж погаласувати, як не на сходці? Що б то за життя було? Для діда Каракая — сходка миліша за баштан, де він так любив на сонці лисину смалити. Для діда Триндирички сходка миліша за дзвіницю, де він так любив у дзвони калатати.

А що вже для Щуся, то, далебі, сходка йому завжди голову п'янить, мов добра чарка! Що то вже нарід славгородський охочий до тих справ державних! Ну, далебі, з меншим запалом вони сперечаються про квашені кислиці!

Люшня в розпалі громадських пристрастів простер руки, рішучим поглядом вистрелив у натовп. Стало тихо. Важко, певне, Ісусові Навиновi було спинити сонце. Проте, на Люшні — бурхливеє море людськеє. Люшня досвідчений керманич громадських душ! Коли Люшня почав говорити, сходка вгамувалася.

„Такі чутки єсть, товариші, — говорив він, — хто не хоче брати сівалки, ми того не силуємо. Та треба подумати, хто ці чутки розпускає. Нам з такими не по дорозі! Для кого берете? Для своєї ж користи. Над цим треба подумати. Що вигідніше мати свою сівалку чи наймати втридорога? І не слухати якихсь там балачок!" —

— товкмачив Люшня таку очевидну істину юрбі, що насуплено митикувала: а чи не криється тут часом чогось?.. Адже на таких вигідних умовах, мало не дурно Сільгосп сівалки пропонує! Це щось... того... не того...

Люшня тим часом, як це з ним завжди буває (обрида людині товктися на однім місці), з практичних, дріб'язкових балачок сягнув у безмежні, принадні простори теорійні, де він, далебі, відчував себе, як риба в воді,— мав змогу виявити буйну свою творчу уяву. Тут думки його ніщо не могло спинити, загатити — вільна, яскрава, прудка, вона плескалася, мов карась у прозорому озері сонячного ранку, поки ще дід Каракай сукав волосні під повіткою. Згадавши, не можна сказати, щоб не досить просторо, Жовтневу революцію, етапи господарського розвитку країни, Денікіна, Врангеля і всіх білогвардійських вождів, Паризьку Комуну і, нарешті, заповіти Ілліча, він поставив руба питання: „треба, товариші, не на словах, а на ділі підійти ближче до соціялізму“.

... Хто вгадає, де невідомий рибалка закине свого гачка?

Голос з дубка діловито, поважно встряв: „а як ми дійдемо до соціялізму, коли в мене коняки немає?“

Люшня лишив без відповіди цю фантастичну репліку заячої шапки (мало кому що в неділю стрельне в голову!), що недотямливо лупала баньками, вів далі так само твердо, непохитно: „культурний обробіток землі — певний шлях до соціялізму“.

Знов засовався люд на дубках, смушева шапка просунулася наперед — із шкури преться стачечна постать, на дубки лізе, червоне, мов маків цвіт, обліплене самоповагою обличчя ось-ось лусне з жиру. Метнула зневажливим поглядом:

— Як ми дійдемо до соціялізму, коли нам ще за патоку не платили, що ми перевозили до ґуральні?

— Який там культурний обробіток одною конякою? — гукнула більш тверезо подерта свитка.

Насуплене обличчя Люшневе враз просвітліло. О! Люшні заб'єш баки якимсь запитанням!

Він цілком погоджується. Правду каже останній товариш. Хіба може однокінний господар культурно господарювати? Звичайно, ні. Одною конячиною не вправишся. Одною конячиною не зореш, не посієш. Двома кіньми вправишся в господарстві. Двома кіньми можна зорати, посіяти, звозити (голос з дубка: „та де ж їх узяти?“). Та де ж їх узяти? Радянська влада... Ось і сам Люшня не раз казав їм: коні єсть... єсть коні. Статистика показує, що на кожного господаря припадає $^3/_4$ кінської тяглової сили. Треба тільки вміти їх використати“.

Сходка не зводила напружених очей з натхненого обличчя Люшневого, ловила, мов пустельник манну, пророцькі слова його.

„Радянська влада... ось і сам Люшня не раз казав їм: хай спрягаються. Хай спрягаються! В сусіда одна коняка, у того одна— ось і дві!“

Затаївши дух, сходка лупала очима. Люшня, помітивши, який ефект справили слова його, говорив ще з більшою рішучістю.

„Цю справу треба поставити реально! Біднота тут мусить виявити свою солідарність. Спрягайтеся однокінні в артілі!“

Він ще може безліч великих істин висловив би на користь супряги, та дід Триндиричка перебив:

— Як мені з ним спрягатися, коли моя коняка коштує 350 карбованців, а його 35?

Дід Каракай солідаризувався з приятелем:

— Його коняка від вітру валиться, а я з ним спрягатимуся!

Та Люшню не так-то легко збити з пантелику.

„Спрягатися, звичайно, треба з односилими кіньми. В того тридцятип'ятирублевий кінь, в того — ось і пара“,— логічно доводив, дивуючись, як така звичайна річ нікому на ум не спала. Далі вже Люшні набридло раз-у-раз за кожним словом відповідати на репліки. Скажіть, як мусить людина поставитися до всіх цих дріб'язкових думок, коли їй накреслено більш почесну ролю — втокмачити в оці вперті, вузькі голови великі ідеї соціялізму? То ж хіба дарма Люшня перед докладом прочитав купу теоретичної літератури — резолюції, тези, брошури? А ви гадаєте як? Славгородці мали дуже похвальну звичку виступати перед селянською авдиторією завжди з матеріялом у руках... То ж Люшня і вирішив неухильно вести свою лінію. „Нині,— говорив він,— на черзі дня актуальне питання — організація незаможних верств, визволення їх з економічної кабали... Революція одкрила величезні можливості для мас. Лише спільними силами ми зможемо подолати труднощі, зламати перешкоди на шляху своєму, здійснити культурну революцію на селі“.

Голос з дубка: „а чи не можна сівалку з клепаними башмаками?“

Люшня на це посміхнувся, як посміхаються на вимогу дитини, що просить дати їй місяця. — „Сівалки з залізними башмаками,— говорив він,— постачає нам „Червоний Плугатар“. Та на ті ждати не варт. Ці, що є, не згірш, різняться вони тільки фарбою,— палко запевняв він авдиторію, що слухала його з великим напруженням.— Там зелена, та жовта, тут червона, що там башмак клепаний, що тут. Ця ще кріпча, бо ця має шпиці в колесі — перед — залізні і передок вищий, а там шпиці дерев'яні“, — закінчив він одним духом, справивши велике враження на присутніх. — „Отже, товариші, вів

далі він,— коли ми здійснюватимемо інтенсифікацію сільського господарства...“

Голос з дубка: „а довголітні трави будуть?“

„Будуть,— відповів Люшня. Єсть тимофіївка... Це буде запорукою...“

„А чи буде люцерна?“

„Буде й люцерна... До соціялізму тоді...“

„А віка?“

„Буде й віка... Найближчий шлях. Зріст коперування та колективізація сільського господарства — рішучий крок („а чи не можна ячменю?“)... Єсть і ячмінь — віки 200 пудів, ячменю 600... що до роз'язання цієї складної проблеми... Ми, товариші, твердо здійснюємо інтенсифікацію і вийти із скрутного стану не зможемо, аж поки сільське господарство не стане на шлях („а овес єсть?“)... Єсть і овес — 600 пудів... на шлях перебудови всієї системи в напрямі індустріялізації („а просо?“)... Єсть і просо... Держава, здійснюючи аграрну політику на селі, пильно стежить, всебічно допомагає населенню з метою піднесення культурного хліборобства...“

Знов голос з дубка: „а гречка буде?“— перетяв цей блискучий потік красномовности Люшневої. Проте Люшня був Люшня. З непохитною волею він сіяв у чорноземлю громадську великі ідеї...

„Єсть і гречка — 133 пуди... В своїй політиці що до індустріялізації країни ми держимо твердий курс на коперування сільського господарства через колективізацію, спрямовуючи свій курс на форсування“...

Голос з дубка: „а діжки для протравки будуть?“

... „Будуть, товариші, діжки .. соціялістичного сектору нашого господарства ...“

Дід Каракай встряв: „а чи буде бакшове насіння?“ О, дід Каракай, народній радник з примруженими очима! Ще зимою часто, лежачи на печі, він мріяв про сонячний баштан!

Люшня дав йому належну відповідь:

„Буде й бакшове... все це загострює питання інтенсифікації...“

Певно Люшня ще довго б вітав у безмежних просторах думки, адже до вечора було ще далеко, та голоси з дубків раз-у-раз перебивали ці теоретичні еволюції блискучого промовця:

— А чи будуть заводи буряка давати на засів?“

„Бурякове насіння частково постачатиме Сільгосп,— відповів на це роздратовано Люшня (помилуйте, люди добрі! З волов'ячими нервами людина, що поклала собі таку широку мету — пропаганди

ідей соціялізму, не видержала б цього настирливого шарпання дріб'язковими запитаннями! То ж не диво й цілком простимо, що Люшня, накінець, почав дратуватися. При чім Люшня, як відомо, ще міг себе в руках держати, нечувану силу волі мав! Хто ж, як не він, приборкав скаженого жеребця Свиргунового? (та про це иншим разом),— частково — заводи по контрактації... і висунули, як-наскладнішу проблему („а супосфат буде?“)... буде й суперфосфат... аграрної революції,—

закінчив геніяльно Люшня, захеканий, щасливий з того, що, не зважаючи на перешкоди, втокмачив таки в оці кострубаті голови складні ідеї будівництва, вдоволенно відсапнувся, витирав спітніле обличчя.

Зашумувала, загула сходка — стіхійне море людське! Один проти одного поважно ставали, розмахували руками. Товклися думи під навислими, хмурими чолами. Заклопотані пекучими справами, гарячково сперечалися. В розпалі громадських пристрастів завзято горлали, галасували. Думки бурилися, крутилися... Знизували плечима, розводили руками. Спотикалися на пеньки сумніву. Шморгали думками, чмихали незрозумінням, дивувалися... Мотали кострубатими головами, збагнувши якісь мудрощі, чвакали заялозеними словами... Пиндючилися... Злизано поважність з розчервонілих лиць — палахкотіли пристрасті.

Зір громади в каламутне озеро зіллявся перед дідом Триндиричкою. Дід Триндиричка на трибуні... Слово дідові Триндиричці! Вірний своїй заквашеній на славних традиціях минувшини натурі, дід Триндиричка скрізь перед веде. Старий, активний — весь тягар громадського заплутаного, вузлами закрученого життя виносили старі плечі — далебі, чи не більше громадських обов'язків, ніж важких мішків на баштані, попотягав на віку свому дід.

І по патоку і по агітаційну літературу, і по жом, і по правду— скрізь уповноважують діда. Лісоматеріялу на будування ветеринарного пункту, кращого хто дістане? Черепиці на покрівлю? Цементові кільця для громадського колодязя? А чи може хто насмілиться без діда пасіку заводити, розсадника насаджувати? І рука не підніметься. Меліорацію грузького зеленого роздолля без діда, гадаєте, словгородці зроблять, болото висушать? Бойню спорудять? А цеглу як випалювати, гадаєте, не знає дід? Чи без діда, може, 500 десятин масиву чистосортової пшениці - „українки“ громада насмілиться завести — без дідової ради? А то, може, траву-суданку посіяти? Чи то хату оснувати? А чи не зможе дід пораду дати, як шкуру з теляти вичинити? Чи окорока викоптити? Не може дід спокійно дивитися, коли хто справу паскудить — скрізь устряне, всюди свою

збагачену життьовим досвідом думку висловить, добру раду дасть. Правда дід не зможе дугу зігнути — що не зможе, то не зможе, руки не ті, чи там діжку зробити — що правда, то правда.

Та зате ночви які липові чи вільхові витеше дід! А полозки які з дубового кореня змайструє! А що вже грабель тих наробе — нема що й казати! А захоче, то й хату пошиє — ще й як, дарма що старий! — і карбами навіть. Чи, може, хто кращу критику на громадського бугая наведе, чи навіть на самого голову комгоспу? То ж ні за що шанувати громаді діда? Крови коневі, гадаєте, не кине дід? До його слів прислухаються з більшою побожністю, ніж до описового акту майна на суді. Аби не забути: лавку не вималює, скриню, гадаєте, не пофарбує дід? Це знають всі: паркани гультяї славгородські дьогтем вимажуть, ворота — кличуть діда. Один спробував був до чого вже на всі руки спритний (у дзвона вдарити чи то питва такого наварити, що від нього серце мліє . . .) — ви його знаєте — почесний дзвонар славгородський — Мусій Булька — браму вчительці пофарбувати (злі язики плещуть, ніби-то жінка голови райвику парубків підмогоричила, то вони й виквітчали всю браму вчительці, що ніби-то з чоловіком Туровщиним зійшлася), то так плями від дьогтю і зосталися, потім уже кликали діда Триндиричку... То він як глянув, та й каже: ага, коли напаскудити, то Мусія Бульку, а тепер — Мартияне Савеловичу? . . . І не пішов. Як його вже й не благали . . . Ні, каже, не піду. Отакий був дід. Якщо доведеться вам бути в Славгороді (а варто вам приїхати), зможете пересвідчитися — ще й досі ті лиховісні плями знати на воротях Горпинчиних (спитаєте колишнього пристава будинок). Господи, господи! А найголовніше, чим уславився дід Триндиричка на ввесь Славгород, та й далеко геть поза околицею села, мало з голови не вилетіло! Чим, гадаєте, пишається Славгород перед околишніми селами — Брехунівкою, Чаколапівкою, Гнилою Печерицею? Асенізаційним обозом? Славнозвісною історією, що так майстерно розповідає дід Каракай? На що в першу чергу заглядаються селяни сусідніх сел, коли на ярмарок приїздять? Чому так поважно господар недільного ранку прозорого на подвір'ї стане, широко ноги розставить, поглядає на підводи, що курною вулицею торохтять? Хати, які почали, за ініціятивою діда, будувати славгородці! Замолоду по економіях товкся дід, різної мудрости там набрався . . . Аж під старість, сидячи якось у Черваня, надхнена хвиля раптом у голову вдарила дідові. Точилися балачки про будови різні. Один бувалий різник, що майже всю округу вздовж і впоперек з'їздив, розповідав, хто де, як хати будує. Там рублена, там сторчова, там саманцьова . . . Дід згадав: він же знає, як з фронтоном стайні будовано колись на економіях!

Чом би і в Славгороді не завести ?— І пішло, і пішло з пори тої— хата з фронтоном, клуня з фронтоном, коровник з напівфронтоном, стайня теж з фронтоном. Усе з фронтоном! Вже і сусідні села почали переймати. Великої слави відтоді набув дід. Невтомний реформатор, радник народній. Без діда жодна важлива нарада не обійдеться— чи то про того таки громадського бугая, пасивисько, корчовку. А що вже на сходці — нема рівні дідові — завжди перший слово бере. За ним уся „Весела Гора" тягне. Правда, ще дід Каракай вносить світло в громадські голови — та на цей раз він махнув рукою: досить накричався і в час промови. Та й уся громада, правду сказати, щедро й сумлінно висіяла свої, надто вже рясні, думки, коли Люшня доповідь робив, геть чисто витрусила і тепер легко було в неї на душі, мов злидареві на плечах, що вертається ріллею з порожнім лантухом. Лише в діда Триндирички глибокі колодязі думок— невичерпані, мов скарбниці Голконди. Та ще... Тихо! Слово бере дід Триндиричка.

Дід Триндиричка насамперед поважно зніма шапку перед громадою. Це громаді подобається. О! Це, видно, людина бувала (та й без того знають усе — дід зборщиком податів був колись), знає всі звичаї, поведінку громадську. Старий, почесний дзвонар!

Дід Триндиричка серед мертвої тиші веде:

„Шановна громадо!"

Це громаді подобається. О, як подобається! Мотають головами, глибоко поринають в урочисту задуму. То ж дід Триндиричка промовля.

Сповнений цілковитого розуміння великої місії перед громадою, дід поважно, не кваплячись, як і годиться літній людині, таку мову веде: „Шановна громадо, Радянська влада... Хоч воно, правда, і Райвик... нам каже: беріть спрягайтеся... купляйте сівалки..."

Промовець обводить зіркими очима громаду, мов докопується до глибини душі. Громада шанолюбно духа затаює: певне, щось дуже мудре скаже він зараз.

Дід мовчить. Громада з повагою на діда позирає.

„Скажіть, — розводить руками розумом дійщлий дід Триндиричка,— як мені з ним сівалку купляти, коли я — шкала Б, а він— шкала А?"[1]).

„Весела Гора" вдоволено рипить, гуде... Булькає сміхом... Сопе солідарністю...

Дід Триндиричка, підбадьорений вигуками: „оце правда", „по нашому",— каже так само поважно далі.

Шкала „Б" — середняцька на машинове кредитування, „А" — незаможницька.

„Докладчик нам каже, щоб ми ішли до соціялізму"...

Сходка напружено вичікує, очима кліпає, повагою блимає...

„Як ми підемо до соціялізму, коли я на тому тижні возив ячмінь поросяті молоти, так не приймають, кажуть — на дерть не можна, а чим же я порося годуватиму, питаю?"

Яскраве світло мудрого розуміння горіло в головах...

Дід прохає громаду з'ясувати цю складну проблему, що він її, не зважаючи на похилі літа свої, аж ніяк не збагне. „Весела Гора" догодливо пнеться, пирска сміхом, зачудована словами дідовими, осолопіло плямка. Синя чумарка приска в м'ясисте підборіддя, визвіряється на комсомольця Бойка, що, через молодість свою позбавлений громадського досвіду, гукає з натовпу: „говоріть по суті".

„А як його, добрі люди, скажіть, жити,— розкида розумом дід,— коли на руб штраховки накладають 54 копійки пені, га? Ну, хай би вже 50, так ні — 54! Де тут правда?"

О, дід скаже. Дід Триндиричка — палата розуму.

„Весела Гора" (дядьки статечні, такі огрядні, мов вітряки), рада з того, що найшла виразника своїх думок, захоплено вітає діда. Лише подерта свитка з „Крученого Яру" не поділяє цього захоплення, завзято горлає: „годі, старий ти триндирикати!" Нахабна подерта свитка заляпана зневажливими поглядами „горян". Хто сміє перешкоджати дідові? Аж ніяк оті „ярчане" не шанують невтомного шукача правди. З давніх-давен так. „Весела Гора" гуде, реве: хай говоре! „Кручений Яр" репетує: годі! „Горян" завжди більше на сходці, і тому „ярчанам" не сила їх перегаласувати. Бистрі очі діда під навислими бровами втішно світяться. Голос народній непоборною горою за діда Триндиричку! Радник народній хоче говорити! Чи не позакладає вам горласті пельки! Слово дідові Триндиричці! Слухайте!

„Ми не проти Совецької власти... Ми не проти революції... Тільки ось нащот бугая... При царизмі за бика платили карбованця. Тепер — незаможний — два, середняк — чотири, заможний — шість... Де тут правда? Ведеш до бугая — посвідку бери. Раніш усі були рівні — плати карбованця і квит. І ніяких справок не треба було... А тепер без справки і бугай..."

— Годі контр-революцію розводити, старий!— не стерпів завзятий голова комнезаму Кривохата.

— Годі!— кричить „Кручений Яр".

— Правильно!— гуде, реве „Весела Гора" — хай говоре!— несамовито галасує,— хай!

— Не треба!— репетує „Кручений Яр",— чули вже, годі!

— Хай говорр...

Невідомо, до чого б дійшла ця палка сутичка громади (коли розпаляться — не вгамуєш, хоч би навіть повідомив про підвищення цін на жито), якби дід Триндиричка, сповнений миротворних почуваннів, не кинув промовляти — виліз з - за столика, поважно, навперекір усім славнозвісним промовцям, поступився власною позицією, не можна сказати, щоб невигідною, показавши таким чином яскравий зразок чеснот — приклад для нашого молодого покоління, головне — юнаків, що, як відомо, коли зчепляться — стараються дзьобнути в найвразливіше місце один одного, а вже як почнуть скубти — лише пір'я летить, в перетяжку зайдуться — сопнуть, стогнуть, аж поки не очманіють.

Що то вже неосяжне завзяття молодече! А все боротьба за істину. Клекотить душа, буяє!.. Вовняна свитка лише позбавлена святого чуття шаноби до сивої мудрости, брутально завважила, ніби-то досхочу „натриндикався" дід і вже ні про що йому стало говорити, та „Весела Гора", знаючи дідову вдачу, аніяк не повірила цьому. Завзято боронила діда, чвакала образою, прискала люттю, чмихала зневагою. „Кручений Яр", витривалий в борні, стоїчно позирав на цей вир пристрастів „Веселої Гори"...

А дід Триндиричка зайвий раз переконався, що святе шукання правди може несподівано призвести до всяких прикростей.

Отакий був дід Триндиричка, невтомний шукач правди. А тоді ходе й скаржиться: „за революцію постраждав". Отак було за ліси, отак було за буряки... Старий, старий, а запалу того!..

„Весела Гора" мало не на руках піднесла свого радника, вславляючи мудрість його, з чого було видко, що він звичайною промовою своєю досяг самої глибини громадських душ, збудив свідомість маси, — поважно дмухав у сиву бороду, чмихав великим, мов бараболя, синім носом кирпатим, мов у Сократа, щасливий з того, що зумів висловити те, що наболіло йому на душі, муляло, шкрябло в грудях, дерло в горлі, свербіло нижче пояса, пекло в печінках. „Весела Гора" завжди сп'яніло слухала свого промовця. Наймилішою музикою слова його були. Ще приємнішою, ніж несамовитий репет відгодованого кабанця, що колять ік Різдву. То ж не дарма горяне і шанували так діда.

„Кручений Яр", позираючи на світозорні лиця горян, зневажливо чмихав.

Коли ставна постать в синій суконній блузі (8 рублів метр) наставила руку, подаючи знак, що хоче промовляти, всі замовкли, насторожилися, прилипли очима до енергійного виду промовця. То був усім відомий завзятий рибалка, що мав заслуги перед революцією (срібного годинника), до того ж — голова кооперативу (Рідкакаша), і тому не

можна сказати, щоб сходка нерадо вбирала в себе густу муть слів його. Це було видко хоча б з того, що протягом його енергійної промови роти були порозкривані немов перед причастям — зкам'яніло стояли навостривши вуха, зачудовані цим блискучим потоком слів, дух затаїли, не ворухалися, лише дід Приблуда, не в силі вловити своїм мохнатим вухом красномовну річ цю, безнадійно махнув рукою, зідхнув глибоко, почав задумано крутити „козячу ніжку“.

„Ми зараз увійшли в період цілого ряду общих організаційних задач, — довідалася сходка. — Тут, безумовно, треба відзначити, єсть великі досягнення, та, безумовно, ці досягнення треба відмітити за щот Райвику. Нам треба загострити свою увагу на тих чергових завданнях, що стоять перед нами, инакше вони не будуть інкасовані. Безумовно, це буде залежати від того підбору, на який буде спиратися в своїй роботі сільрада. Треба сільраді популяризувати чергові задачі дня, треба, щоб на дальші збори з'явилося 50% населення. Инакше таке становище не дасть ніякіх наслідків, бо так це — сама формальність і перспективи дуже слабі... Якщо ми будемо ставитися до справи з формальним підходом, то ніколи нам не виконати тих задач, що стоять перед нами. Сільгосп мусить організувати економічну допомогу в першу чергу найбіднішому населенню. Коли ми глянемо на практичний процес роботи Сільгоспу, то скажемо, що ми неправильно ставилися до того факела, який своє коріння, свої крила розпускає в усі кутки села. Треба з боку населення мати ту самокритику для успіху засівкампанії, що буде залежати від того, як було проведено ті кампанії в період того періода роботи, в який ми вступаємо“.

Надзвичайна промова Рідкакаші (протягом якої жодна жилка не здрігнулася на його суворому обличчі) справила на присутніх таке глибоке враження, що ніхто пари з уст не пустив, лупали очима, стояли нерухомо, мов заціпило всім. Глибока мовчанка авдиторії, на думку видатних промовців, є ознакою того, що авдиторія вражена мудрими речами талановитого оратора, що майстерністю слова свого може приголомшити слухачів, дужче, ніж довбнею. Коли сповнений самоповаги Рідкакаша осторонь розмовляв з Кривохатою, брава постать Щусева заступила ораторське місце. „Цей теж добре скаже“, — війнув похвальний шелест у натовпі. „Весела Гора“ так само — обережно, шанобливо, мов кольва, приймала слова його. „Кручений Яр“ кривився, спльовував, мов після ложки бурякового квасу. Поважно пригладивши випещеного вуса, Щусь повів таку мову:

„Коснуться роботи посівтройки, собственно коснуться виполнєнія постачання сім'ян, то таке не вполнє виконано“.

Сходка ухвально чмихнула, лише Люшня затаїв образу: почекай, подумав, допечу я тобі колись...

„Що касається культурного строїтельства, — вів далі Щусь, твердо поклавши за мету собі викривати всі хиби в роботі, — то треба сказати — дуже мало уваги звертає Райвик на таковую. Мало вніманія звертає, щоб населення на сто процентів посіщало сходку. Що касається виполненія задач, то в нас, кажеться, не добилися цього результата, щоб виход найти з положенія. Це мнєніє всіх селян. Такі явища в сільсовєті не отнюдь є. Я хотів освітити ці вопроси, взаїмоотношенія роботи. Як казав тов. Люшня, то воно, може, так, як це в нас є“.

Невелика, але рішуча промова Щусева теж навіяла глибокий задум на сходку. Митикували: певне, щось дуже мудре... Вождь земельної громади! Голова! По всіх заграницях побував, чого тільки не надивився там!

Коли бистроокий в'юнкий Метелиця націлився був теж промовляти, на нього замахали, загримали: годі, буде вже, чули! — мовляв, коли такі видатні промовці виступали, то чого тобі лізти? До вечора тут стояти? Та „ярчане“ оборонили свого представника від „шакалів“ з Веселої Гори, що клацали зубами, ладні, здавалося, разпанахати і без того подерту свитку.

Весело позирнувши на наступлені лиця „горян“, Метелиця винувато розвів руками, мовляв, може, не скажу так красно, як попередні промовці... І таки справді — розповідав він аж надто вже попростецьки... Ну ж ні малісінької рисочки того промовницького надбання, що його без жодних труднощів осягнули, не можна сказати, щоб не численні, в наш час, майстри промовницького слова. Видко було зразу: промовець не народній трибун, а звичайнісінький собі Метелиця. Єсть люди в нашій країні — ні революція, ні бурхливе життя громадське а ні же не змінили їхньої задубілої вдачі.

„В нашому кутку то організувалася біднота, — розповідав Метелиця, — щоб зорати землю через Сільгосп, щоб не дати орендарям, та не хочуть приходити ті, що їм робити. Кажуть — „дешево даєте“. Бояться, щоб не примусили. В нас ще єсть такі куркулі, що він ще й досі радвлади боїться, десять років живе, а боїться. За чотири карбованці, каже, з десятини двома кіньми два дні робити — дякую! А так за скільки зладнаюся, за стільки робитиму. В нас у третій сотні сорок дворів чаколапівцям в оренду здали. І сьогодні на базарі питав одного: чом не через Сільгосп? Я йому, каже, як відроблю, то відроблю, а вже як заборгуюся сільраді, то мене потягнуть. Так ось у нас була одна баба — 5 десятин землі і їх двоє. Що вам до моєї землі? — каже. Тепер за сівалки. Я нуждаюсь, каже, воно б мені і нужно,

та я боюся брати, бо буду членом Сільгоспу (сміх, вигуки: чому ж бояться?) Чому бояться? А хіба ми давно ходили описувати членів, по 10 карбованців тягли, дві тисячі дехвізіт був, бо черва поїла ту сушню, що Сільгосп заготовив (сміх, регіт, гамір)? Сівалки дають на 4 роки, кажуть, на виплат. А чи не прийдуть через рік і не скажуть: платіть всі грошики (вигуки: а договір?). Що там договір?.. Та ще лихо — на сходку ніяк не скличеш. Сім раз заглянеш у двір, сім раз собак подражниш, вже жінка обідати не хоче давати — ти все ходиш, каже, а он уже хлів валиться... Хоч би на підметки видавали тим виконавцям чи що?..“ — вів завзятий Метелиця крізь регіт, гам свою лінію. Кислиці слів Метеличиних аж надто припали до смаку громаді. Вдоволено хитали головами, рипіли сміхом: до ладу каже... Зробивши передишку, Метелиця хитро примружив ліве око. — „Ось Люшня каже, що бідняк боїться договір з Сільгоспом уложити на оранку та засів землі, а ось хай розпитають самого Люшню — в нього п'ять десятин і троє їдців — чи здав він свою землю через Сільгосп чи орендарю?“

Бурхливим рокітом зайшлася сходка, громом реготу заглушила слова Метеличині, що широке обличчя його лисніло посмішкою, обвіяне приязним поглядом Люшневим...

Ай да штукар, отой Метелиця! Чого то вже не вигада! Отаке втяв! Більш усього, здається, припав до серця дотепний жарт цей самому Люшні, що, сповнений веселощів, заходився сміятися, зрештою, аж упрів навіть від задоволення. Сходка теж пирскала в жмені сміхом, не в силі стримати того напору вдоволення, що, наче вода із шлангу, била з носів, в очучманілому захваті мотали головами, мов коні в спеку. Лише найогидніші мізантропи, що ладні завжди найменше світле явище заляпати дьогтем сумніву, — химерні думки, мов у порожньому казані таргани товклися, — митикували: що то воно, мовляв, буде? Адже оцей (цеб-то Люшня) вже собі не дасть в кашу наплювати, о, не дасть! Пропащий Метелиця! Певне, виключать із складу КНС за зрив посівкампанії, підрив авторитету відповідальних робітників, за невитривалість у класовій лінії, за те, що ллє воду на млин куркулям...

В прикінцевому діловому, сповненому державного розуму слові Люшня цілком розвіяв той серпанок веселощів, що обняв сход. Робота, на його думку, Райпосівтройки, хоч і була надто квола, не задоволняюча цілком, та треба вважати, що вона задовольняюча... А якщо де і не зроблено всього, то були певні об'єктивні гальма. Та, не зважаючи на те, біднота мусить виявити максимум енергії, щоби виправдати себе перед країною. Радянська влада міцна тому, що міцно звязана з масами. Де ж середнякові брати насіння?

Зважаючи який середняк. Якщо середняк бідний — Сільгосп дасть, коли ж середняк заможний — хай витрусе озимину й переміне на ярину.

Наприкінці Люшня досить широко освітлив ті завдання, що стояли на черзі дня, відзначив труднощі та хиби в роботі, висловив певність, що Славгородська посівп'ятьорка з гордістю держатиме в своїх руках прапор комунізму.

Тоді до Люшні наблизився Рідкакаша, ляснув по плечі — могорич! — радісно привітав, тиснув руку, поздоровляв з блискучою промовою. Люшня винувато посміхався, витирав утомлене, спітніле обличчя, покірно виставив себе під душ овацій, що справили йому тут же товариші, відмітивши не аби - яку глибину державного розуму його. Та Люшня не потурав на ці похвали — скромно, трішки зніяковіло, як і належить справжньому діячу, замахав на них руками: годі ... Кожен робить усе, що в його силі.

Окриленими кроками подався на низ.

Сход розходився . . .

І. БАГРЯНИЙ

ДІВЧИНІ

В час вечірній, вечір сизий
Я тебе чекаю в храм мій:
У кімнаті сонця ризи
І махорки тиміями.

Сонця ризи...
Сонце сальви!
Сонце танок!
Ти прийшла?
Розмальована, як мальва —
Квіти, золото і шлак...

Так, ось так востаннє бачив, —
Шахта, коні, коні, степ...
Ласки... кров... шлики козачі...
Шовк повіків (шовк — креп!..)

Над могилою стояли,
Попрощались, розійшлись...
Як в легендах Калевали —
Поховали, прощавали,
Розійшлись...
Десь...
Колись...

Ти сімнадцяткою вбралась...
Сонце сальви! Сонце сальви!
Забери ж ти забирало, —
Ти печальна?
Підніми очей зіниці,
Підведи на сонце профіль...
Ну чого — кричать так птиці —
На хрести чіпляють строфи?
. . . .

І. Багряний

Шахта, коні, коні, тіні,
Перебої, перегули...
В далині розбитій, синій
Десь ми молодість забули.

Коні, тіні, передзвони,
Перегуки, канонада...
Хтось підкови срібні ронить,
Погасає...
          тоне...
             пада...
Догорає, догорає
Сірий вечір десь за краєм...
Обернулась, не сказала,
І не сказана пропала...
І немає.

Поховав в далекій рудні...
Придавили зір повіки...
Діти буднів, діти буднів
Розвіталися навіки.

Як в легендах Калевали,
Пролетіли, прошуміли...
Ніби чайка в безвість впала, —
Поламала білі крила.

В час вечірній, час печальний
Я тебе чекаю в храм мій, —
У кімнаті сонця псальми
І махорки тиміями.

Ти прийди, моя далека,
Через хащі вечорові,
Обернись хоч в тінь лелеки
І розправ крилаті брови.

Проболіло серце груди,
Простромили думи далі.
Навівають перегуди
Біль в задуманій печалі.

Навівають перегуди,
Перебори, тони вітру, —
Ніби хтось за ніжні груди
Зачепив забуту цітру...

Дівчині

І нікого... тінь на лиця...
Вечоровий сонця профіль...
Ну чого кричать так птиці
На хрести чіпляють строфи?

В час вечірній, в час печальний
Я тебе чекаю в храм мій:
У кімнаті сонця сальви
І махорки тиміям.

IV. 1928

А. КЛИН

КОРАБЕЛЬНІ ВЕРФІ

В заводі молоти дзвенять,
На пароплавах синіх,
Гуде пневматика що - дня
По металевих стінах...

В рубінах сиплеться метал:
На одяг, на обличчя.
Сьогодні в нас одна мета —
За якість виробничу.

Весною хочеться любить
Серед пахучих квітів,
Коли і сосни і дуби
В нове убрання вдіті.

Вночі останній лист клепав:
Найкраща насолода,
Коли спустили пароплав
На синьогруді води...

Разквітли блузи навкруги.
А в серці передзвони...
Рясніють: верфі, береги,
Від прапорів червоних.

А чорні, карі, голубі,
Іх тисячі, як мрії...
Прийшли з околиці, й собі
На пароплав зоріють...

Створіння наше — пароплав,
І корпус і машини,
Із нафтою поїдуть в плав —
За океани сині.

Миколаїв 1928 р.

ІВАН ЛАКИЗА

ЛЕНІН В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ [1])

Портретов Ленина не видно:
Похожих не было и нет.
Века уж дорисуют, видно,
Недорисованный портрет.

(Полетаев).

Постать Леніна — постать світового велетня, постать історична, не могла не відбитися в українській пожовтневій художній літературі. Було б дивно, коли б Ленін — практик і теоретик нашої та світової пролетарської революції, засновник комуністичної партії та й усього світового комуністичного руху, перший керовник пролетарської держави, відомий по всіх закутках земної кулі, оборонець усіх скривджених та поневолених, ворог усякого гніту, — коли б така постать нашої історично-бурхливої доби не привабила до себе творчу увагу наших художників слова. Бо ж творчість навіть найвідсталіших народів земної кулі встигла так або инакше відбити цю постать, присвятивши їй чи то пісню, чи то вірш; уявляють вони собі її часто легендарно, абстрактно, але завжди оточують палкою любов'ю, ореолею вірности та відданости справі всіх пригноблених і скривджених.

Серед арабів, негрів, китайців, індусів ім'я Леніна дуже популярне: народні їхні пісні, примітивна народня поезія уже дала досить яскравий образ Леніна, що цілком відповідає тому, як уявляють ці народи цього велетня, його роботу, його ролю в визвольному рухові трудящих.

Нема чого говорити про популярність Леніна серед тих народів, де відбулася пролетарська революція за проводом Леніна, де минуло вже ціле пореволюційне десятиріччя, де покладено вже перші цеглини соціялістичного будівництва, — тут треба говорити

[1]) Від редакції: Не торкаючись оцінки, що її дає автор творам, згадуваним у статті, редакція вважає за потрібне зазначити, що авторові не пощастило охопити всього матеріялу української художньої літератури про Леніна: навіть поезія в статті не зовсім повно представлена (нема згадки про твори Гео Коляди, І. Дніпровського то-що).

про те, оскільки народи ті широко та глибоко усвідомили ролю Леніна, як керовника їхньої боротьби, оскільки вони уявляють собі ввесь маштаб його впливу на боротьбу трудящих, оскільки ленінізм, як теорія класової боротьби, просякає все життя та їхню творчість. Бо ж цілком певно можна сказати, що в нас немає такого робітника чи селянина, щоб не чули вони про Леніна, про його працю та вагу його в їхньому житті; тут мова може йти лише про те: як знають вони це, оскільки повно розуміють, як глибоко усвідомили.

Підходячи до художньої літератури цих народів, оцінюючи, треба говорити про те, оскільки художньо показано цю постать, чи по-ідеалістичному не прибільшено її або навпаки — чи не применшено її через елементарне нерозуміння ваги Леніна в революційній боротьбі трудящих. Чи показано Леніна, як живу й творчу постать, таку постать, що діло її діятиме серед нас століття, постать, що за десятки років наперед бачила наш сьогоднішній день і накреслювала правдиві шляхи до поступу людства.

Найповніше Ленінову постать відбито в російській художній літературі. Та, це й природно. Кращі письменники й поети російські на власні очі бачили Леніна; зустріч з Леніном не могла не лишити по собі слідів у творчій уяві художника, до того ж Ленін остільки яскрава постать, що навіть окремі найдрібніші риси її повинні як-найрельєфніше виступати перед очима нашими, вони, звичайно, лишаються в пам'яті й художник передає чи то на полотно, чи то на папір. Російські художники мали змогу всебічно ознайомитися з живою та творчою Лениновою діяльністю, відчути на найменшій дистанції всю її велич, силу, та діяпазон, мали, звичайно, повніші, більші й конкретніші матеріяли про Леніна. І цілком природно, що російська поезія дала найповніші образи Володимира Ілліча в поезіях Безименського, Тихонова, Маяковського, у прозі Аросева, Сейфуліної та инших.

Українська художня література трохи пізніше сказала це велике ім'я „Ленін". Перші поезії в українській літературі звязані з замахом на Леніна 1918 р., коли вістки про цей злочин проти Леніна та всіх трудящих, а тим самим і проти революції, проти першої держави пролетарської блискавкою облетіли землю й уразили трудящих, а надто найчутливіших художників. До таких кращих віршів треба зачислити вірш Г. Шкурупія. Переказати цей вірш важко й тому доведеться навети його цілком.

Гадом чорним 18-й рік
оточив Республіку білими:
чехо-словаки. Колчак, Денікін,
Ось кого гнали й били ми.

І раптом стогін радіо в степ,
зойк телефону в місто . . .
Стурбовано кожний Совдеп
жорстокою, печальною звісткою.

Постріл у наші груди
— на товариша Леніна замах,
зрадницька куля в серце Республіки
рана його — трудящих рана.

У світ, у космос, радіохвиль плин:
— Лави міцніше, гостріше зором.
На удар — ударом глибин.
На замах — червоним терором.

І кожний ґудок кричить тепер,
Як світовий робітничий рот:
— Довіку ганебна назва „ес - ер“. . .
Довіку ганебне прізвище Ройд . . .

І скрізь гуд і грюк праці
в країні рікою іскор дощ . . .
І скрізь лунає по федерації:
Хай живе світовий вождь . . .

Читаючи цей кращий вірш — пам'яти В. І. Леніна — не можна не сказати, що тут поет досить образно показав, що Леніна, як проводиря, можна уявляти тільки неподільно звязаним з його великим ділом, з трудящими, що на них він спирався, що для них був проводирем і вчителем.

„Зрадницька куля в серце Республіки:
Рана його — трудящих рана“.

Поет цілком свідомо й тверезо, не розгубившись перед такою несподіваною для трудящих вісткою, накреслив навіть ці завдання, що стають перед трудящими, як класою, в звязку з цим злочином

— „Лави міцніше, гостріше зором.
На удар — ударом глибин.
На замах — червоним терором“.

Правда, тут ми не маємо перед собою живої постаті В. І. Леніна, його портрета, тут ми не відчуваємо його ваги, його місця в системі боротьбі за владу трудящих; тут ми не бачимо Леніна таким, який він був для нас, якого ми його знаємо з літератури публіцистичної, нарешті такого, якого ми собі уявляємо з портретів Очевидно, це не входило в художній план поета і він цього не зробив. Але в Шкурупія є ще й другий вірш, в якому поет уже

конкретніше, художньо, відобразив ролю й значіння Леніна, його вплив на рух трудящих, а так само й наслідки цього впливу.

Діло Леніна ми закінчимо,
Нам зірвати фашистський фрак.
Ми останній шуруп заґвинтимо,
Ми РКП, Комсомол, Спартак.
Майстерня, завод.
Працюй . . .
Серця загартовуй Ленінським духом,
Докінчуй з капіталістами . . . . . .
Агітуй в стоголосий рупор.
Армів!
Кроком руш!
Ленін з нами до віку й завше . . ,
Ім'я це в шепоті вуст
Нам стане побідним маршем . . .

Так само, відгукнувшись на смерть В. І. Леніна, і О. Слісаренко в своїй поезії, присвяченій пам'яті Леніна, конкретно накреслює, що нам робити після смерти В. І., і, не вагаючись, відповідає:

Твердим кроком у майбутнє, сміливо.
Ім'я Леніна веде наші полки.
Леніна померло тіло,
Геній Леніна переживе віки.

І В. Ярощенко спиняється на цьому ж таки:

Ленін умер?
Гірка неправда.
Хіба революція вмерла,
Хіба земної кулі довершився шлях,
Хіба Ленінському паровозу в комунізм
Може стати домовина на путях?

Я. Савченко так само в своїй поезії „Ленін“ спиняє свою творчу увагу на цьому самому моменті:

І от зараз, як завжди — ясно і точно,
За мускулястим льотом
        Твоєї руки,
У пожарі, в прижмурених очах
        Ми бачимо
Твої — і далекі —
Наші віки

Характерно, що для більшости поетів саме цей момент — що робити тепер, коли вмер Ленін, як іти далі, чи не загине здобуте, —

є момент центральний. І всі вони в один голос, не вагаючись, відповідають, що

„Ленін умер — хай живе ленінізм“,

що трудящі прагнуть провадити далі розпочату за Леніна боротьбу, що партія й робітнича класа твердо стоїть на варті інтересів революції та Ленінізму — спадщині після Леніна.

Вигідно відрізняється по силі враження поезія Є. Плужника — поезія ця найкраща від усіх поезій в українській літературі на смерть В. І. Леніна.

Її дозволимо собі навести тут без скорочень, цілу:

Проминуть по днях десятиріччя —
прийде радість инших поколінь,
Але завше
раз
на рік
обличчя
Обгортатиме глибока тінь.

Пам'ятатимуть дорослі й діти,
Хто в цей час в минулому помер,
Через віщо
— всім гудкам гудіти
три хвилини,
як гули тепер.

Але завше в подиху заводів:
— Невмирущий в арміях машин,
Поруч з ними
той,
кого в народі
Уквітчають коротенько —
Він.

І в обличчях радість біль пригорне
В міліонах втілений
не вмер.
. . . І утворять вічну пам'ять горни
З вдячністю, незнаною тепер.
. . . .
Проминуть, мов сон, десятиріччя
болю, крови, боротьби і війн.
Але вічна правда робітнича —
Він . . .

Цей вірш вражає найдужче, художньо найдосконаліший і це визнали всі. Вражає цей вірш не тільки майстерністю, художністю та безпосередньою щиристю, вражає він нас і яскравістю образів, що

характерні для В. І., його ролі та значіння для пролетаріяту й усіх трудящих. Цей вірш без жодних перебільщень заслуговує на те, щоб окремо відзначити його в українській художній літературі про Леніна.

Окремо треба відзначити ще й такі вірші, які хоча й не дають нам уявлення постати Леніна, всієї величи його, не відзначають його ваги, але написані з приводу втрати Леніна й зроблені непогано — ці вірші нагадують Леніна, збуджують повагу до нього та до цієї справи, якій він присвятив все своє життя.

Вірші ці, як і більшість віршів, присвячених Ленінові, бадьорі, упевнені та словом яскраві. Серед таких віршів треба відзначити вірш молодого поета Ю. Дубкова — „Умер наш Ленін“.

Засмагли стомлені вуста
По світу звісткою в один день.
І північ пише всім листа
На схід, на Захід, і на південь.
Хай так. Хай так. Весь світ гуде:
А далі ж як? Ілліч умер...
А хто вперед нас поведе?
І скрізь лунає: — Комінтерн.

Таких віршів українська література має чимало. Серед них можна відзначити, вірші М. Йогансена, А. Лісового, М. Сосюри.

——

В. І. Ленін — це конкретна людина, життя й діяльність його звязані з живими людьми — мільйонами робітників та селян, з конкретними їхніми інтересами. І тому в художній літературі багато є спроб підійти до Леніна, як до конкретної людини, змалювавши його портрет, подати в ньому найхарактерніші риси діяльности цього велетня. Дати щось монументальне ще нікому не пощастило. Завдання надто важке і відповідальне. Таку спробу зробив В. Поліщук в поемі „Ленін“. Сюжет цієї великої поеми запозичено з російської літератури, де маємо більш таких спроб. Але спроба Поліщукові не вдалася; замість Ленінового портрета маємо в поемі тій лише думки про Леніна. Бо ж рядки В. Поліщука нам ще не дають живої уяви про Леніна, про риси його.

Широке лице і заморошки коло носа
різьб'ярені різцем упертости й часу
у різні боки, як проміння.
А очі чорні, з огником,
Маленькі, теплі,
А иноді хитренькі
Під розумним шишкуватим лобом.
З твердістю очей
Глибоко причаївся сміх —
Якийсь і добрий, і суворий.
. . . .

Ленін в українській художній літературі

Голос повний, наллятий силою життя,
Як яблуко у душу певність.
Слова звичайні.
А розкусить — горішок всередині.

В цих рядках бракує головного — „життя“, що надавало б цим спробам змалювати Леніна — динаміки, конкретности, деталів, сили образів, всього того, що дає життєподібність портретові.

Найконкретніше до Леніна підійшов в свойому вірші молодий і надійний поет О. Влизько, давши кілька характерних для Леніна штрихів.

Одна за одною спішать і щезають хвилинки...
І зморшки напружують хвилями горде чоло.
І очі, як леза. Здається, приперли до стінки.
І раптом проллються усмішкою, сонцем, теплом.
. . . .
. . . .
Надвечір.— Удома.— Один.— Телефон.— Установа.
Надія?
— Я знаю.— Голодний.—Там каша,— бери.
Хвилинка, чи дві, пообідав. А далі, а знову:
За працю, за працю. Бо серце штовхає: — гори.

Звичайно, що ці штрихи не найхарактерніші для Леніна, взято їх не з живого життя. Відчути це дуже легко. Але вони обвіяні теплом, повагою й любов'ю. І це надає їм сили враження.

Треба сказати, що всі спроби в українській поезії показати нам Леніна живим, реальним — людиною, досі ще нікому не вдалися.

Можна тільки зазначити деякі більш-менш удалі переклади українських поетів з російської поезії а саме: М. Бажана, О. Шимкова, Г. Шкурупія, М. Семенка, І. Кулика.

Цілком окремо стоять поезії П. Тичини та М. Терещенка: своєю художньою вартістю вони мало характерні для творчости цих двох відомих поетів взагалі.

Окремо треба спинитися на поезії М. Терещенка — „Ленінський заповіт“. М. Терещенко в своїй поезії окремими політичними гаслами малює в нашій уяві Леніна, як керовника політичної боротьби. Поезію збудовано на таких популярних політичних гаслах: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся. Хай живе перемога комунізму. Хай живе світова влада трудящих“.

Намагаючись гаслами схарактеризувати Леніна, треба було вибрати найхарактерніші для Леніна, а саме: його особливу відданість інтересам трудящих, його звязок з ними, його ролю в лавах тієї партії, що він збудував і виховав, єднання робітників з селянами,

диктатуру пролетаріяту то-що. А поет взяв гасла дуже загальні: ті гасла відомі були й до Леніна і мало конкретизують в нашій уяві Леніна.

Коли у полі час орати плугом,
І плугатарська пісня десь лунає лугом,
Найкращий буде для очей трудящих цвіт:
Ленінський заповіт:
„Селянська влада — незаможних влада“.

Художня вартість цих рядків Терещенкової поезії невисока, а політичний зміст цих рядків невиразний: для трудящих, для селянства Ленін виголошував гасло диктатури пролетаріяту, через яку й селянство і всі трудящі прийдуть до кращого майбутнього — до комунізму.

Уваги заслуговує й поезія П. Тичини.

П. Тичина, сумуючи, що вмер „головний титан“, упав у песимізм, не вірить, очевидно, що можна тепер, коли вмер Ленін дійти до наміченої мети.

Кому свою я чисту душу,
До кого душу понесу?
Та ж сама тупість, фарисейство,
Лихварство, підступ і брехня.
І тільки меншість не загасла,
Своїх прапорів не міня.
Тільки меншість певна цілі,
Як скрізь у всі часи, віки
. . . .
Я б не кричав так, я б не кликав—
Не можу крику втамувать.
Бо головного в нас титана
Уже нема, нема . . .

Такий настрій П. Тичини, звичайно, не відповідає загальним настроям трудящих, всього пролетаріяту, для них смерть велетня Леніна це була величезна втрата. Така втрата не могла не викликати загального суму, глибоких переживань, жалю... Але не розпач, не зневіру. Прапори перед свіжою могилою схилились тільки на хвилину, жалібні гудки тривали тільки хвилини... а далі віра в силу колективу, в його майбутнє, в його поступ, впевнені кроки наперед. Такий був загальний настрій трудящих. Цього поет не відбив. Не помітив. Спиняють увагу й такі ще рядки з цього віршу:

І тільки меншість не загасла
Своїх прапорів не міня.
Тільки меншість певна цілі,
Як скрізь у всі часи, віки.

Ленін в українській художній літературі

Ні! Наші часи, наша боротьба аніяк не подібні до боротьби „всіх часів і віків". В нашій боротьбі тільки тому, що за нами була абсолютна більшість, ми перемогли. Наша боротьба, наші часи не мали собі подібних в історії людства, аналогії вона не має, „маштаби" її величезні, боролися в ній „мільйони". Тут Тичинини образи не відповідають настроям наших часів і тому художня їхня вартість губиться, надто під Ленінські дні, коли згадуємо образ В. І. Леніна, його значіння.

Нічого нового не додає й останній вірш І. Ю. Кулика „Карачай", що його вміщено в журналі „Гарт" (ч. 1 — 28 р.)

ЛЕНІН

Він усіх утішав, що плакали,
Чабанам дав землі, баранців,
Він був у кожній саклі —
І в оцій, і в оцій.
У кожному коші. У кожному аулі.
Він був.
Він є.
Він буде.
І його не забули —
Ні гори —
Ні люди.

Сила враження від цих рядків невелика. Такі образи — „Ленін утішав, дав землі, баранців" — до Леніна не пасують. Вони мало змістовні й не відбивають всієї багатогранности Ленінової сили.

Української прози про Леніна, майже немає й надто такої, що заслуговувала б на будь-яку увагу. Її мало і в російській літературі. Осинський („Малюнок пером"), Аросеєв („Постріл")... і все. Та невдалі ще спроби Еренбурга, М. Шагінян... Це й природно. Проза монументальніша форма мистецтва, вона потребує більшої конкретности, реальности, рельєфности; потребує більшої обізнаности з об'єктом, більшого знання матеріялу. Збагнути ж всю постать В. І., усвідомити всю його вагу в нашому житті, — це ще не по силі письменникам, художникам. Постать В. І. Леніна — постать багатогранна, постать — професіонала-революціонера, з багатою ерудицією, сильною вдачею, з могутньою волею. Змалювати цю постать не легко, важко, в ній треба схопити головне, але характерніше.

Художня література і російська, і українська не показала цієї постати на цілий зріст. А те, що ми маємо — це тільки перші спроби.

Века уж дорисуют, видно,
Недорисованный портрет.

А. КАЧАНЮК

ІВАН ЛЕ

(Нарис характеристики [1])

1

Дуже важко писати про молодого письменника, як Іван Ле, що не виявив ще вповні свого літературного обличчя, є поки-що на шляху шукань, хитань — не ідеологічно, але формально-мистецько. Критика в такому випадкові може тяжко помилитися і дуже часто письменникові не помогти, а пошкодити, цеб-то зіпхнути його з несамопевного напрямку в хибний бік, ба навіть в провалля. Так було на початку XIX ст. з таким геніяльним буржуазним письменником, як Гайнріхом Клайстом. Ні, жодний сучасний революційний літератор не повинен підлягати повною своєю вдачею індивідуальним рецензійно-критичним думкам, тільки колективному реагуванню пролетарської маси. В. Стефаник прочитує уперше свій рукопис не всяким рецензентам, а селянам. Так робив і О. Маковей. Критика допомагає, констатує, спрямовує, але не поліпшує літератури. Ця може тільки культивуватися (виховуватися) в широкогромадському житті своєї класи, а в наш час, у нас — пролетарської класи.

2

Іван Ле належить до цієї молодої генерації, що пережила цілою своєю істотою вогонь жовтневої революції й свідомо, чи стихійно вступила на її шлях, щоб і в літературі стати також під піднесений прапор революційности й пролетарськости. Ці два гасла зрозуміла наша нова літературна генерація матеріяльно, тематично: революційний та пролетарський твір такий, що є із життя революції та пролетаріяту.

---

[1]) Твори: 1) Іван Ле. „Юхим Кудря". Оповідання. ДВУ. 1928 ст. 212.
2) Іван Ле. „Танець живота". Оповідання. ДВУ. 1928. ст. 159.
3) Його ж уривок з повісти „На шляху" Червон. Шлях" 1927 (№ 7—8).
4) Другий уривок „Чорна сестра". Життя й революція. 1928. III.

Іван Ле

З приходом мирного будівництва цей погляд ширшає, а саме, що кожний мистецький матеріял може бути революційно-пролетарським залежно від точки класового погляду. Цей процес шукання за ширшою тематикою відбивається також в творчості Івана Ле. Він починає, як і багато инших, ще з часів 1905 року (опов. „Розбійники"), з часів громадянської війни (повість, „Юхим Кудря"), малює після революційне село („Змичка", „Трахтар", „Новоявлена", „Безпорядки", „Щаслива путь" і т. д.), дає картини із суто робітничого життя („Ритми шахтьорки"), із життя післяреволюційної інтелігенції („Любисток та чемериця", „Танець живота"), врешті шукає орієнтальну тематику з узбекського життя (уривки з одного цього самого роману — „На Шляху" та „Чорна сестра").

В порівнянні з дореволюційними часами літературна тематика сучасних українських письменників стає багатша, ширша, в соціяльній проблематиці інтернаціональна, що із становиська робітничого читача вповні зрозуміло.

(До питання, що любить робітник читати, див. нім. статтю: „Was liest der deûtsche Arbeiter", von Karl Kassow" — Що читає німецький робітник, написав К. Кассов в журналі „Literatur" 1927. 9. Обговорення цієї статті в „Печать и револ." 1928 кн. III).

3

Нове революційне покоління, що увійшло тепер в літературу, не мало вже змоги жити давнім індивідуальним життям, не мало, так би мовити, своєї молодости в тих рямках, які надає мирне життя. Воно мусило зразу стрястися від всього старого хламу та із запереченням свого особистого життя станути на шлях класової свідомости. Цей перехід від старого самопочуття до колективного — класового не може відбитися негайно, але вимагає певних переживань та довшої доби — не тільки з боку цілого колективу — класи, але й окремих одиниць. Пролетаріят мусить бути класою не тільки проти капіталу, але також для себе самого. Цей процес переходу до групової особистости нині відбивається в літературі у різних формах страждань героїв, та в сумовито-ліричних випадах авторів.

Пригляньмося до героїв Івана Ле. Конфлікт їхніх страждань, їхнього горя, це особиста молодість при зустрічі з новою колективною силою класи. В повісті „Юхим Кудря" центральною особою все-таки не є старий батько Кудря (як, може, хотів автор), а молода його дочка Одарка, яка страждає тільки через те, що не може зрозуміти нової революційної сили пролетаріяту й тісно звязана старими буржуазно-патріярхальними почуваннями із своїм

батьком — куркулем Юхимом. Коли Данило сповіщає, що комісар її любить, вона каже:

„Я дякую комісарові, але, мабуть, не зможу я його покохати...

Хоч він і не поганий і не дурний, але ж...

Одарка зачарована стояла біля хвіртки. Коли б хоч на мить освітити промінням оце змучене лице, що ще покращало від горя. Яка мука відбивалась на ньому, мука боротьби невідомого почуття з класовим батьківським норовом...— (стор. 29. „Юхим Кудря“). Оце „невідоме почуття“ таки врешті перемагає і стає свідомістю пролетарської класи. Цей конфлікт зустрічаємо й в інших особах:

Молодій Оксані також не дозволяють іти за новим життям, але вона „уривками, крадькома бігала на репетицію, хапалася за газети й мов крадену малину ковтала очима її рядки, її багату розмову до неї, до Оксани, малограмотної“... („Трахтар“).

Марійка кохає червоноармійця Пилипа, але, як дочка багатого куркуля, все-таки вагається вийти за нього заміж. Як всюди, так і тут нова суспільна сила перемагає і Марійка рятує Пилипа від релігійно-сфанатизованої маси, хоч сама через те мусить погибати. („Новоявлена“).

Наталка також дочка багатія, покохала комуніста Кирила й мала від нього дитину. Батько її проганяє. Кирило відходить. Вона мріє далі про нього „Три роки викохує їх (мрії) Наталка, що-дня, що-ночи пересипає їх, перевіряє. З цих дум своєї молодости сплітались вінки селянського дівоцького щастя.— Чи було ж воно, справді в неї з Кирилом?— Ні, не було“. Цей конфлікт молодечого серця відбивається тепер в протилежному напрямкові, це є — в Наталці. І, пізнавши несталий характер Кирила, вона вже не вертається назад, а йде вперед. „Тепер вона почне вже жити. В неї, крім усього іншого, є Омелечко, є комсомол, є близька рідня Орина в Крайгороді...“ („Щаслива путь“).

А скільки мусить пережити під напором цього конфлікту Мелашка („Будні“, або в другій збірці це саме оповідання під з. „В одну ніч“).

Безіменний герой оповідання „Любисток та Чемериця“ виходить із свого упадницького песимістичного індивідуалізму аж тоді, коли пізнає класового ворога. „Ні, тепер я вмирати не хочу. Моє життя зробилося потрібним, що хоч пізно, а таки скрутити роги злісному режисерові отієї ворожої мелодрами“.

Подібні слова міг би також сказати й заробітчанин Андрій, якого серце виривається врешті від особистих злиднів і спливається з колективною піснею про шахтьорку („Ритми шахтьорки“). Підхід автора до всіх своїх героїв матеріялістичний, як справжнього пролетарського письменника. Загальний акорд — бадьорість молодости.

4

В творчості Івана Ле яскраво освітлюється сучасна епоха в боротьбі двох світоглядів: старого — буржуазно - індивідуалістичного та нового — пролетарсько - громадського. І всюди в нього, як у свідомого пролетаря, перемагає новий світогляд, всюди зазначена вищість суспільної сили пролетаріяту, та його великої історичної ролі, хоч мистецькі засоби, щоб це виявити, не всюди однаково цінні. Тенденція автора виходить часто грубо. Значить, автор не переконує читача об'єктивною художньою правдою, а особистими словами.

Не говорить картина сама із себе, а висовується особисте обличчя автора. Такий епічний твір переконує далеко менше. Візьмемо до цього яскравий приклад — опов. „Любисток та Чемериця“, що написане у формі листа. Герой цього листа збирається покінчити своє життя самогубством. Для цієї мети виходить в сад і тут зустрічається з проституткою. Іде до неї на кватиру й тут врешті дізнається, що вона, як дочка царського полковника, належить до контр - революційної організації, щоб розкладати моральний стан компартії.

І аж тепер пізнає герой свою мету життя, відкидає думку самогубства, вступає до ДПУ, щоб боротися з контр - революцією. Можливо, такий випадок був, але він не має масового значіння. Письменник не може виривати з широкого життя одиничного факту, бо, вириваючи його, тим самим його генералізує, підносить до загальнішого суспільного явища.

Також і в інших творах автора виходить ця вповні зрозуміла й оправдана пролетарська тенденція, але виходить вона в якомусь буденному шаблоні, а не в художньому картинному оформленні. В прегарному уривкові „На Шляху“ герой узбек - комуніст, Саїд, так оформлює психічне становище свого кохання:

„Тяжка, справді, оця партійна дисципліна в часи такого солодкого кохання, як перший хміль невинного юнака. Партійцем гарно бути в часи повстань, коли ще незрушене завзяття шукає неспробуваних просторів. Гарно бути й коли почуваєш себе переможцем, стоючи над долиною бійки. По правді кажучи, не погано й під скруту — є надія, підтримка. Але закоханому та ще й у таку тонкошкіру горячокровну самицю, партійність — тягар“...

Безперечно, що для узбека конфлікт його традиційно - релігійного світу з новим прогресивно - матеріялістичним є великий та вповні зрозумілий, але аж надто шаблонно виявляти його в мистецькій формі, як конфлікт між партією й коханням.

Ще один малий приклад в оповіданні „Новоявлена“, як автор іноді підкреслює свою тенденцію, навіть там, де вже цілком непотрібно. Марійка стоїть під важким тягарем конфлікту старого традиційного світу і свого природного кохання до комуніста Пилипа. І ось в момент, коли старі сліпі фанатики, ідучи з іконами, кидаються на Пилипа й хочуть його вбити за те, що він не скинув шапки (автор змалював картину яскраво, свіжо й високохудожньо), Марійка в той час стає проти релігійних фанатиків, розбиває об землю ікону, рятує Пилипа, і хоч сама гине з руки матери, її моральна ідея нового прогресу ясно й вповні перемагає. Але автор все-таки закінчує свою імпозантну картину буденним трафаретом із старим сентиментальним забарвленням:

Марійка, конаючи, говорить:

— „Пилипе, голубе... Нема бога... вмираю...

— Нема, Марійко. Нема й не було, голубко...

— Прощай... ледве вчув і занімив поцілунком ніжні губи, що ледве ворушили останні слова...

Вона, вмираючи, любила більшовика...“

5

Молодість з її хвилевим похмуренням і знов новим блиском і поривом — оце найважливіша риса творчости Івана Ле. Всі його головні особи, це не старці, не „бувші“ анахорети, не інтелігентські страдники якоїсь космічної ідеї, не зачинені в собі осібняки, з наївно-філософськими гримасами, а люди сучасні, молоді, що йдуть за пульсом нової соціялістичної епохи. І тільки на боці цих молодих людей лежить симпатія автора.

За ними й разом з ними він ступає вперед хоч шлях може бути дуже важкий. Але всюди є ще рятунок, всюди вихід до чогось кращого, що має принести нам історична місія пролетарської класи. Погляньмо тільки з цього боку на оповідання „Камінний Мірошник“, що з огляду психологічного оброблення, як і композиційної архітектоніки належить до кращих творів автора. Молодий ще Остап (у автора, як вже зазначено герої здебільшого молоді) вертає з німецького полону й весь свій досвід, що придбав серед вищої цивілізації, хоче тепер пристосувати у своєму селі. І які вже тут не ставляться йому перешкоди. Уперше голод — забирає йому жінку, діти, підкошує йому самому сили, далі насмішки, глузування старих куркулів, що він з каміння хоче хліб виробляти, але Остап все-таки не перестає думати про фосфоритне угноєння. Нарешті падає на нього найбільше нещастя: його підозрюють, що він убив

попа, і заарештовують. (Такого нещасно-сумовитого закінчення автор не любить).

Після якогось часу виявляється вся правда що до вбивства попа і Остап виходить на волю ще з більшою силою та енергією до праці. Яка ж радість обгортає серце Остапа, коли дізнався, що вже в його селі збудовано фосфоритний завод. „Чи ж можна йому, Остапові, просидіти тепер у місті, коли мрія його, давно ждана тепер лоскоче людський зір будівлями, машинами, пасами". Він, колись висміяний, камінний мірошник, стає тепер директором заводу й працює для піднесення цивілізації. Сконцентрованою дією, ліричним здоровим захопленням автор уміє держати читача в напруженні.

Наталка в оповіданні „В одну ніч" здавалося б, що вже ніколи не вернеться до своєї молодости, але життєрадісна сила й тут перемагає. Вона знаходить нову мету — в суспільній роботі: „Вперше за три роки тепер вона почула себе найкраще. Почула себе вільною від отого гнітючого ждання, від отих докірливих передвісток, що труїли життя".

Аналогічний зворот відбувається й у житті Одарки в повісті „Юхим Кудря". Гинуть пригноблені й зневірені тільки ті, що живуть цілою своєю істотою в старому буржуазно-індивідуалістичному світогляді, як наприклад — балерина Гайзер в оповідані „Танець живота". Оптимізм автора (бо саме оптимізм може бути перш за все властивий сучасним революційним письменникам) вливає в читача безмежну радість до праці, ініціятиви, витриманости, безмежну любов до людини, безмежну віру в перемогу молодости.

На сучасну хвилю глядить автор, як на „велике тремтюче життя" („Танець живота"), що поглочує старе і висуває нове. Погляд його задивлений в майбутнє. З минулости згадує тільки те, що прожилося. „Минули, пролинули кілька років. А здалося, що віками їх треба лічити. І пройшли. А згадувати й про них все ж хочеться, бо ми родилися в роки („Камінний Мірошник"). Так, молодість не запускає маріннями далеко в минуле, згадує (бо мусить згадувати) хвилинами прожите й знов летить радісно в прийдешнє, руйнуючи й топчучи за собою все гниле старої епохи. Узбек Саїд, в уривкові „Чорна сестра", споглядаючи на будівлі узбекських жерців, каже:

„Так ось вона де, темрява нації, гніздечко собі вимостила й висиджує свій плід злочинний. Оце багно Мозар-Дихана пустити з димом по вітру мало! Його в повітря висадити і, зрівнявши свинорії тракторами, в три хрести зорати. Кукіль, що скільки літ ще й після буде пробиватись на оцій ниві, сірчаними отрутами труїти,

аж доки не вродить добре сім'я, що націю зрівняє з вільними народами"... („Чорна сестра" ст. 50).

Це говорить молодість, нова молодість післяреволюційного узбекського народу. В цьому останньому творові автор вже говорить слова з глибшим переживанням. Але й тут, як і до всіх інших творів, можна пристосувати улюблене мотто Я. Савченка, яке автор вибрав до другої збірки своїх оповідань.

„Що-дня ж і молодістю й громом
Шумить, вітаючи нас, вік!"

6

З цієї юнацької, внутрішньо неспокійної творчости Івана Ле, що є відгомоном пробуджених сил широких трудящих мас українського народу, випливають рівночасно всі позитивні й негативні властивості що до оформлення матеріялу, стилізації та композиції. По-перше автор не приступає до свого відтворчого об'єкту з належною рівновагою, та спокоєм, як належить епікові, не вичікує довшого перетравлення свого сирого матеріялу, а відтворює його із захопленням особистої емоції.

Відціля й пливе ця декоративна стилізація психічних станів, напр.: „Подивилась заплаканими очима й зірка надії зайнялась глибоко в серці, що гаряче билось до життя" і т. ін. Ця рефлексована декоративність відбивається найчастіше у автора в описах природи, напр.: „Бадьоро текли річечки балками, проціджувались під торішнє сонячникове коріння й полохливо ховались під дужим сонцем, що сварилося, жартуючи з неба. Низався час із днів у справжнє намисто" і т. д. Або:

„Обтьопані клапті хмар, гнилі, холодні, мовчазні плещуться що-дня, кудись поспішаючи, й квасять приплюснуті над Дніпром села холодними сльозами" (Приклади із пов. „Юхим Кудря").

Автор любить картинність, любить згущення барв. Це надає часто-густо творові глибоко ліричного тону. Ліризм автора без будь-яких песимістичних настроїв. Це ліризм юнацький. Коли брати імпресіонізм та експресіонізм тільки як певні форми кожної творчости, то у автора перевищує сила внутрішньої, але примітивної „експансії" (expresio), імпульсивного ліризму. Тут буде зрозуміло, чому автор вибирає за героїв до своїх творів здебільшого женщин; женщин молодих з гіркими переживаннями. Лірично-сентиментальними тонами забарвлені всі майже твори й подібним тоном кінчаються.

Ось кінець повісти „Юхим Кудря" такий: „А піски. Їм однаково Аби вітрець ворушив осокоровими листочками та їх слав рівненькими

рядками... Нехай собі"... Оповідання „Ритми шахтьорки" кінчаються піснею, що „стелеться надіями по шляху". Ясно, що автор любить пісню, любить всаджувати її до своїх композицій Ліризм Івана Ле — примітивний, без глибшого пережиття, без глибших рефлексій — значить впливи примітивного села на його молодість тяжать на ньому в переважаючій силі.

7

Дальшою характерною рисою в творчості Івана Ле є уміння відчувати й виображувати життя й світ контемпляційно, це є в певних конкретних картинах, через які змагається вся дія. Це не є та диспозиційна епізодичність сучасних буржуазних письменників Европи й Америки, що приймають деякі наші письменники (напр., Смолич), але в Івана Ле це природна здатність картинного світовідчування у рямках якогось наївного реалізму.

Це зрозуміло, бо він підлягає більше впливам природи села, ніж індустріялізаційного життя міста. Через те і в нього — та конкретність, краса природи, картинність. Повість „Юхим Кудря" — це неначе кіноматографічна стрічка одної дії, через яку пробігають невиразні постаті. Автор, отже, не задумується над характерами осіб; він подає картинну дію, малює ситуацію. В оповіданні „Ритми шахтьорки" є таких дві картинки: розмова Андрія і гурт з шахтьорською піснею. „Камінний Мірошник" — це також поодинокі картини, з яких автор навіть подав диспозицію: 1) Вдача, 2) Присмерки, 3) Подія, 4) Сіріло, 5) Камінний мірошник. Таку диспозиційну картинність можна пристосувати майже до кожного з його оповідань.

Поодинокими такими малюночками, які так і стоять перед нашими очима — є: „Змичка", „Трахтар", „Агрономша", „Розбійники", „Безпорядки". Інші оповідання це вже довші стрічки, які пробігаємо більше очима, ніж рефлексією. Деякі лишаються перед нами досить довго й залишають сильне враження. Наприклад, дві картинки в оповіданні „Новоявлена". 1) Коли молодий парубок Пилип кидається в коловорот рятувати Дем'яна й Гальку, 2) коли фанатична юрба кидається на Пилипа. Для більшої конкретности зацитуємо перший приклад:

„Дем'янів човен раптом рвонув під кручу, вдарився — бортом у застарілу корчу й мелькнув носом догори просто в коловорот. Мент був надзвичайно напружений. З усіх човнів бачили нелюдський переляк Гальки, що їхала з Дем'яном, і разом ойкнули, коли вони шубовснули у воду, накриті човном..."

Пилип прожогом схопився. Кинув весла й, несамовито зірвавши з себе одіж, шубовснув з човна у воду, де пінився коловорот. Марійка несамохіть глянула й якось мимоволі прикувала дівоцький зір на оцім дужім, молодім парубоцькім тілі, що стрімголов мелькнуло з човна“... і т. д.

Автор подає такі малюнки (звичайно, на кількох сторінках друку) з надзвичайним захопленням, з великим добором слів, барв, ліній, руху, так що після якогось часу в пам'яті читача затирається блідне, ба й зникає дія, а залишаються тільки поодинокі образи. Такі враження роблять всі його твори без винятку. В останніх уривках його роману „На Шляху“ й „Чорна сестра“ з райдужним орієнтальним забарвленням це виявляється, може, найбільше. Автор тут неначе на своєму рідному ґрунті, захоплений орієнтальною подією, як всі европейські романтики поч. XIX ст. Але Іван Ле не творить романтичного світу; романтизм у нього — це тільки барва для урізнороднення того важкого реалізму, перед яким автор ні на мить не заплющує очей.

Ось де поезія:

„Саїд спускався своїм конем з Узгір'я Чадацького. Тривожив його думки клекіт Чадацьких водопадів. У таку годину тільки жіноцтво Чадацьке схоплюється від сну і доки досипає Чадак світанкові сни — купаються в холодних бризках Чадацького шумовиння.

Щоб не застати матір за таким туалетом, Саїд поїхав під горою в край Кишлака, де б Чадак можна переїхати у брід на сірім. Поскучали ж бо обидва вони за його гомоном, за його прозорими хвилями. Над зеленим Чадаком здіймався туман, повитий музикою численних водопадів. Конячка мовчки швидкувалася до знайомого вже їй броду...

Звівся за останній перевал до берега й завмер. Під самим берегом стояла по коліна у воді, як мати народила, молода узбечка. Заплетене у безліч смуг волосся, мов гадюки, спускалося за пояс. Переляканий вид говорив, що дівчина не знає, що далі діяти. Як тримала руки на воді, ніби пливти збиралася, так і скам'яніла. Тільки тряслися, немов від холоду, стрункі ноги“. („Чорна сестра“)

А тут реалізм:

„Саїд тремтів бажанням здійснити Голодностейську проблему. Заселити нові, народжені землі Комунами, запровадити разом з бавовняними та текстильними фабриками, культуру, і вони знищать темряву“ („Чорна сестра“).

Узбекська романтика Івана Ле — це тільки давня, ця сама картинна декоративність.

Безумовно, що від неї випливають також і всі хиби. Такою хибою у Івана Ле є брак мистецької пов'язки поодиноких малюнків

В нього немає загального композиційного оформлення, нема сконцентрованої будови, стиснених ліній форми. Це виявляється різко у його довших речах, як :

„Юхим Кудря“ „Будні“. „Танець живота“ і також в останніх уривках його орієнтального роману.

8

Резюмуючи наші нотатки що до ранніх літературних прояв Івана Ле, треба сконстатувати, що бідняцько - селянські шари вплинули найбільше на його ідеологію, його творчість. Визначається його творчість в загальній формі — матеріялістичним відчуванням і сприйманням життя. Своєю вразливістю відчуває борню й змагання своєї класи, все „тремтіння“ (як сам називає) сучасного життя, задивлюється в могутні ідеї нової соціялістичної епохи. Перехідна доба відбивається в його творчості в різких ліричних зломах, класових конфліктах; пролетарський оптимізм вказує нове майбутнє, куди він летить всім молодечим запалом, нехтуючи іноді мистецько - формальний бік. Обдарований бистротою обсервації, контемпляційною (картинною) здатністю відчування дає гарні реальні картини із сучасної доби будови соціялізму, але всі вони мають характер більше молодечого наївного реалізму — без поглиблення й мистецького композиційного оформлення, що є характерною рисою взагалі молодого покоління. Ця неспокійна, незрівноважна молодість є не тільки головним моментом, але й головною рисою творчости письменника. Він належить цілою своєю істотою до революційної молодої генерації, що не йдуть повільно, а спішать - летять... Цей поспіх не дає змоги дати якогось глибоко - задуманого твору. Всюди доволі легкі уривки епізоди й бліді постаті. Остання його річ „Чорна сестра“, що визначається глибшим задумом, більшою оригінальністю стилю — дає повні надії, що Іван Ле при більшій сконцентрованій праці — займе одне із поважних місць серед сучасних українських прозаїків - реалістів.

БІБЛІОГРАФІЯ

А. Клоччя. „Ш а х т а р с ь к е". Оповідання. Вид. ВУСПП.

На епіграфній сторінці стоїть: „Року революції VIII, IX, X". Збірка містить твори молодого письменника перших трьох років його творчости. Що - правда, не все, писане за цей час, увійшло до даної книжечки, але все ж А. Клоччя не належить до особливо продукційних письменників. До цього, безумовно, спричинюється й те, що цей автор виступає ще й як літературний критик і вже тепер важко судити: хто превалює в його творчості — критик чи письменник.

Пройшовши школу молодого київського „Г а р т у" й потім „М о л о д н я к у", А. Клоччя скеровує свою творчість за домінатною ідеологічною лінією цих організацій і тому його ідеологічне обличчя, як письменника пролетарського, для нас цілком ясне.

До всієї збірки автор узяв епіграф із В. Еллана:

„Сонце сходить . . .
— Добрий ранок, сонце!
Ще один бадьорий день приходить,
День життя, роботи, боротьби".

Цим схарактеризовано зміст книги в загальних тонах: о п т и м і з м і н е в п и н н и й р у х н а ш о г о б у д і в н и ц т в а. Наш день — „роботи й боротьби" становить тематику всіх п'яти оповідань. Перше з них „Н а п е р е х р е с т і" відмінне від інших своєю темою. Автор бере в основу фабули історичний факт 1919 року — денікінський розстріл двох піонерів української пролетарської літератури: Гната Михайличенка й Василя Чумака. На підставі досліду матеріялів з київських архівів А. Клоччя пробує точніше висвітлити цю подію, вказуючи правдиву адресу перебування тоді цих діячів, місця їх скарання й адресу денікінської контр - розвідки. Правда, авторська фантазія трохи примітивізує своїх персонажів, будуючи їх психологію часом на один кшталт:

„В кожного болюче стиснулось серце. Мов оцими вістрями багнетів їх зараз прокололи. Захотілось жити, і кожному з трьох здалося, що він тільки що народився" (стор. 22).

Все ж цей нарис по при всіх його хибах і оригінальний і цікавий своїм задумом і непогано поданий.

Кілька слів що до тематики останніх чотирьох оповідань.

Всі вони написані на соціяльні теми, що розгортаються на побутовому тлі українських шахтарів. В етюді „Ш а х т а р с ь к е" робітник Іван згадує, як він воював на фронті громадянської війни. Останні три: „Д е с я т ь т и с я ч", „В а п н я к", „Н а 117 с а ж н і" мають одну тему: боротьба шахтарів за продукцію свого виробництва. При чому завжди на підприємстві об'являється якийсь „спець", що переводить справу економічної контр - революції. В „Д е с я т ь т и с я ч" — це десятник, що намагається зробити вибух у штольні. Кілька років тому він був царський офіцер. Його походження таки викривають робітники. В оп. „В а п н я к" цю ганебну ролю виконує „техкер" — інженер Устинов, що, звичайно, був поміщицький синок і петлюрівський офіцер. Він намагається зовсім закрити підприємство, скориставшися із скрутного його становища. Наприкінці оповідання його те ж викривають робітники, ну і, очевидно, вживають відповідних заходів.

В найсильнішому в книжці оповід. „Н а 117 с а ж н і" в подібній ролі виступає

техкер Шатіл. Він навмисно витрачає нераціонально й без того вбогі асигнування. Але молодий робітник Хмиз без будь-чиєї допомоги знаходить багаті поклади галок і шахту знову забезпечено роботою.

От власне з цією темною силою в образі якогось спеца й провадиться ввесь час боротьба в цих трьох оповіданнях. Така фабульна подібність не свідчить за багатство життьових вражінь молодого автора.

Проте, заслуговує на увагу спроба А. Клоччя подати й розробити робітничу тематику, ще дуже мало розроблену сучасними письменниками. Завдання це надто важке навіть для досвіченого письменника майстра, бо майже немає в кого цієї справи повчитися. Наприклад, як можна у важкій мірі запроваджувати до твору діялог, коли справді мова нашого робітництва надто покалічена русифікацією; певної штучности тут не обминути. Цим можна пояснити, чому в А. Клоччя зустрічаємо робітничий діялог такого зразка: „Тепер товариші, до праці. Ніякого припинення й скорочення!“ (підкреслення скрізь має. Л. С.). Ось чому, виправляючи мову робітників, А. Клоччя рівняє її з мовою українізованого службовця. Це є хиба, що випливає з труднощів взятого завдання. Але збірка має і такі хиби, що постали в наслідок певної неохайности автора, хиби, що їх легко позбутися, перечитавши уважно свій твір іще раз. Наприклад, в опов. „На 117 сажні“, що має всього коло 25 невеликого формату сторінок, діють тринадцять дієвих осіб, що їх прізвища навіщось називає автор. Можна, звичайно, і більше брати дієвих осіб, але треба ж давати їм раду. А так оповідання втрачає від того, що в очах читачеві рябіє від їх імен. Тим більше, що всі вони надто одноманітні: Миронів, Єфимов, Бондарьов, Оксана, Іван, Душам, Шатіл, Швець, Королевський, Довгий, Салюк, Мільйон, Хмиз. В уяві читача від них — плутанина й зайве напруження пам'яти. Хіба обов'язково потрібно називати прізвища всіх, навіть другорядних і третерядних осіб?.. Це ж саме можна закинути авторові й що до інших оповідань, хоч і в меншій мірі.

Композиції оповідань цілком бракує певного прийому, стрункости. Домінує мотив „непізнавання“. В таких речах, як „Шахтарське“ або „Десять тисяч“ композиція в такій мірі покручена й безпорадно заплутана, що читач мусить не аби-як напружитися, щоб збагнути — в чім же власне суть. А дійшовши самої сути оповідання, нічого цікавого, знаменного не знаходимо... Навіщо було заплутувати?

Ще треба закинути авторові в нецілковитому засвоєнні української мови. Непоправна чи кострубата синтакса й небездоганна лексика чорніють брудними плямами на тексті.

Всі ці хиби певною мірою врівноважує в позитивному дійсно пролетарське ідеологічне спрямовання збірки й незвичайно актуальний для сучасного читача зміст.

Л. Смілянський

ХРОНІКА

НІМЕЦЬКИЙ КОНГРЕС ПО ЕСТЕТИЦІ ТА МИСТЕЦТВОЗНАВСТВУ

(Галле 7—9 липня 1927 р.)

Жодна країна не зробила в галузі естетики та мистецтвознавства так багато, як Німеччина. Фактично вже друге сторіччя саме цій країні належить геґемонія у вище названій галузі. Правда, часи великих естетичних систем Канта, Шелінга, Геґеля вже давно пройшли і тепер в „країні поетів і мудреців“ панує такий же безпросвітний еклектизм, як і всюди в буржуазних країнах.

Еклектизм віяв із усіх докладів конгресу і в першу чергу із програмового доклада ветерана сучасної німецької естетики Макса Дессуара на тему: „Історичний та систематичний розгляд мистецтва“. Якби не цікаві були проблеми, що їх змагався вирішити М. Дессуар, вони не були ним вирішені. Докладчик повторював за Теном твердження про зависимість мистецтва від оточення, клімату й раси, доказував наявність і манетних законів мистецтва і необхідність суміщати систематичну методу вивчення мистецтва історичного і все це завершив шпенаглеріянською тирадою про і раціональність та ·непізнаваємість історичного процесу.

Не краще удалось Дессуару з'ясувати проблему про ролю особи в мистецтві і вже зовсім не вирішеним залишилось третє головне питання, що його поставив Дессуар, а саме — чи існує прогресивний розвиток в мистецтві. Поетична метафора про те, що кожна „зірка має свій власний шлях, але це не мішає сузір'ям мати свої закони“, якою докладчик закінчив свою доповідь, навряд чи вирішає це важливе питання.

Загальним проблемам естетики було присвячено ще пять доповідів, а саме:

1) Пауль Менцер: Мистецтво і виховання.

2) Пауль Франкль: Роля естетики в методі науки про дух.

3) Ґергардт Роденвальд: Значіння періодів в історії мистецтва.

4) Вільгельм Вебер: Мистецтво та історія.

5) Еміль Утіц: Новий реалізм.

Особливо цікавим був послідний доклад. Еміль Утіц направив свої удари проти експресіонізму і доказував, що майбутнє належить новому реалізмові, який повинен використати й опоетизувати всі новіші досягнення техніки, але не відказуватись і від того грандіозного розмаху, що так характерний для експресіонізму. Цей поворот до реалізму дуже характерний для сучасної Німеччини, яка переживає бурхливу епоху реконструкції і раціоналізацію своєї промисловости.

Цей новий реалізм має дещо спільного з нашим пролетарським реалізмом, хоч класова основа обох різна, вірніше діяметрально протилежна. Утіц тільки тому проти імпресіонізму, що послідній змагався знищити капіталізм. Він хоче поставити „новий реалізм“ на службу тимчасово стабілізованому капіталізмові. Ми чекаємо від пролетарського реалізму правдивого, художнього й доступного пролетаріятові способу висвітлення й опоетизування епохи соціяльної революції та будування соціялізму. І тому доклад Утіца цікавіший за інші на конгресові, та ще більш цікавою обіцяє бути в його велика наукова робота: „Die Ueberwindung des Expressiónismus“ яка виходить на — днях і є більш обширним розробленням проблеми, порушеної на конгресі.

Але наряду з загальними проблемами, конгрес посвятив дуже багато уваги двом спеціяльним проблемам естетики, а саме проблемі ритму й символу.

Ці два пункти до праці конгресу вимагають окремого освітлення, і тут ми обмежимося лише переліком доповідів на ці теми, щоб вказати на широкий діяпазон і всесторонність у підході до цих проблем:

I. Проблема ритму:

1) Т. Ціген: Ритм загально-філософського погляду.

2) Д. Катц: Почуття вібрації на ритм.

3) А. Ван — Шельтен: Ритм в етнологічному освітленні.

4) Г. Безеке: Про красу німецького віршу.

5) Р. Віттзак: Ритм і декламація.

6) Р. Вальтерсгаузен: Ритм в музиці.

7) Г. Прінцгорн: Ритм в танку.

II. Проблема символа:

1) Е. Кассірер: Проблема символа та її значіння в філософії.

2) Р. Торнвальд: Символ в світлі етнографії.

3) Ф. Штріх: Символ в мистецтві слова.

4) В. Дрост: Форма, як символ.

5) А. Шерінг: Символ в музиці.

Почувається струнка система вже в самому розподілі тем між окремими вченими, що вказує на серйозну підготовку до конгресу та вміння його організаторів зосередити увагу десятків учених на найбільш актуальних і вимагаючих розробки проблемах.

С. Ф.

НАСЛІДКИ КОНКУРСУ НА ЮНАЦЬКИЙ РОМАН

9-го квітня 1928 року відбулось засідання Журі оголошеного ДВУ конкурсу на юнацький роман і повість. З одержаних 11 (одинадцяти) рукописів ухвалено до друку три, а з цих трьох премійовано два. Першу премію (1.500 карб.) призначено Гр. Епіку — автору повісти „Без ґрунту", другу (500 карб.) — Олександру Соколовському — автору роману „Перші хоробрі"; до друку без преміювання ухвалено „Кучеряві дні" І. Кириленка.

Усі інші романи й повісті знято з конкурсу, і автори можуть їх одержати або безпосередньо, або написавши листа до ДВУ з зазначенням адреси.

„ФОТО ДЛЯ ВСІХ"

Актив харківських фото-аматорів і фото-робітників минулого ще року порушив справу видання масового фото-журналу.

Принципово справу було тоді ж розвязано, але ж практично перейшли до видання журналу лише тепер, коли за це взялася „Роб. Газ. Пролетар", за підтримкою зацікавлених радянських і громадських організацій і в першу чергу Наркомосвіти та ХФТ.

Журнал виходитиме починаючи з червня цього року що-місяця розміром поки-що на два друковані аркуші з численними ілюстраціями. „Фото для Всіх" розрахований на задоволення інтересів та запитів масового фото-аматора, фото-кореспондента та фото-робітника — провадитиме роботу на основі діяльного звязку з читачем — індивідуальним та колективним, об'єднаним у фото-гуртки.

Редакція розпочала вже зібрання матеріялів літературних та ілюстративних і провадить переговори в справі організації редакційних представництв у Київі та Одесі — двох найбільших після Харкова осередках української фотографії. Дбаючи за як-найповніше освітлення українського фото-життя, редакція закликає всі українські фото-організації, гуртки та й окремих фото-аматорів не відкладаючи звязатися з нею, подати відомості про місцеве фото-життя та місцеві потреби.

Докладні відомості про стан виходу першого номеру журналу, з умовами передплати та поширення вміщені будуть на сторінках „Робітничої Газети Пролетар".

У всіх, справах що стосуються журналу „Фото для Всіх", зголошуватися на тимчасову адресу редакції: м. Харків, Сумський пров., № 5 „Робітнича Газета Пролетар" — „Фото для Всіх".

ЗАКОРДОННА ХРОНІКА

✽ Цими днями вийдуть з друку у Берлінському видавництві „Спомини“ М. Горкого.

✽ В Берлині у „Neus Deûtsche Verlag“ вийшла німецькою мовою книга „Трансваль“ збірник новел сучасних радянських письменників.

✽ 70-річний Андре Жид, один з талановитих художників сучасної Франції, за останній час все частіше береться за соціяльні мотиви. У „Фальшивомонетчиках“ (1926) він зо всією щирістю ставив питання про кризис молодого покоління капіталістичної Франції. В „Конго“ А. Ж. виступає проти колоніяльної політики сучасної Франції.

✽ Луї Гюйу виступив з першим своїм романом „La Maïson du penple“ (Дом народу). Цей твір носить автобіографічний характер, малюючи дитинство пролетарія, картини соціяльної боротьби. Для Франції, де соціяльних художників мало, видання цього роману є помітна подія.

✽ Німецький письменник Егон Ервін Кіш написав книгу про подорож по Радянському Союзу під назвою „Царі, попи, більшовики“. Автор надзвичайно точно та докладно описує радянське життя, малюючи лише зовнішні риси явищ. Він розповідає про патріярха, що живе в якійсь-то хаті, коло Арарата, про те, як в Баку печуть хліб і т. ін. Книжка цікава та користується успіхом серед читачів Німеччини.

✽ Французьке видавництво Галлімара, що видає серію „Vie des hommes illustres“ (життя відомих людей) видало тепер книжку „Життя Гете“, написану проф. Ліонського університету Ж. М. Карре.

✽ Панаїт Істраті повернувся до Радянського Союзу й живе тепер в Одесі, працюючи над сценарієм „Гайдуки“ для ВУФКУ. Роман „Репейники Барагана“, присвячений темі селянського бунту 1907 р. у Румунії, він закінчив.

✽ Цими днями в Туреччині, вийшла книжка-промова президента Турецької республіки Гази Мустафа Кемаль Паша про історію краю з травня 1919 р. до кінця 1927 р. Цей історичний твір розраховано на 90 аркушів.

✽ У селі Кнокке в Бельгії скінчився один з талановитіших романистів сучасної Англії, Вильям Лекке (William Le Queux). Він син французького дипломата, народився в 1864 році, близький пріятель Еміля Золя, Жюля Верна та Андрі Бордо. Найбільшою популярностю користується його роман „Распутін“.

✽ Гергард Гауптман написав новий роман „Демон“, що частково друкується в „Фоссише Цейтунг“.

У Мюнхені скінчився Михайль Георг Конрад, останній з прихильників натуралізма дев'яностих років минулого сторіччя.

Видає — **Періодсектор ДВУ** Редагує — **Редколегія**

Ціна 75 коп.

